

Adventures of Sherlock Holmes

शेरलॉक होम्स ४

वृषाली जोशी

SIR ARTHUR CONAN DOYLE

शेरलॉक होम्स-4

मूळ इंग्लीश लेखक – ऑर्थर कॉनन डॉयल

मराठी अनुवाद – वृषाली जोशी

© वृषाली जोशी

सर्व हक्क अनुवादिकेच्या स्वाधीन. या अनुवादातील कोणताही भाग कोणत्याही माध्यमातून प्रसिद्ध करण्यासाठी अनुवादिकेची पूर्व परवानगी घेण्याची आवश्यकता आहे.

दूरभाष ९९२१७४६२४५

शेरलॉक होम्स-4

हे पुस्तक विनामूल्य आहे
पण फुकट नाही

या मागे अनेकांचे कष्ट व पैसे आहेत .

म्हणून हे वाचल्यावर खर्च करा ३ मिनिट

- १ मिनिट : लेखकांना फ़ोन करून हे पुस्तक कसे वाटले ते कळवा
- १ मिनिट : ई साहित्य प्रतिष्ठानला मेल करून हे पुस्तक कसे वाटले ते कळवा.
- १ मिनिट : आपले मित्र व ओळखीच्या सर्व मराठी लोकांना या पुस्तकाबद्दल अणि ई साहित्यबद्दल सांगा.

असे न केल्यास यापुढे आपल्याला पुस्तके मिळणे बंद होऊ शकते.

दाम नाही मागत. मागत आहे दाद.

साद आहे आमची. हवा प्रतिसाद.

दाद म्हणजे स्तुतीच असावी असे नाही. प्रांजळ मत, सूचना, टीका, विरोधी मत यांचे स्वागत आहे. प्रामाणिक मत असावे. ज्यामुळे लेखकाला प्रगती करण्यासाठी दिशा ठरवण्यात मदत होते. मराठीत अधिक कसदार लेखन व्हावे आणि त्यातून वाचक अधिकाधिक प्रगल्भ व्हावा, आणि संपूर्ण समाज सतत एका नव्या प्रबुद्ध उंचीवर जात रहावा.

शेरलॉक होम्स-4

लेखक : आर्थर कॉनन डॉयल

अनुवादिका : वृषाली जोशी

चलभाष : ९९२१७४६२४५

इमेल – vrishalisjoshi@gmail.com

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क अनुवादिकेकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण वा नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रुपांतर करण्यासाठी अनुवादिकेची परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई केली जाईल.

This declaration is as per the Copyright Act 1957. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act 1957 provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts.

प्रकाशन : ई साहित्य प्रतिष्ठान

www.esahity.com

esahity@gmail.com

प्रकाशन : १३ नोव्हेंबर २०१९

©esahity Pratishthan®2019

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध .
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फ्रॉरवर्ड करू शकता .
- हे ई पुस्तक वेबसाईटवर ठेवण्यापुर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापुर्वी ई प्रतिष्ठानची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

अनुवादिकेची ओळख

B Sc, M A, M Ed, Ph D

२५ अनुवादित कथा मराठी मासिकामधून व नऊ पुस्तके ई साहित्यतर्फे प्रसिद्ध

मराठी व इंग्रजी माध्यमांच्या शाळाकॉलेजमध्ये अध्यापन

संशोधन प्रकल्पात सहभाग

कॉलेजमध्ये प्राचार्यपद

सुगमसंगीत स्पर्धेत पारितोषिके

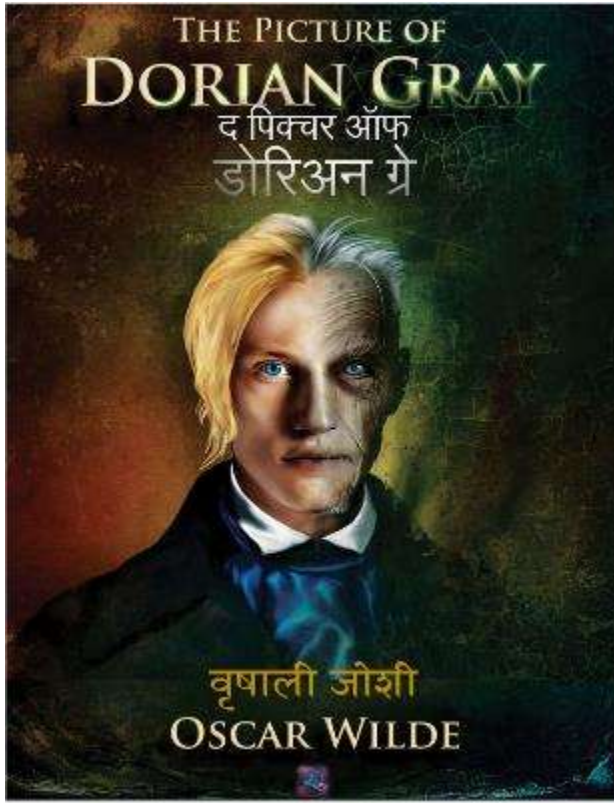
सिंथेसायझरवर गाणी वाजवण्याचा,

कविता करण्याचा

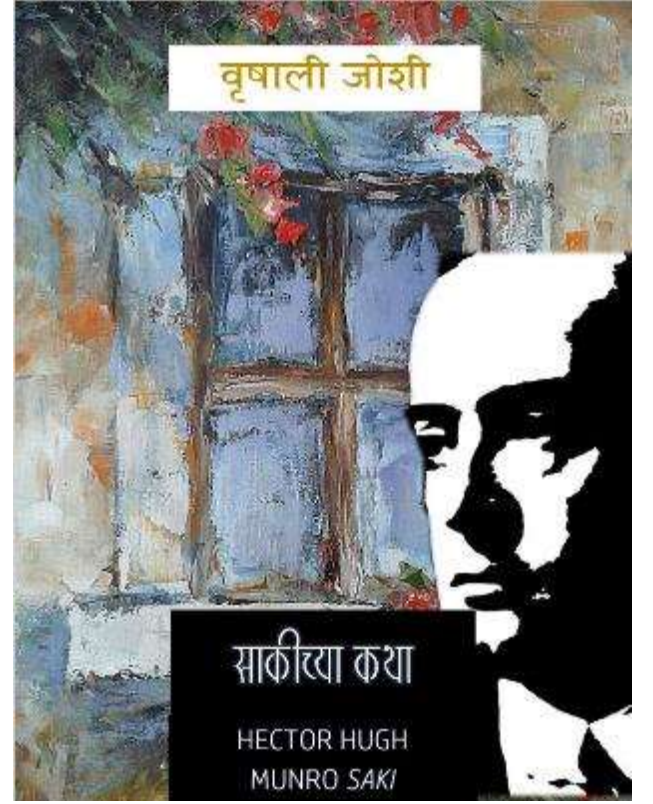
व शब्दकोडी बनवण्याचा छंद

संपर्क वृषाली जोशी ७, अक्षय, २० तुळशीबागवाले कॉलनी पुणे ४११००९

चलभाष ९९२१७४६२४५

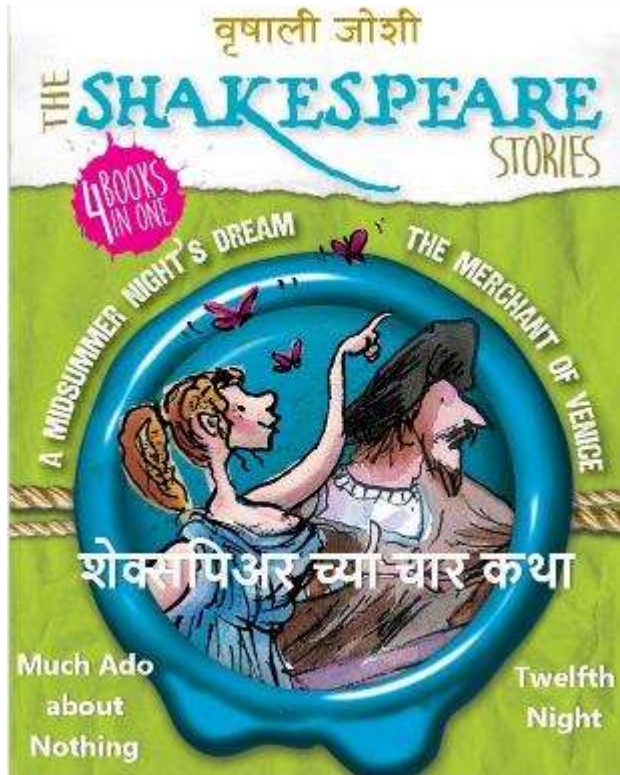

http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/5/01218/dorian_gray_oscar_wilde_vrishali_joshi.pdf

http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/5/01218/saki_vrishali_joshi.pdf

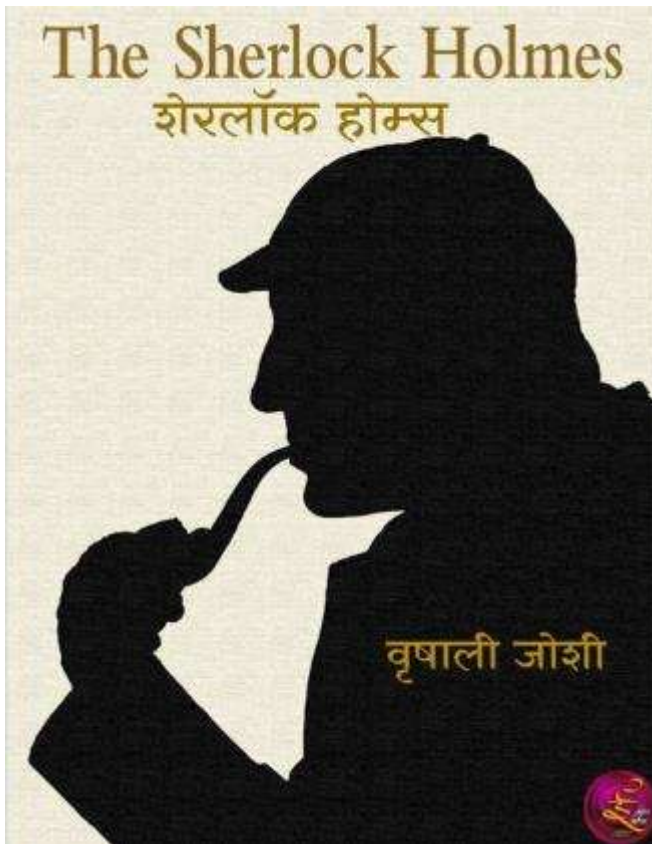
वृषाली जोशी यांची ई साहित्यने प्रकाशित केलेली आजवरची पुस्तके.

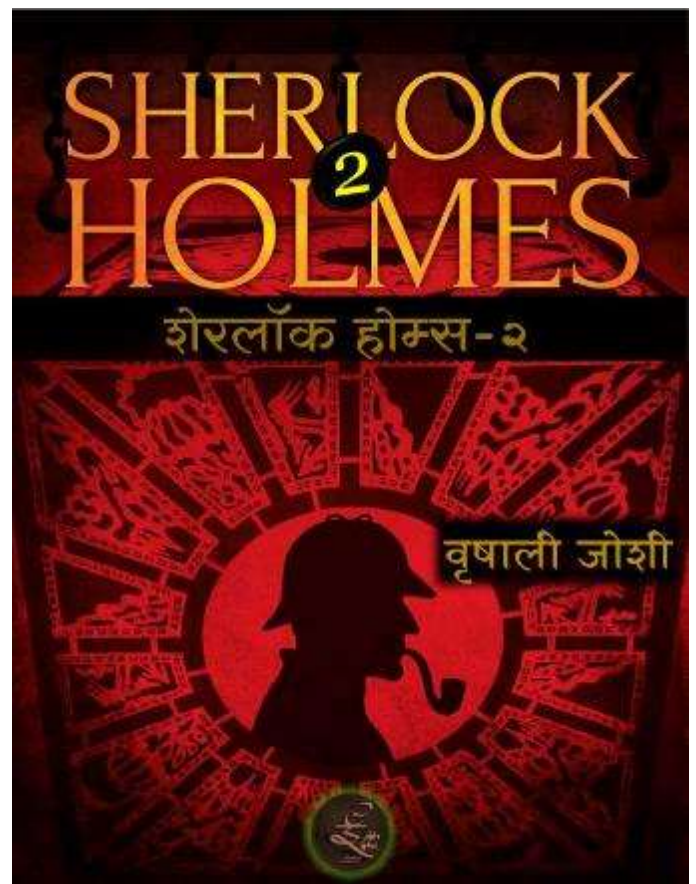
http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/5/01218/shakespeare_stories_vrishali_joshi.pdf

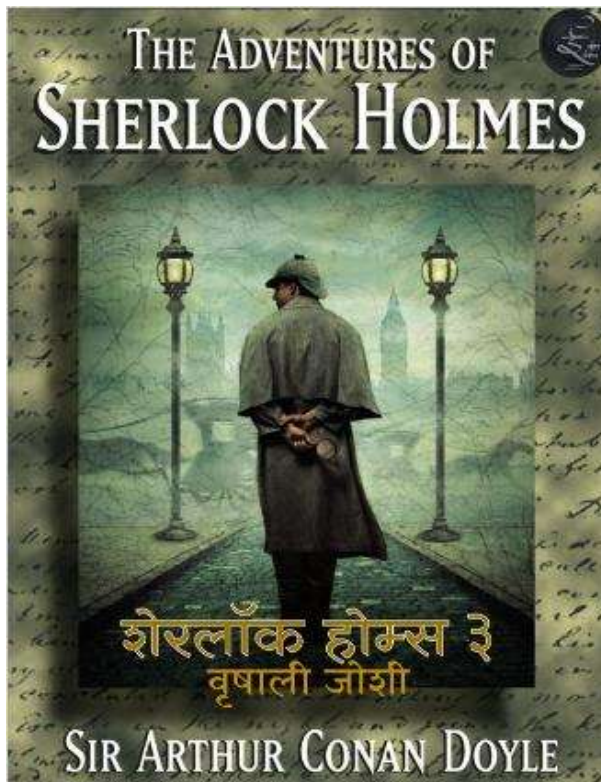
http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/5/01218/mejavanipurvi_and_other_stories_somerset_maugham_vrishali_joshi.pdf

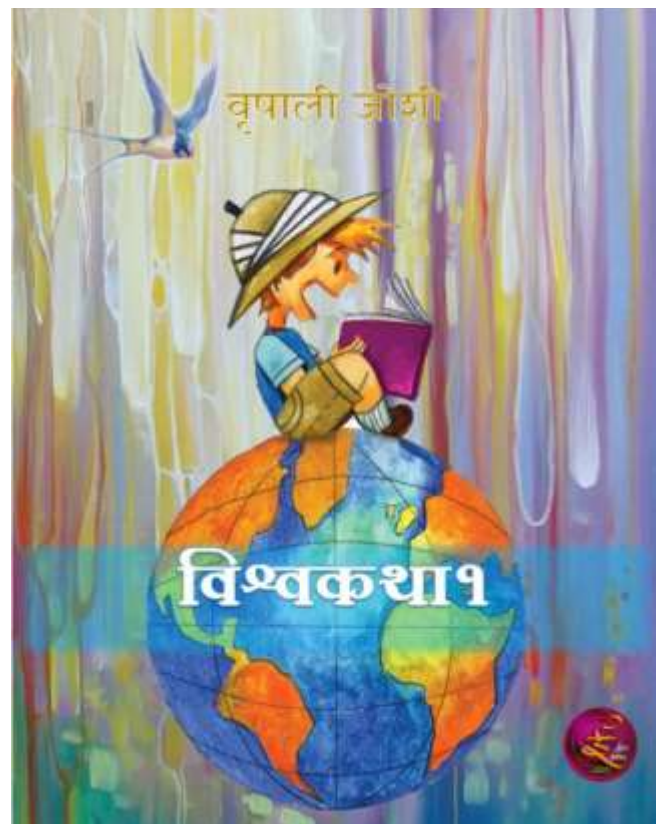
http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/sherlock_holmes_stories_1a_vrshali_joshi.pdf

http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/sherlock_holmes_stories_2_vrshali_joshi.pdf

http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/sherlock_h_3_vrshali_joshi.pdf

http://www.esahity.com/uploads/5/0/1/2/501218/wishwakatha_vrshali_joshi.pdf

शेरलॉक होम्सविषयी

ब्रिटीश लेखक सर आर्थर कॉनन डॉयल, यांच्या सिद्धहस्त लेखणीने निर्माण केलेले, शेरलॉक होम्स हे खासगी गुप्तहेराचे कपोलकल्पित पात्र आहे. निरीक्षणातील अचूकता, गुन्हेगारी शास्त्रातील जाणकारी व तर्कशास्त्रावरील हुकमत, ही त्याची गुन्हा अन्वेषणातील बलस्थाने आहेत. शेरलॉक होम्स हा, सतत तेवीस वर्षे गुप्तहेराचे काम करतो आहे. सतरा वर्षे त्याचा मदतनीस, डॉक्टर जॉन वॉटसन हा त्याच्या बरोबर काम करत असून, वॉटसनच्या लग्नापूर्वी व बायको वारल्यावर, तो आणि शेरलॉक हे दोघेही, २२१, ब, बेकर रस्ता येथे, मिसेस हडसन या मालकीणबाईकडील सदनिकेत रहात असल्याचे दाखवले आहे. बहुतेक सगळ्या गोष्टी वॉटसनच्या तोंडून कथन केल्या गेल्या आहेत.

A Study In The Scarlet या आर्थर कॉनन डॉयल यांच्या पहिल्या पुस्तकातून हे पात्र उदयास आले व दिवसेदिवस त्याची लोकप्रियता वाढत गेली. काहीजण तर हे कल्पित पात्र नसून खराच माणूस असल्याचे समजू लागले व तो २२१, ब, बेकर रस्ता, येथे खरोखरच रहातो, असे मानू लागले. रेडिओ व दूरदर्शनवरील नाटके, सिनेमे, शिवाय व्हिडीओ गेम्स, अशी सर्व ठिकाणे; सुमारे शंभर वर्षे, शेरलॉक होम्सने गाजवून सोडली. लंडनमध्ये शेरलॉक होम्स वस्तुसंग्रहालय आहे. सर आर्थर कॉनन डॉयल याच्या जन्मगावी, म्हणजे एडिंबरो येथील पिकार्डो येथे शेरलॉक होम्सचा पुतळाही आहे.

पहिला रहस्यकथा लेखक अँलन पो याच्या गुप्तहेराची थोडीशी छाप, शेरलॉक होम्समध्ये भासत असली तरी, जोसेफ बेल नावाचा सर्जन, फ्रान्सिस टॅन्की स्मिथ हा पोलीस व सर हेन्री लिटील जॉन हा वैद्यकीय वकील; या खऱ्याखऱ्या लोकांची छटाही, शेरलॉक या पात्रात कॉननने रंगवलेली दिसते. मॅक्समिलन हेलर हे फ्रेंच लेखक हेन्री कॉव्हेन निर्मित पात्रही शेरलॉक होम्स रंगवण्यासाठी त्याच्याकडून वापरले गेल्यासारखे वाटते. तरीही शेरलॉक होम्स हे अत्यंत गाजलेले, एकमेवाद्वितीय व्यक्तीचित्र असल्याचे मान्य करावेच लागेल.

प्रस्तावना

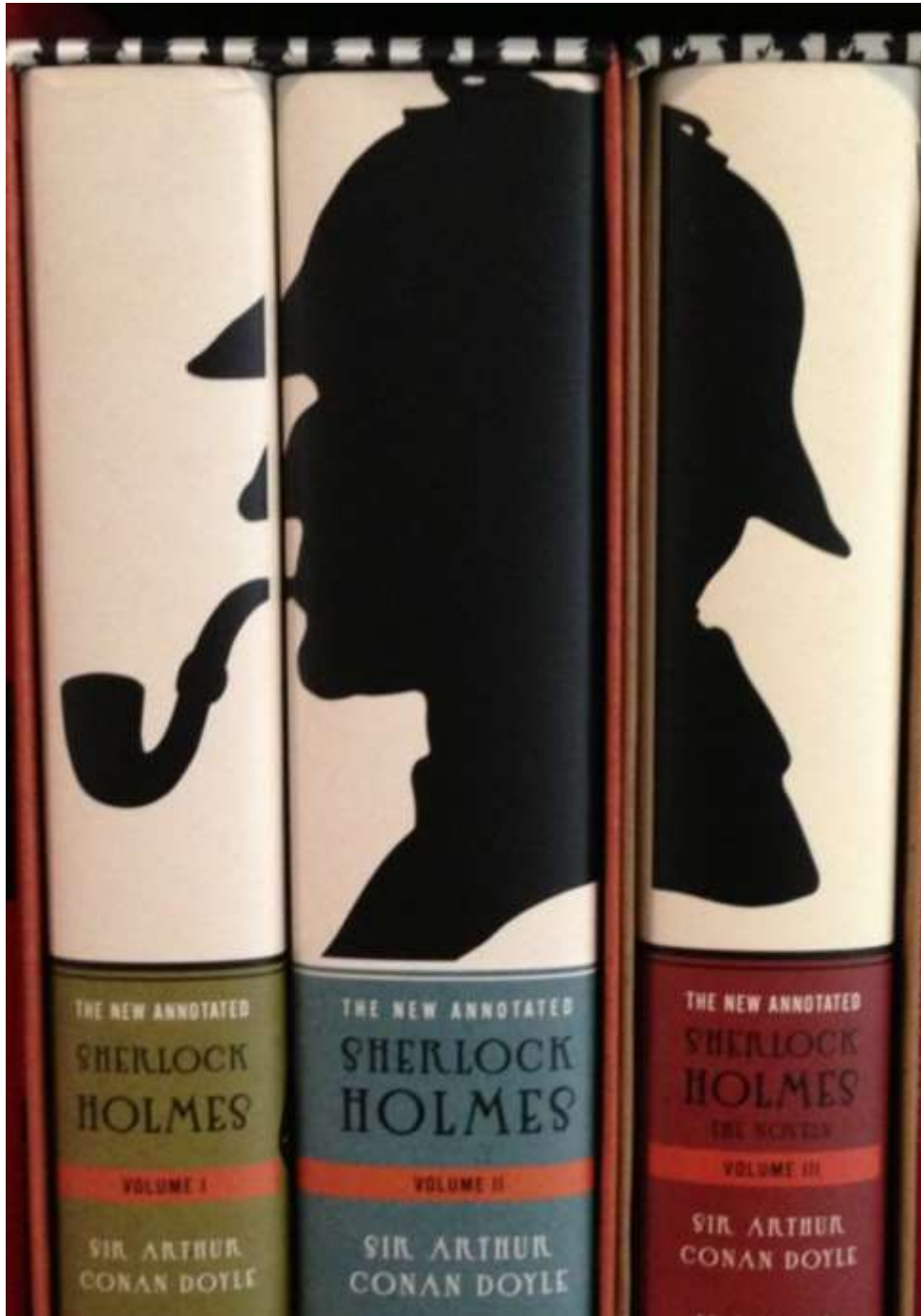
पानागणिक उत्सुकता वाढवणाऱ्या रहस्यकथा वाचायला कोणाला आवडत नाहीत? त्याच कारणाने मीदेखील त्या वाचत गेले व मराठी लोकांसाठी त्या अनुवादित कराव्या, असे वाटले. यास्तव हा प्रपंच. या पूर्वी सहा-सहा कथांचे तीन संग्रह प्रकाशित केले. त्यांना वाचकांचा उदंड प्रतिसाद मिळाला. म्हणून हा सहा कथांचा चौथा संग्रह!

डॉ. वृषाली जोशी

अर्पणपत्रिका

रहस्ये उकलणाऱ्या शेरलॉक होम्सच्या चातुर्यास

कथानुक्रम	पृष्ठ क्र.
निळे गळू	१४
बाँस्कॉंब दरीचे रहस्य	४३
बोहेमियातील प्रकरण	७७
लाल डोक्याचा गट	१११
संत्र्याच्या पाच बिया	१४१
सारखेपणाची केस	१७१

The Adventure of the Blue Carbuncle

निळे गळू

माझा मित्र शेरलॉक होम्सने मला ख्रिसमसच्या दुसऱ्या दिवशी बोलावले. तो जांभळ्या गाऊनमध्ये सोफ्यावर पहुडला होता. त्याच्या उजव्या हाताला पाइप व चुरगळलेल्या सकाळच्या वर्तमानपत्रांचा ढीग पडला होता. हाताजवळ असलेली ती चळत त्याने नुकतीच वाचली असावी. तिथे एक लाकडी खुर्चीदेखील होती. त्यामागे एक घालायला फारच घाणेरडी अशी, गबाळी, फाटकी व मळकट टोपी टांगलेली होती. खुर्चीवर पडलेले भिंग व कात्री असे दर्शवत होते की ती टोपी परीक्षणासाठी तिथे टांगलेली होती.

मी बोललो, “तू कामात दिसतो आहेस. मी तुला व्यत्यय तर आणला नाही ना?”

त्याचा अंगठा टोपीच्या दिशेने वळवत, होम्स बोलला, “छे. छे. अजिबात नाही. मला सापडलेल्या निष्कर्षांची आता मी माझ्या मित्राबरोबर चर्चा करू शकेन. ही गोष्ट फार महत्वाची आहे पण -- त्यातील काही बाबी अरुचीपूर्ण वा दुर्लक्ष करण्यासारख्या नाहीत.”

मी आरामखुर्चीत बसलो व माझे हात शेकोटीच्या धर्तीने शेकले. दाट धुके पडले होते. खिडक्या बर्फाच्या कणांनी भरल्या होत्या. मी शेरा मारला, “मला वाटते, सगळे ठाकठीक वाटत असले तरी यामागे काही भयंकर गोष्ट दडलेली असल्याचे दिसते आहे -- गूढ उकलायला योग्य अशा काही पुराव्याच्या आधारे तू लवकरच ते शोधून काढशील व गुन्हेगारांना शिक्षा होईल.”

शेरलॉक होम्स हसत म्हणाला, “नाही. गुन्हा वगैरे काही नाही. काही चौरस मैलात चार लाख माणसे एकमेकांना धक्काबुक्की करत असले तर होणाऱ्या फक्त काही विचित्र लहानशा घटना! एवढ्या मोठ्या गर्दीतील क्रिया व प्रतिक्रियांनी शक्य त्या सर्व घटना घडू शकतात. त्यामुळे गुन्हे असे नव्हेत, पण बऱ्याच बारीसारीक समस्या उभ्या राहू शकतात. आपल्याला असा अनुभव आधी आलेला आहे.”

मी उत्तरलो, “हो. हो. माझ्याकडील टिपणांमधील मागील सहा केसेसमधील तीन कायदेशीर गुन्ह्यापासून लांब होत्या.”

“बरोबर. मेरी सुदरलँडच्या वेगळ्याच केसमधील, आयरीन अँडलरचे कागदपत्र हस्तगत करण्याच्या माझ्या प्रयत्नांकडे व वाकड्या ओठांच्या माणसाच्या साहसाकडे, तू नकळत माझे लक्ष वेधून घेतले आहेस. ही लहानशी गोष्टदेखील तशाच निरागस स्वरूपाचा केसेसच्या गटात जाऊन पडणार, यात मला काही संशय नाही. तुला कमिशनर पीटरसन माहिती आहे?”

“हो.”

“हे त्याचे बक्षिस आहे.”

“ही त्याची टोपी आहे?”

“नाही. त्याने ती शोधून काढली आहे. ती कुणाची आहे ते माहिती नाही. मी तुला विनवणी करतो की तू त्याच्याकडे जखमी बकऱ्यासारखे न बघता, एक बौद्धिक समस्या म्हणून पहावेस. आणि आता प्रथम, ती इथे कशी आली ते सांगतो. ती ख्रिसमसच्या दिवशी सकाळी एका छान लठ्ठ बदकाबरोबर आली. आता नक्की ते बदक पीटरसनच्या शेगडीतील विस्तवात भाजले जात असेल. घडले ते असे: ख्रिसमसच्या दिवशी पहाटे चार वाजता, अतिशय प्रामाणिक असलेला पीटरसन छोट्याशा समारंभाहून त्याच्या घरी येण्यासाठी, टॉटनहॅम रस्त्याने चालला होता. त्याच्यासमोरील प्रकाशात त्याला एक उंच माणूस बदकाला बांधलेली दोरी खांद्याला अडकवून, अडखळत चाललेला दिसला. तो गुज रस्त्याच्या कोपऱ्याशी पोचला, तेव्हा खडबडीत रस्त्यामुळे तो माणूस गर्दीने ढकलला गेला व काही गुंडांकडून त्याच्या डोक्यावरील टोपी उडवली गेली. प्रतिकार करण्यासाठी त्या माणसाने त्या गुंडांविरुद्ध त्याची काठी उगारली व ती त्याच्या डोक्याभोवती फिरवू लागला. असे करताना त्याच्यामागील दुकानाच्या खिडकीची काच फोडली गेली. पीटरसन त्या माणसाला मदत करण्यासाठी पुढे धावला. पण खिडकी फोडली गेल्याच्या धक्क्याने व एका पोलिसाला त्याच्याकडे धावत येताना बघून, तो बदक टाकून पळत सुटला व टॉटनहॅम रस्त्याच्या मागील बाजूस असलेल्या अरुंद गल्लीबोळात नाहीसा झाला. पीटरसनला बघून ते गुंडेदेखील पळून गेले. त्यामुळे त्या रणांगणावर त्याच्या विजयाच्या उडालेल्या धुव्याच्या स्वरूपातील टोपीसकट व सर्वात विश्वासाह अशा ख्रिसमसच्या बदकासकट तो तिथे राहिला.

‘ते त्याने नक्कीच त्याच्या मालकाला परत केले असणार.’

“अरे माझ्या प्रिय मित्रा, तिथेच तर ती समस्या सुरु झाली. हे खरे होते की त्या पक्ष्याच्या पायाला ‘मिसेस हेन्री बेकरसाठी’ अशी चिठ्ठी लटकवलेली होती. हे देखील स्पष्ट दिसत होते की टोपीवर हे. बे. अशी आद्याक्षरे वाचता येत होती. पण या

शहरातील हजारो बेकर आडनावाच्या लोकांमधून, त्या वस्तूंच्या मालकाला शोधून काढणे सोपे नव्हते.”

“मग पीटरसनने काय केले?”

“त्याने ख्रिसमसच्या दिवशी सकाळी ते बदक व टोपी माझ्याकडे आणली. त्याला माहिती होते की अगदी छोटी समस्यादेखील मला दिलचस्प वाटू शकते. आज सकाळपर्यंत ते बदक इथे होते. पण अशा हवेत ते खराब होण्याची लक्षणे दिसू लागल्यामुळे, त्यावर घाईने काही कारवाई करणे आवश्यक होते. त्यामुळे ते मी पीटरसनकडे परत केले. मात्र ख्रिसमससाठीच्या त्या बदकाची मेजवानी हुकलेल्या अनोळखी माणसाची टोपी मी ठेऊन घेतली.

“त्याने जाहिरात दिली नाही का?”

“नाही.”

“मग तुझ्याकडे ओळखीसाठी काय पुरावा काय आहे?”

“फक्त आपले तर्कशास्त्र.”

“या टोपीवरून अंदाज केलेले तर्कशास्त्र?”

“बरोबर.”

“तू विनोद करतो आहेस. या जीर्ण टोपीवरून तू काय अंदाज बांधणार?”

“हे माझे भिंग आहे. तुला माझ्या पद्धती माहिती आहेत. त्या मनुष्याने वापरलेली ही जुनी वस्तू बघून, तू त्याच्याबद्दल काय सांगू शकतोस?”

मी ती जुनी, फाटकी टोपी माझ्या हातात घेऊन, उलट सुलट करून पाहिली. मी खंत वाटून हसलो. ती अगदी सामान्य काळी, गोल, कडक व वापरण्यासाठी बेकार टोपी होती. आतले अस्तर लाल रेशमी होते. पण बराचसा रंग विटला होता. आत ती

बनवणाऱ्याचे नाव वा शिक्का नव्हता. पण होम्सने उल्लेख केल्याप्रमाणे, हे. बे. अशी आद्याक्षरे टोपीच्या कपाळावर येणाऱ्या भागावर एका बाजूला लिहिलेली होती. पण तेथील इलॅस्टीक गेलेले होते. तिचा बाकीचा भाग चुरगळलेला, अति मळकट व बऱ्याच ठिकाणी डाग पडलेला होता. रंग उडालेल्या भागांना शाई लावून ते झाकायचा प्रयत्न केला होता.

ती माझ्या मित्राच्या हातात परत देत मी म्हणालो, “मला तर काही दिसत नाही.”

“वॉटसन, खरे तर तुला सर्व काही दिसू शकते, पण त्यावरून तू तर्क करू शकत नाहीस. तू निष्कर्ष काढायला भितोस.”

“ठीक आहे मग तू मला सांग की तू तुला ही टोपी पाहून काय कळले?”

त्याने ती टोपी उचलून तिच्याकडे विशिष्ट अंतर्दृष्टीने पाहिले. तो बोलला, “कदाचित असे सुचवले जात असेल किंवा इतर काही गोष्टींवरून, असे खात्रीने वाटते की हा मनुष्य खूप बुद्धिमान आहे व गेली तीन वर्षे तो चांगला सधन आहे. परंतु आता त्याचा पडता काळ चालू झाला आहे. आता त्याची दूरदृष्टी पूर्वीपेक्षा कमी झाली आहे. हे त्याची नैतिक घसरण दर्शवत आहे. हे बहुधा तो कामाच्या जागी घेत असलेल्या दारुमुळे झाले असावे. त्याच्या बायकोने त्याच्यावर प्रेम करायचे सोडल्यामुळे, नक्कीच हे झाले असावे.”

“माझ्या प्रिय होम्स!”

माझ्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष करत, होम्सचे पुढे चालू होते, “तरी पण त्याने स्वतःचा थोडा तरी मान ठेवलेला आहे. हा मनुष्य मध्यमवयीन असून, तो त्याचा जास्त वेळ बसून घालवत असला पाहिजे. बाहेर अगदी कमी जात असला पाहिजे व जात असेल तर ते फक्त प्रशिक्षणासाठीच जात असेल. त्याचे केस करडे असून ते त्याने अलिकडेच कापलेले आहेत आणि तो त्याला लिंबाचे क्रीम लावतो. एवढ्या ठळक

गोष्टी या टोपीवरून समजू शकतात. तसेही त्याने आपल्या घरात गॅस घेतला असायची शक्यता अगदीच कमी आहे.”

होम्स, तू नक्कीच विनोद करतो आहेस.”

“अजिबात नाही. मी काढलेले एवढे निष्कर्ष तुला सांगितल्यावरही मी ते कसे काढले, ते तुला समजलेले दिसत नाही.’

“मी अत्यंत मूर्ख आहे, याबद्दल मला मुळीच संशय नाही. पण मला हे कबूल केले पाहिजे, की मी तुला समजू शकत नाही. उदाहरणार्थ तो बुद्धिमान आहे, हे तू कशावरून ठरवलेस?’

उत्तरासाठी होम्सने डोक्यावर ती टोपी घातली. ती कपाळावरून त्याच्या नाकापर्यंत घसरत आली. “हा घनफळाचा प्रश्न आहे. इतके मोठे डोके असलेल्या माणसाचा मेंदूही मोठा असला पाहिजे.” तो बोलला.

“त्याच्या पडत्या काळाबद्दल काय?”

“ही टोपी तीन वर्षे जुनी आहे. त्यामुळे त्याच्या कडा बाहेरील बाजूस वाकल्या आहेत. ही एकदम उत्तम प्रकारची टोपी आहे. त्याच्या अस्तराचे रेशीम बघ. जर हा मनुष्य तीन वर्षांपूर्वी इतकी महाग टोपी घेऊ शकतो, व त्यानंतर त्याने दुसरी घेतलेली नाही, तर मग हे त्याचा आताचा पडता काळ दर्शवते.”

“ठीक आहे. एवढे मला खात्रीने कळले. पण दूरदृष्टी व नैतिक घसरणीबद्दल काय?”

शेरलॉक होम्स हसला. “टोपीचे रक्षण करण्यासाठी बसवलेल्या या हुक व लुककडे बघ. इथे दूरदृष्टी दिसते. हे टोपीबरोबर विकत मिळत नाही. जर या माणसाने ते लाऊन मागितले असेल, तर ती त्याची दूरदृष्टी म्हणायला हवी. त्यामुळे त्याने वाऱ्याने टोपी उडून जाऊ नये याची काळजी घेतलेली आहे. पण इलॅस्टीक तुटलेले आहे आणि ते बदलण्याची त्याने काळजी घेतलेली नाही, त्यामुळे त्याची दूरदृष्टी

पूर्वीपेक्षा कमी झाल्याचे कळते आहे आणि स्वभाव कमजोर बनत चालल्याची लक्षणे आहेत. तर दुसरीकडे त्याने शार्डचा वापर करून डाग झाकायचा केलेला प्रयत्न त्याने स्वतःचा थोडातरी मान ठेवल्याचे दर्शवते.”

“तुझे तर्क खरे निघण्याची शक्यता वाटते.’

“आता, तो मध्यमवयीन असून केस करडे असल्याचा मुद्दा, ते त्याने अलिकडेच कापल्याचा व तो लिंगाचे क्रीम वापरत असल्याचा मुद्दा! हे सगळे टोपीच्या खालच्या भागाच्या अस्तराचे भिंगाने जवळून निरीक्षण करून काढलेले निष्कर्ष आहेत. न्हाव्याच्या कात्रीने व्यवस्थित केस कापले गेल्याचे, भिंगातून दिसणाऱ्या खूपशा केसांच्या टोकांवरून कळते आहे. ते चिकट वाटतात. धूळ नीट पाहिली असता, ती बारीक कणांची किंवा रस्त्यावरून उडून आलेली वाटत नव्हती तर फुगीर विटकरी रंगाची म्हणजे घरातील असल्याचे कळत होते. आतील बाजूचे पाण्यासारखे थेंब असे सांगत होते की ती घालणारा प्रशिक्षणादरम्यानच्या श्रमांनी घामेजला असणार.’

‘पण तू म्हणालास -- की त्याच्या बायकोने त्याच्यावर प्रेम करायचे सोडले आहे.”

“ही टोपी अनेक दिवसात स्वच्छ केलेली नाही. वॉटसन, मी तुझी टोपी अनेक आठवड्यात स्वच्छ न केलेली बघतो, तेव्हाही मला असे वाटते की तुला तुझी बायको तुला असे धूळभरल्या टोपीने बाहेर जाऊन देते, तेव्हा तूदेखील तुझ्या बायकोच्या प्रेमापासून वंचित असून दुर्दैवी आहेस की काय.”

“पण तो अविवाहीतही असू शकतो.”

“नाही. तो घरी बंदक आणत होता, ते बायकोला खूष करायलाच असणार. त्याच्या पायाला लटकवलेली चिठी आठव.’

“तुझ्याकडे प्रत्येक प्रश्नासाठी उत्तर आहे. पण त्याच्या घरात गॅस नाही, हे तू कसे काय म्हणतोस?”

“एखादा दुसरा प्राण्याच्या चरबीचा डाग कसाही पडू शकतो पण मी पाहिलेल्या पाचपेक्षा जास्त डागांवरून, मी अशा निष्कर्षाप्रत पोचलो की तो मनुष्य नक्की प्राण्याच्या चरबीच्या संपर्कात येत असला पाहीजे -- रात्री वरच्या मजल्यावर एका हातात टोपी व दुसऱ्या हातात पेटलेली मेण गळणारी मेणबत्ती घेऊन जात असणार. गॅस असेल तर असे डाग पडणे शक्य नाही. तुझे समाधान झाले का?”

मी हसत म्हणालो, “वा, फारच हुशारी! पण आता तू म्हटल्याप्रमाणे, जर गुन्हा घडला नसेल तर बदकाच्या तोट्याशिवाय त्याचे काहीही नुकसान झालेले नाही. हा सर्व खटाटोप व्यर्थ आहे.”

शेरलॉक होम्सने उत्तर देण्यासाठी तोंड उघडले, तेव्हा दार सताड उघडले गेले व कमिशनर पीटरसन चकाकणाऱ्या गालांनी व आश्चर्यचकित चेहऱ्यानी आत घुसला.

“बदक. मिस्टर होम्स, बदक” तो धापा टाकत बोलला.

“काय? काय झाले? ते जिवंत झाले? आणि स्वयंपाकघराच्या खिडकीतून उडून गेले?” त्या उद्दीपित माणसाचा चेहरा बघण्यासाठी सोफ्यावरून मान वळवून बघत होम्स बोलला.

“हे बघा. माझ्या बायकोने, त्याच्या पोटातून काय निघालेले पाहीले. त्याने त्याच्या तळहातावर तेजाने चकाकणारा निळा हिरा दाखवला. तो एखाद्या बीनच्या दाण्यापेक्षाही लहान होता. पण तो इतका प्रकाशित व लखलखता होता व त्याच्या हातामध्ये विजेच्या दिव्यासारखा प्रकाशमान भासत होता.

शेरलॉक होम्सने शिट्टी वाजवली. “वा! पीटरसन, हा तर खजिनाच आहे. मला वाटते तुला काय सापडले आहे हे तुला समजले असेल.”

“सर, हिरा? अमूल्य दगड. तो काच सहज कापतो.”

“हा अमूल्य दगडापेक्षाही अमूल्य आहे.”

मी मध्येच बोललो, “हे मोरकारच्या बाईसाहेबांचे निळे गळू तर नव्हे!”

“खरेच. मला त्याच्या आकाराबद्दल व वजनाबद्दल समजून घेतले पाहिजे. टाइम्समध्ये मी त्याची जाहिरात अलीकडेच पाहीली होती. हा एकमेवाद्वितीय आहे. आपण त्याच्या किमतीचा अंदाज करू शकतो. पण १००० पौंड हे जाहिरातीत त्यासाठी दिले जाणारे बक्षिस फार कमी आहे. ही बक्षिसाची किंमत, त्याच्या बाजारभावापेक्षा एक विसांशसुद्धा नसेल.”

कमिशनर खुर्चीत कोसळत व आमच्याकडे आळीपाळीने बघत म्हणाला, “हजार पौंड? अरे बापरे!”

“ही नुसती बक्षिसाची लालूच आहे. मला वाटते की यामागे भावनिक कारणे असणार. हिरा मिळाला तर बाईसाहेब बहुधा, त्यांची अर्धी संपत्तीदेखील त्यासाठी द्यायला तयार होतील.”

मी बोललो, “मला आठवते आहे की तो हॉटेल कॉस्मोपॉलिटनमधून हरवला होता.”

“हो. ते तसेच आहे. बरोबर पाच दिवसांपूर्वी, २२ डिसेंबरला. एका बाईच्या हिऱ्याच्या केसमधून तो चोरण्यात आला व त्याबद्दल जॉन हॉर्नर नावाच्या प्लंबरला पकडण्यात आले. त्याच्याविरुद्धचा पुरावा इतका भक्कम होता की ती केस ठराविक काळापुरत्या चालणाऱ्या कोर्टाकडे सुपूर्द करण्यात आली. मला वाटते माझ्याकडे याचा काही वृत्तान्त आहे. त्याने वर्तमानपत्राच्या तारखा बघून तो शोधून काढला. आणि ते पान दुमडून वाचायला सुरवात केली:

हॉटेल कॉस्मोपॉलिटन हिरा चोरी. जॉन हॉर्नर २६, याला या महीन्याच्या २२ तारखेला तो हिरा, मोरकारच्या बाईसाहेबांच्या हिऱ्याच्या केसमधून चोरल्याच्या आरोपाखाली, अटक करण्यात आली. तो हिरा, निळे गळू म्हणून ओळखला जायचा. जेम्स रायडर नावाचा हॉटेलमधील मुख्य सेवकाने असा पुरावा

दिला, की त्याने त्या दिवशी हॉर्नरला बाईसाहेबांच्या खोलीकडे नेले. सिंक तुंबू नये म्हणून तिथे अडकलेल्या पदार्थाचे बारीक तुकडे करायच्या यंत्राचा सैल झालेला दांडा घट्ट बसवायच्या कामासाठी, हॉर्नर तिथे गेलेला होता. तो हॉर्नरबरोबर थोडा वेळ थांबला. पण नंतर त्याला दुसऱ्या कामासाठी बोलावण्यात आले. परतल्यावर त्याने, हॉर्नरला नाहीसे झालेले पाहीले. टेबलाचा खण उघडा पडला होता. नंतर समजल्याप्रमाणे दागिन्यांची पेटीही उघडी पडली होती. ज्या पेटीत बाईसाहेब हिरा ठेवत असत, ती ड्रेसिंग टेबलावर रिकामी होती. रायडरने लगेच घंटी वाजवली आणि त्याच संध्याकाळी हॉर्नरला अटक झाली. परंतु हिरा त्याच्या अंगावर अथवा त्याच्या घरी सापडला नाही. चोरी झाल्याचे लक्षात आल्यावर रायडरने दुःखाची किंकाळी मारल्याचे, कॅथेरीन या नोकराणीने ऐकले होते व त्याला घाईने खोलीत शिरल्याचेही पाहीले होते. साक्षीदाराने सांगितल्याप्रमाणेच सर्व काही घडले असल्याचे तिने सांगितले. इन्स्पेक्टर ब्रॅडस्ट्रीटने हॉर्नरला अटक करण्याचे आदेश दिले. हॉर्नरने सुटण्याची धडपड केली. आणि त्याने काही केले नसल्याचे तो ठामपणे सांगत राहिला. पहिल्यांदा आरोपीविरुद्ध चोरीचा आरोप लावला गेला पण एकंदरीत पहाता, जज्जने या कोर्टात गुन्ह्याविरुद्ध केस चालवायला नकार दिला. ते प्रकरण ठराविक काळापुरत्या चालणाऱ्या कोर्टाकडे सुपूर्द करण्यात आले. केस चालू असताना तिथे हॉर्नरच्या भावनांचा क्षोभ होऊन तो चक्कर येऊन पडला. मग त्याला कोर्टाबाहेर नेण्यात आले.

वर्तमानपत्र बाजूला टाकत होम्स विचारपूर्वक म्हणाला, “हं! पोलीस कोर्टात असे झाले तर! आपल्याला घटना कशा कशा घडत गेल्या ते बघावे लागेल. हिऱ्याच्या पेटीपासून सुरवात करून, टॉटनहॅम रस्त्यावरील बदकाच्या प्रसंगापर्यंत, नीट शोध घ्यावा लागेल. असे बघ वॉटसन, आपल्या लहानशा तर्कशास्त्रावरून आपण अचानक जास्त महत्वाच्या व कमी निरागसतेच्या गोष्टींकडे निघालो. हा दगड इथे आहे. तो बदकातून निघाला. बदक हेन्री बेकरसाठी होते. गचाळ टोपी घातलेला मनुष्य व मी तुला कंटाळा येईपर्यंत सांगितलेला सर्व तपशील, त्यानंतर आला. तेव्हा आता आपण गंभीरपणे, या माणसाला शोधायला सुरवात केली पाहीजे आणि त्याची या गूढ

गोष्टीत काय भूमिका आहे ते शोधून काढले पाहीजे. त्यासाठी अगदी साध्या गोष्टींपासून सुरवात करू. सर्व संध्याकाळच्या वर्तमानपत्रात निवेदन देऊन पाहीले पाहीजे. जर यातून काही हाती लागले नाही तर मग मला दुसऱ्या पद्धती शोधायच्या लागतील.’

“मग तू काय म्हणतोस?”

“मला पेन्सिल व एक कागद दे. तर आता: ‘गुज रस्त्याच्या कोपऱ्याशी एक बंदक व काळी टोपी सापडली. आज संध्याकाळी ६.३० वाजता, २२१ ब, बेकर रस्ता येथून हेन्री बेकर याने ते दोन्ही घेऊन जावे.’ एवढे स्पष्ट आहे.”

“पण तो ते बघेल का?”

“तो नक्कीच वर्तमानपत्र वाचत असेल. एका गरीब माणसासाठी हे नुकसान जास्त आहे. तो खिडकीची काच फुटल्यामुळे व पीटरसन त्याच्याकडे येऊ लागल्यामुळे नक्कीच खूप घाबरला असणार. त्यामुळे तो पळून गेला. पण त्याच्या हातातून पक्षी पडल्यामुळे तो नंतर हळहळला असणार. नंतर तो त्याचे नाव वर्तमानपत्रात वाचेल किंवा त्याला ओळखणारे कुणीतरी त्याला ते सांगेल. पीटरसन, हे निवेदन संध्याकाळच्या वर्तमानपत्रात छापले जाईल असे बघ.

“सर, कुठल्या वर्तमानपत्रात?”

“आपल्या नेहमीच्या सात आठ वर्तमानपत्रांपैकी कुठेही किंवा तुला बरे वाटेल त्या ठिकाणी.”

“ठीक आहे सर, आणि हा हिरा?”

“हो. हो. मी तो ठेवतो. आभारी आहे. मी काय म्हणतो पीटरसन, परत जाताना एक बंदक विकत घे व ते इथे आणून सोड. कारण निवेदन वाचून कुणी आले तर त्याला द्यायला ते लागेल.

जेव्हा कमिशनर गेला, तेव्हा होम्सने तो हिरा हातात घेऊन उजेडात बघितला. “ही सुंदर, आकर्षक गोष्ट आहे. पहा, तो कसा चकाकतो आहे. अर्थात तो गुन्ह्याचा केंद्रबिंदू आहे. प्रत्येक चांगला हिरा गुन्हा घडण्यास कारणीभूत ठरू शकतो. त्यावरून दुष्ट, चोर लोकांमध्ये पैजा लागतात. मोठ्या व जुन्या हिऱ्यामधील प्रत्येक पैलूसाठी रक्तरंजित कारवाया केल्या जातात. हा हिरा अजून वीस वर्षेदेखील जुना नाही. हा हिरा दक्षिण चीनमध्ये अँमॉय नदीकाठी सापडतो आणि त्वचेवरील गळवासारखा दिसतो. फक्त तो लालऐवजी, निळ्या रंगाचा असतो. जरी तो तसा नवीन असला तरी त्याला काहीतरी वाईट होण्याचा इतिहास आहे. दोन खून, अंगावर अँसिड फेकणे, आत्महत्या व अनेक चोऱ्या, या चाळीस ग्रेन वजनाच्या पैलूदार कोळशामुळे झालेल्या आहेत. कुणाला अशी कल्पना तरी असेल का, की इतके सुंदर खेळणे तुरुंग व फाशीकडे नेणारे असेल? मी तो माझ्या तिजोरीत ठेवतो व बाईसाहेबाना दोन ओळी लिहून तो माझ्याकडे असल्याचे कळवतो.”

“हा हॉर्नर नावाचा मनुष्य निरपराध असेल असे तुला वाटते का?”

“मी सांगू शकत नाही.”

“ठीक आहे. तर मग, हेन्री बेकर दोषी असेल असे तुला वाटते का?”

“मला वाटते हेन्री बेकर अगदी निर्दोष मनुष्य असावा. त्याला याची कल्पनाही नसेल की तो जो पक्षी घेऊन चालला आहे तो पूर्ण सोन्याचा केला तरी त्याची जी किंमत होईल, त्याहूनही जास्त किमतीचा तो आहे. जर आपल्या वर्तमानपत्रातील निवेदनाला प्रतिसाद मिळाला तर मी एक छोटीशी परीक्षा घेणार आहे.”

“आणि तोपर्यंत तू काहीच करणार नाहीस?”

“काहीच नाही.”

“तर मग मी माझी व्यावसायिक फेरी मारून येतो. पण संध्याकाळी तू सांगितलेल्या वेळी मी येतो. मला एवढी गुंतागुंतीची केस कशी सुटते आहे, याची उत्सुकता आहे.”

“तर मग संध्याकाळी भेटू. मी सातला जेवतो. जेवायला वूडकॉक असावा. आत्ताच्या ताज्या अनुभवावरून मला वाटते, मिसेस हडसनना तो पक्षी आतून नीट बघायला सांगितले पाहिजे.”

एका केसमध्ये मी अडकल्यामुळे मला उशीर झाला. मी परत एकदा बेकर रस्त्याला साडेसहानंतर पोचलो. मी तिथे एका उंच माणसाला हनुवटीखाली बांधलेली बाईची टोपी घातलेले पाहिले. त्याचा कोट हनुवटीपर्यंत बटणे लावलेला होता. तो खिडकीतून बाहेर पडणाऱ्या प्रकाशात थांबला होता. मी तिथे पोचल्याबरोबर दार उघडले गेले व तो आणि मी एकदमच होम्सच्या खोलीत शिरलो.

होम्स मित्रत्वाने व आनंदी सुरात, जसे करणे तो कधीही जमवू शके, त्याच्या खुर्चीतून उठत म्हणाला, “मला वाटते, आपण हेन्री बेकर का?” मिस्टर बेकर त्या शेकोटीजवळील खुर्चीत बसा. ही थंडीची रात्र आहे. मला वाटते तुम्ही थंडीपेक्षा उन्हाळ्यात जास्त सुखावह असता. ओहो, वॉटसन तू अगदी वेळेवर आलास. मिस्टर बेकर, ही तुमची टोपी आहे का?”

“हो सर, ती माझीच टोपी आहे.

तो गोल खांदे असलेला, मोठे डोके असलेला, पसरट चेहऱ्याचा, तपकिरी टोकदार दाढी असलेला बुद्धिमान, भक्कम मनुष्य होता. त्याचे गाल व नाक लालसर होते. त्याचा पुढे केलेला हात थोडा थरथरत होता. ते बघून होम्सने त्याच्या बाबतीत केलेला अंदाज आठवत होता. त्याच्या काळ्या, करड्या कोटाची बटणे वरपर्यंत लावलेली होती. त्याची कॉलर वर केलेली होती. त्याचे अधू मनगट कोटाच्या बाहीतून डोकावत होते. आत शर्ट नव्हता. तो प्रत्येक शब्द काळजीपूर्वकपणे शोधून, ठासून व

सावकाशीने बोलत होता. भविष्य कथनाचा दुरुपयोग करणारा असा तो मनुष्य असल्याचे वाटत होते.

होम्स म्हणाला, 'या वस्तू गेले काही दिवस इथे पडून आहेत. पण वर्तमानपत्रातील निवेदन वाचून तुम्ही याल असे आम्हाला वाटत होते. पण तुमच्या बाजूने तुम्ही काही हालचाल का बरं केली नाही?"

आमचा पाहुणा थोडे लाजत हसला. त्याने म्हटले, "एके काळी माझ्याकडे भरपूर पैसे असायचे पण आता नाही. माझ्यावर हल्ला करणाऱ्या त्या गुंडांनी माझी टोपी व पक्षी, दोन्ही पळवून नेले. ते परत मिळवण्यासाठी वृथा प्रयत्न करावे असे मला वाटले नाही."

"बरोबर. पण तो पक्षी! तो आम्हाला खावा लागला."

"काय? तुम्ही तो खाल्ला?" आमचा पाहुणा खुर्चीवरून अर्धवट उठत तावातावाने बोलला.

"नाहीतर कुणालाच त्याचा उपयोग झाला नसता. पण हा शेजारी ठेवलेला पक्षी तेवढ्याच वजनाचा व ताजा आहे. तो तुमच्यासाठी ठेवला आहे."

"ओहो, छान. छान." बेकर सुटकेचा निःश्वास टाकत बोलला.

"अर्थात आमच्याकडे तुमच्या पक्षाची पिसे, पाय इत्यादी आहे. जर तुमची इच्छा असेल तर -- "

तो मनुष्य जोराने हसून म्हणाला, "ते कदाचित माझ्या साहसाची आठवण म्हणून मला उपयोगी आहेत. पण त्यापलीकडे मला त्याचा काही उपयोग आहे, असे वाटत नाही. त्यापेक्षा तुमच्या परवानगीने मी हा ताजा पक्षी घेणे पसंत करेन."

शेरलॉक होम्सने त्याचे खांदे किंचित उडवून, धारदार नजरेने माझ्याकडे पाहिले.

“तिथे तुमची टोपी आहे व तिथे पक्षी आहे. तसेही तुम्ही मला हे सांगण्याची कृपा कराल का की ते बदक तुम्ही कुठून आणले होते? मी अशा घरगुती पक्ष्यांची आवड असलेला आहे. ते बदक पूर्णपणे छान वाढ झालेले होते.”

उठून त्याचा नवीन माल त्याच्या हाताखाली घेत बेकर म्हणाला, “ नक्कीच. म्युझियमजवळील अल्फा खानावळीत आम्ही काहीजण बरेच वेळा जातो. दिवसा आम्ही म्युझियममध्ये असतो. समजले का? यावर्षी आमचा चांगला यजमान विंडीगेट याने, एक बदक क्लब काढला आहे. तिथे दर आठवड्याला काही पेनी देऊन आम्हाला ख्रिसमसच्या वेळी बदक मिळते. मी माझे दर आठवड्याचे पैसे भरले असल्याने मला ते बदक मिळाले. बाकी तुम्हाला माहितीच आहे. सर, मी तुमचा आभारी आहे. ही माझ्या बायकोची टोपी माझ्या वयाला व वजनाला, दोन्हीला बरोबर होत नाही. थोड्या विनोदी भपकेबाज पद्धतीने तो आम्हा दोघांसमोर वाकला आणि त्याच्या रस्त्याने निघून गेला. जेव्हा त्याच्यामागे होम्सने दार लावले तेव्हा तो म्हणाला, “तर एवढे मिस्टर हेन्री बेकरबद्दल. हे नक्की की त्याला या प्रकरणाबद्दल काही माहिती नाही. वॉटसन, तुला भूक लागली आहे का?”

“विशेष अशी नाही.”

“मग मी असे सुचवेन, की आपण आपले जेवण एकदम रात्रीच करू. आत्ता हे प्रकरण ताजे असताना याच्या मागे लागू.”

“चालेल.”

ती बोचऱ्या थंडीची रात्र होती. त्यामुळे आम्ही मोठा कोट घालून व गळ्याभोवती मफलर गुंडाळून बाहेर पडलो. अभ्राच्छादित नसलेल्या आकाशात चांदण्या चमकत होत्या. पिस्तुलाचे बार उडवल्यासारखे रस्त्यावरच्या लोकांचे धुरकट श्वास हवेत सोडलेले दिसत होते. आम्ही विम्पोल रस्त्यावरील डॉक्टरांच्या रहाण्याच्या ठिकाणावरून रमतगमत चाललो होतो. पुढे विगमोर रस्ता व ऑक्सफर्ड

रस्ता लागला. पाऊण तासात आम्ही ब्लूमसबेरी रस्त्यावरील अल्फा खानावळीत आलो.

होलबॉर्नकडे जाणाऱ्या रस्त्याच्या एका कोपऱ्यातील ती सार्वजनिक जागा होती. होम्सने खाजगी बारचे दार उघडले व अॅप्रन घातलेल्या, सुदृढता दाखवणारा, लाल चेहरा असलेल्या मालकाकडे दोन बिअरची मागणी नोंदवली.

तो म्हणाला, “तुमची बिअर तुमच्या बदकाइतकीच चांगली असणार.”

“माझे बदक?” त्या माणसाला आश्चर्य वाटलेले दिसले.

“मी अर्ध्या तासापूर्वी हेन्री बेकरशी बोलत होतो. तो तुमच्या बदक क्लबचा सभासद आहे.”

“हो. हो. पण ती आमच्या येथील बदके नव्हेत.”

“खरे की काय? मग कोणाची?”

“मी कोव्हेंट बागेतील विक्रेत्याकडून दोन डझन आणली होती.”

“हो का? मला त्यांच्यापैकी काहीजण माहिती आहेत. त्यापैकी कोण?”

“त्याचे नाव ब्रेकीनरिज आहे.”

“ओहो, मी त्याला ओळखत नाही. तुमचा खानावळीची व तुमची भरभराट होवो. शुभ रात्री.”

त्याने कोटाची बटणे लावत बाहेरील थंड हवेत येत चालू ठेवले, “आता ब्रेकीनरिजकडे आपला मोर्चा! वॉटसन, या साखळीच्या टोकाला बदकासारखा घरगुती प्राणी असला तरी, तिच्या दुसऱ्या टोकाला, असलेल्या माणसाला, आपण निरपराध सिद्ध करू शकलो नाही, तर तो नक्की सात वर्षांची शिक्षा भोगेल. आपल्या चौकशीत कदाचित त्याचा गुन्हा सिद्ध होईल, पण काही झाले तरी तरी आपली

तपासाची पद्धत पोलिसांपासून दूर असेल आणि आपल्या हातात नामी संधी असेल. ती आपण कडू शेवटापर्यंत तडीस नेऊ. आपले तोंड दक्षिणेकडे करून आपण चालू पडू.”

आम्ही होलबॉर्न ओलांडले. एंडेल रस्त्याला लागलो आणि वळणावळणाच्या झोपडपट्टीतून कोव्हेट बागेतील बाजारापर्यंत पोचलो. एका मोठ्या दुकानावर ब्रेकीनरिज अशी पाटी होती. मालक घोड्यासारखा दिसणारा होता. त्याचा चेहरा तरतरीत असून, त्याला बारीक मिशा होत्या. तो एका मुलाला शर्ट्स लावायला मदत करत होता.

होम्स त्याला म्हणाला, “शुभ संध्याकाळ. थंडीची रात्र आहे.”

त्याने मान हलवली आणि प्रश्नार्थक नजरेने माझ्या मित्राकडे एक कटाक्ष टाकला

रिकाम्या पायरीकडे बोट दाखवत, होम्स पुढे म्हणाला, “बदके संपली वाटते?”

“तुम्हाला उद्या सकाळी पाचशे देतो.”

“हे बरोबर नाही.”

“तुम्हाला शेगडीवर भाजत असलेली बदके काही दुकानात मिळतील.”

“पण मला तुमच्या दुकानाचा पत्ता देण्यात आला होता.”

“कोणी?”

“अल्फा खानावळीच्या मालकाने.”

“हो. मी त्याच्याकडे बरेच डझन पाठवली होती.”

“ते फार छान पक्षी होते. तुम्हाला ते कुठे मिळतात?”

या प्रश्नावर तो विक्रेता फार रागावला, याचे मला नवल वाटले.

त्याच्या डोक्यावरील भाराला हात लावत तो म्हणाला, “ए मिस्टर, तुला हवे आहे तरी काय? सरळसरळ बोल.”

“सरळच बोलतो आहे. मी विचारतो आहे की तू अल्फाला विकलेली बंदके तू कुठून घेतली होतीस?”

“नाही सांगत. गेलास उडत.”

“ओहो, ते इतके काही महत्वाचे नाही. पण मला समजत नाही की इतक्या फालतू गोष्टीवर, तू इतका का चिडलास?”

“चिडलो? मी तुला असा मागे लागल्यासारखा त्रास दिला असता, तर तूदेखील चिडला असतास. मी चांगल्या गोष्टीकरता चांगले पैसे मोजत असलो, तर तिथे हिशेब संपला. पण ‘बंदके कुठे आहेत?’, ‘तू ती कोणाकडून विकत घेतलीस?’, ‘कोणाला विकलीस?’ आणि ‘त्याचा भाव काय होता?’ हे काय आहे?, त्यावर इतकी चर्चा चालली आहे, की एखाद्याला वाटेल की जगात एवढीच बंदके आहेत.

होम्स बेपर्वाईने म्हणाला, “मला चौकशी करणाऱ्या इतर लोकांशी काही देणे घेणे नाही. तुला सांगायचे नसेल तर नको सांगू. मी घरगुती पक्ष्यांच्या बाबतीत माझे म्हणणे मागे घ्यायला नेहमीच तयार आहे. आणि मी पाच पौंडाच्या पैजेवर सांगू शकतो की तो पक्षी गावठी होता.”

“छान. मग तू तुझी पैज हरलेला आहेस. कारण तो शहरातील माल होता.” विक्रेत्याने फटकारले.

“असे असणे शक्यच नाही.”

“असेच आहे.”

“माझा विश्वास नाही.”

तुला असे वाटते का की या बाबतीत तुला माझ्यापेक्षा जास्त कळते? विशेषतः मी लहान मुलगा असल्यापासून हे करत आलो आहे तरी? मी सांगतो, अल्फाकडे जाणारे सर्व पक्षी हे शहरातील आहेत.”

“यावर विश्वास ठेवायला, तू माझे मन वळवू शकत नाहीस.”

“चल मग पैज लावतोस?”

“यात फक्त तुझे पैसे जातील कारण माझेच बरोबर आहे. हट्टीपणा करू नये हे तुला शिकवण्यासाठी मी ही पैज लावायला तयार आहे.”

विक्रेता गंभीरपणे हसला व म्हणाला, “बिल, आपले पुस्तक आण पाहू.”

त्या लहान मुलाने खुपसे तेलकट डाग पडलेला, एक पातळसर गठ्ठा आणून टांगलेल्या दिव्याखाली धरला.

तो विक्रेता बोलला, “तर आता बढाईखोर माणसा, मला वाटले की माझ्याकडची बदके संपली आहेत, पण हे एक माझ्या दुकानात अजून शिल्लक आहे. तुला हे छोटे पुस्तक दिसते आहे?”

“हो.”

“ज्यांच्याकडून मी बदके घेतो, त्यांची ही यादी आहे. तर आता या पानावर, त्यांची नावे आहेत व त्यांच्या नावापुढील आकडे त्याचे हिशेब रजिस्टरमधील कुठल्या पानावर आहेत ते दर्शवतात. आता, तुला ही लाल शाईतील पाने दिसत आहेत का? ती शहरातील विक्रेत्यांची यादी आहे. आता हे तिसरे नाव बघ आणि ते मोठ्याने वाच.”

“मिसेस ओकशॉट, ११७, ब्रिक्सटन रस्ता – २४९” होम्सने वाचले.

“आता रजिस्टरमधील त्या आकड्याचे पान उघड.”

सांगितल्याप्रमाणे होम्सने पाने उलटली. हे इथे लिहिले आहे, मिसिस ओकशॉट, ११७, ब्रिक्सटन रस्ता, अंडी व खुराड्यातील प्राणी विकणारे.”

“आता त्यातील शेवटची नोंद वाच.”

“२२ डिसेंबर. चोवीस बंदके. ७ एस, ६ डी.”

“बरोबर. आणि त्याखाली?”

“अल्फाच्या मिस्टर विंडीगेट याना १२ एसना विकले.”

आता तुला काय म्हणायचे आहे?”

शेरलॉक होम्स खजिल झालेला वाटला. त्याने खिशातून एक नाणे काढून पायरीवर फेकले. त्याचे दुःख शब्दातीत असल्याप्रमाणे, तो तिथून निघून गेला. थोडे अंतर जाऊन तो एका दिव्याच्या खांबाखाली थांबला आणि त्याची विशेषता असल्याप्रमाणे, आवाज न करता मनापासून हसला.

तो बोलला, “जेव्हा तुम्ही तशा कापलेल्या मिशांचा माणूस बघता, व त्याच्या खिशातून गुलाबी रंगाचा रुमाल बाहेर डोकावताना बघता, तेव्हा तो भावनाशील व नम्र असल्याचे तुम्हाला कळते व तुम्ही त्याला एका पैजेत ओढता. मी जरी त्याला १०० पौंड दिले असते, तरीदेखील त्याने मला इतकी परिपूर्ण माहिती दिली नसती. पण एका पैजेने काम केले. तर वॉटसन, मला असे वाटते, आता आपले कोडे सुटत आले आहे. पण एक मुद्दा ठरवायचा राहिला आहे की, आपण आज रात्री या मिसिस ओकशॉटकडे जावे की ते उद्यासाठी राखून ठेवावे? हे स्पष्ट आहे की तो चिडलेला माणूस म्हणाल्याप्रमाणे, या प्रकरणात, आपल्याप्रमाणेच उत्सुक असलेले अजूनही लोक आहेत आणि मी --“

आम्ही आता ज्या दुकानातून बाहेर पडलो, त्या तिथून गर्दीचा जोराचा आवाज आल्यामुळे त्याचे बोलणे तुटले. वळून पाहिल्यावर आम्हाला दिसले, की एक उंदरासारख्या चेहऱ्याचा माणूस हलणाऱ्या दिव्याने पडलेल्या पिवळ्या प्रकाशाच्या

गोलामध्ये उभा होता. तर तो विक्रेता, ब्रेकीनरिज त्याच्या दुकानाच्या चौकटीत उभा राहून, भयानक पद्धतीने मान खाली घातलेल्या आकृतीकडे त्याच्या मुठी वळत होता.

तो ओरडला, “मी तुझी आणि तुझ्या बदकांची बडबड फार ऐकली. जर तुम्ही तुमच्या मूर्ख बडबडीने मला अजून काही त्रास दिलात, तर मी तुमच्यावर कुत्रा सोडीन. तुम्ही मिसिस ओकशॉटला घेऊन या. मी तिला काय ते उत्तर देईन. पण तुम्हाला याच्याशी काय करायचे आहे? मी बदके तुमच्याकडून घेतली का?”

छोटा माणूस तक्रारीच्या उच्च रवात म्हणाला, “पण तसेही त्यातील एक माझे होते.”

“ठीक आहे. मग मिसिस ओकशॉटला त्याबद्दल विचार.”

“तिने मला तुला विचारायला सांगितले.”

“मग पृशियाच्या राजाला विचार. मला काही माहिती नाही. आता फार झाले इथून निघ.” तो खुनशीपणे पुढे आला आणि तो छोटा माणूस अंधारात नाहीसा झाला.

होम्स पुटपुटला, “आहा! यामुळे आपली ब्रिक्सटन रस्त्याची खेप वाचली आहे.” माझ्याबरोबर ये. या माणसाचे काय करायचे ते आपण बघू.” प्रकाशित दुकानांमधून फिरणाऱ्या लोकांच्या गर्दीतून वाट काढत, माझ्या मित्राने लगबगीने त्या छोट्या माणसाला गाठले व त्याच्या पाठीवर थाप दिली. त्याने दचकून वळून बघितले. मला त्याच्या डोळ्यातील चमक उडालेली दिसली.

उदासीनतेने थरथरणाऱ्या आवाजात त्याने विचारले, “तू कोण आहेस? तुला काय हवे आहे?”

होम्स शांतपणे म्हणाला, “मला माफ कर. तू आता त्या विक्रेत्याला जे प्रश्न विचारत होतास, त्या बाबतीत मी तुला मदत करू शकतो. मी तुझ्या उपयोगी पडू शकेन असे मला वाटते.”

“तू? तू कोण आहेस? तुला याबद्दल काय माहिती आहे?”

“माझे नाव शेरलॉक होम्स आहे. इतर लोकाना जे माहिती नाही ते माहिती करून घेणे हा माझा व्यवसाय आहे..”

“पण तुला याबद्दल कशी काय माहिती असणार?”

“माफ कर, पण मला याबद्दल सर्व काही माहिती आहे. ब्रिक्सटन रस्त्यावर दुकान असलेल्या मिसेस ओकशॉटने ब्रेकीनरिज नावाच्या विक्रेत्याला विकलेल्या बदकाचा माग काढायचा तू प्रयत्न करतो आहेस. ब्रेकीनरिजकडून अल्फाच्या विंडीगेटला त्याच्याकडून त्याच्या क्लबला ते विकले गेले. आणि त्या क्लबचा हेन्री बेकर हा सभासद आहे.”

तो छोटा मनुष्य हात पसरून व बोटे थरथरवत म्हणाला, “ओहो सर, मला ज्याना भेटायचे होते तोच मनुष्य तुम्ही आहात. मला या प्रकरणात किती दिलचस्पी आहे, ही मी तुम्हाला सांगू शकणार नाही.”

शेरलॉक होम्सने शेजारून चाललेली चारचाकी घोडागाडी थांबवली व बोलला, “असे असेल तर आपण या बाजाराच्या वारा सुटलेल्या जागी उभे राहून बोलण्यापेक्षा, एखाद्या आरामशीर खोलीत बसून बोलू. पण आपण निघण्यापूर्वी मला असे सांग, की तुझे नाव काय आहे?”

क्षणभर तो माणूस गांगरला. पण मग आजूबाजूला बघत बोलला, “माझे नाव जॉन रॉबिनसन आहे.”

होम्स गोडपणे म्हणाला, “नाही. नाही. खरे नाव. टोपणनाव हे व्यवसायासाठी विचित्र वाटते.”

त्या अनोळखी माणसाचे पांढरे गाल लाल झाले. तो म्हणाला, “तर मग, माझे खरे नाव जेम्स रायडर आहे.”

“असू दे. म्हणजे हॉटेल कॉस्मोपॉलिटनचा मुख्य सेवक. कृपया या गाडीत चढ. मी लवकरच तुला जे हवे आहे ते सगळे सांगतो.”

तो छोटा मनुष्य आळीपाळीने आमच्याकडे घाबरून, डोळ्यात थोडी आशा घेऊन, बघत राहिला. तो एखाद्या संकटात पडणार आहे, की वादळाने उडून जाणार आहे हे त्याला कळत नव्हते. मग तो गाडीत चढला. आणि अर्ध्या तासात आम्ही बेकर रस्त्यावरील आमच्या खोलीत बसलो होतो. गाडीत आम्ही काही बोललो नाही.

पण आमच्या नवीन पाहुण्याचा जोरजोरात घेतलेला क्षीण श्वास ऐकू येत होता. ताण येऊन उदास झाल्याने, त्याचे सतत हात घट्ट धरणे व सोडणे चालू होते.

आम्ही खोलीत शिरल्यावर होम्स म्हणाला, “आलो तर! अशा हवेमध्ये शेकोटी अगदी योग्य वाटते. मिस्टर रायडर, तुम्ही गारठलेले दिसता. ही खुर्ची घ्या. तुमच्या गोष्टीमध्ये शिरण्यापूर्वी मी माझ्या स्लीपर्स घालतो. हं आता, तुम्हाला जाणून घ्यायचे आहे का, की त्या बदकाचे काय झाले?”

“हो, सर.”

“किंवा, मी त्या बदकाबद्दल कल्पना करतो. तुम्हाला रुची असलेला असा तो पक्षी होता. शेपटीवर काळी रेष असलेला पांढरा पक्षी!”

रायडर भावनातिरेकाने थरथरला व ओरडला, “ओहो सर, तो कुठे गेला ते तुम्ही सांगू शकाल का?”

“तो इथे आला.”

इथे?”

“आणि तो एक खूप उल्लेखनीय पक्षी होता. तुला त्यात रुची वाटली तर त्यात काही नवल नाही. तो मेल्यावर त्याने एक अंडे दिले. मी पाहिलेले सर्वात सुंदर, तेजस्वी व लहानसे निळे अंडे! ते इथे माझ्या संग्रहालयात आहे.”

आमचा पाहुणा पायांची चुळबुळ करत, शेकोटीच्या वरील कट्ट्यावर हाताच्या बोटांनी आवाज काढत होता. होम्सने त्याची तिजोरी उघडली आणि गार, चांदणीप्रमाणे चमकणारे पैलूदार निळे गळू हातात धरले. रायडर त्याकडे उत्कंठेने, चेहरा पाडून बघत राहिला. त्यावर आपला मालकी हक्क सांगावा की नाही, याबद्दल त्याची मनाशी खात्री होत नव्हती.

होम्स शांतपणे म्हणाला, “रायडर, तुझा खेळ संपलेला आहे. धीर धर. अरे माणसा, नाहीतर तू अडचणीत येशील. वॉटसन, त्याला हात देऊन खुर्चीत नीट बसव. त्याच्या अंगात गुन्ह्याविरुद्ध हिंसाचार करायला, पुरेसे रक्त आहे असे मला वाटत नाही. त्याला थोडी ब्रँडी दे. हं. आता तो जरा माणसात आलेला दिसतो आहे. काय मासा गळाला लागला आहे!”

क्षणभर जेम्स रायडरने अस्वस्थतेने हालचाल केली. तो जवळजवळ पडायला आला होता. पण ब्रँडीने त्याच्या गालांवर थोडी चकाकी आली. त्याच्यावर आरोप करणाऱ्याकडे तो घाबरून बघत राहिला.

प्रत्येक दुवा व जरूर असलेले सगळे पुरावे, माझ्या हातात आहेत. त्यामुळे तू मला सांगावेस, असे फारच थोडे उरले आहे. तरीही मला अजून थोडेसे समजले की ही केस पूर्ण होईल. रायडर, मोरकारच्या बाईसाहेबांच्या हिऱ्याच्या केसमधून चोरीला गेलेल्या या हिऱ्याबद्दल, तू ऐकले असशील. बरोबर?”

आवाज कापत तो बोलला, “कॅथेरीन क्युसॅकने मला याबद्दल सांगितले.”

“अस्स. बाईसाहेबांची नोकराणी. एकदम सहजपणे एवढे घबाड मिळवण्याचा मोह तुझ्यासाठी अति होता. तसाच तो तुझ्यापेक्षा जास्त हुशार लोकांनाही होता. पण तू वापरलेल्या युक्तीबाबत तू पुरेसा चोखंदळ नव्हतास. रायडर, मला वाटते, तू स्वतःला चांगला खलनायक बनवले आहेस. तुला माहिती होते की हा जॉन हॉर्नर, प्लंबर, अशा एका केसशी पूर्वी संबंधित होता. आणि त्यामुळे पहीला संशय त्याच्यावर जाईल, असे तू पाहिलेस. मग तू काय केलेस? तू बाईसाहेबांच्या खोलीत एक लहानसे

काम उकरून काढलेस -- तू आणि तुझी विश्वासू, कॅथेरीन क्युसॅक -- तू असे भासवलेस की तो काही काम करायला आलेला आहे. जेव्हा तो तिथून गेला, तेव्हा तू घाईघाईने हिरा ठेवलेली पेटी शोधलीस. तो हिरा हस्तगत केलास व चोरी झाल्याची बोंब मारलीस. आणि त्या दुर्दैवी माणसाला अटक करवलीस. मग तू -- “

अचानक रायडरने स्वतःला खाली रगावर झोकून दिले व माझ्या मित्राचे पाय धरले. तो किंचाळला, “देवा रे, माझ्यावर दया दाखव. माझ्या आईवडीलांचा विचार करा. यामुळे त्यांना धक्का बसेल. मी यापूर्वी कधीही काही गुन्हा केलेला नाही. मी शपथ घेऊन सांगतो. ओहो, कृपया, हे कोर्टात नेऊ नका. माझ्यावर दया दाखवा.”

होम्स ताठरपणे म्हणाला, “तुझ्या खुर्चीत जाऊन बस. आता गयावया करणे सोपे आहे. पण त्या निरागस हॉर्नरचा, ज्याला या गुन्ह्याबद्दल काहीही माहिती नव्हते, त्याचा तू जराही विचार केला नाहीस.”

मिस्टर होम्स, मी हा देश सोडून निघून जाईन. मग तो निरपराध ठरेल.”

“हं. आपण त्याबद्दल बोलू. आणि आता बदकाच्या पोटात हिरा कसा गेला व ते बदक बाजारात विकायला कसे आले त्याविषयी ऐकूया. आम्हाला सर्व काय ते खरे सांग. तेवढाच आता तुला आशेचा किरण आहे.”

रायडरने त्याच्या सुकलेल्या ओठांवरून जीभ फिरवली व म्हणाला, “सर, मी तुम्हाला जसे घडले तसे सर्व काही सांगतो. जेव्हा हॉर्नरला अटक झाली, तेव्हा मला वाटले की या हिऱ्यापासून ताबडतोब पळ काढलेला बरा. कारण पोलीस केव्हा माझ्या मागे लागतील व माझ्या घराची झडती घेतील याचा नेम नव्हता. हॉटेलमध्ये तो लपवायला योग्य अशी जागा नव्हती. मी काहीतरी कामाच्या निमित्ताने बाहेर पडलो व माझ्या बहिणीच्या घरी गेलो. तिने ओकशॉट नावाच्या माणसाशी लग्न केले असून ती ब्रिक्सटन रस्त्यावर रहाते. तिथे ती पक्षी मारून बाजारात विकते. तिथे मला भेटलेला प्रत्येक मनुष्य पोलीस किंवा गुप्तहेर असल्याचे मला वाटू लागले. एकतर ती फार थंडीची रात्र होती व मी ब्रिक्सटन रस्त्यावर येण्यापूर्वीच माझ्या चेहऱ्यावरून

घाम गळत होता. माझ्या बहिणीने मला विचारले की काय झाले व तू इतका फिकट का दिसतो आहेस? मी तिला सांगितले की हॉटेलमधील हिऱ्याच्या चोरीमुळे मी जाम घाबरलो आहे. नंतर मी मागील अंगणात जाऊन पाइप ओढून, विचार केला की काय केलेले चांगले राहिल.

माझा एक मौडस्ले नावाने ओळखला जाणारा मित्र होता. तो वाईट मार्गाला लागला होता व सध्या पेंटोव्हीलमध्ये रहातो. एकदा तो मला भेटला व चोरांचे उद्योग सांगू लागला. चोरलेल्या वस्तूपासून कशी हुशारीने सुटका करून घ्यायची हे देखील त्याने सांगितले. त्याच्याबद्दल मला एकदोन गोष्टी माहिती असल्याने, मला वाटले तो मला मदत करेल. म्हणून मनाचा हिऱ्या करून मी किलबर्नला त्याच्याकडे गेलो व त्याला विश्वासात घेतले. त्याने मला हिऱ्याचा पैसा कसा करायचा ते सांगितले. पण तो हिरा सुरक्षितपणे त्याच्याकडे कसा आणायचा? हॉटेलपासून तो आणताना मला किती त्रास झाला होता, ते मला आठवले. मला कुठल्याही क्षणी अटक होऊन झडती घेतली गेली असती व माझ्या कोटाच्या खिशात हिरा होता. मी भिंतीला टेकून उभा होतो व एक बंदक माझ्या पायात घुटमळत होते. मोठमोठ्या गुप्तहेरांना चकवू शकेल अशी एक कल्पना अचानक मला सुचली.

काही आठवड्यापूर्वी माझ्या बहिणीने मला सांगितले होते की ख्रिसमसची भेट म्हणून मी एक बंदक घ्यावे. आणि ती नेहमीच तिच्या वचनाची पक्की असल्याचे मला माहिती होते. 'तर मग मी आता ते बंदक घेतो. आणि त्यात हिरा भरून मी किलबर्नला जातो', असा विचार मी केला. अंगणात एक लहानसा निवारा केलेला होता. त्याच्यामागे मी एका चांगल्या, मोठ्या, काळा पट्टा शेपटीवर असलेल्या बंदकाला नेले. त्याला पकडून त्याची चोच उघडून माझ्या बोटानी तो हिरा त्याच्या घशातून आत घातला. पक्ष्याने आवंढा गिळला आणि तो त्याच्या पोटात गेल्याची माझी खात्री झाली. पण पक्षी फडफड करून, तो बाहेर काढायचा प्रयत्न करू लागला. काय झाले ते बघायला माझी बहिण बाहेर आली. मी तिच्याशी बोलायला वळलो तेवढ्यात त्या भिकार पक्ष्याने उडून पळत पोबारा केला व सगळ्या बंदकांमध्ये जाऊन मिसळले.

बहिणीने विचारले, “जेम, तू त्या बदकाला काय करत होतास?”

मी म्हणालो, “तू मला म्हणाली होतीस की ख्रिसमसची भेट म्हणून एक बदक घे. तर मी एखादे लठ्ठ बदक शोधत होतो.”

ती म्हणाली, “अस्स. आम्ही तुझ्यासाठी एक बदक बाजूला काढून ठेवले आहे. आम्ही त्याला जेम्सचा पक्षी म्हणतो. ते बघ ते तिथे असलेले चांगले मोठे! अशी सव्वीस आहेत. त्यातलेच एक तुझ्यासाठी ठेवले आहे व एक आमच्यासाठी. उरलेली दोन डझन बाजारात देणार आहे.”

मी म्हणालो, “आभारी आहे, मॅगी. पण तुला सर्व सारखीच असतील, तर मी आत्ता जे बघत होतो ते मला घ्यायला आवडेल.”

ती म्हणाली, “ते दुसरे जे चांगले आहे त्याचे वजन तीन पौंड जास्त आहे. आम्ही त्याला खायला घालून तुझ्यासाठी त्याचे वजन वाढवले आहे.”

मी म्हणालो, “असू दे मला हेच हवे आहे मी हे आत्ता घेऊन जातो.”

ती थोडे रागावून म्हणाली, “ठीक आहे. जशी तुझी इच्छा. यापैकी कुठले तुला हवे आहे असे तू म्हणालास?”

“ते शेषटीवर काळी रेष असलेले पांढरे, त्या थव्याच्या मध्यभागी असलेले.”

“ओहो. ठीक आहे त्याला मार व घरी घेऊन जा.”

तर मग, मिस्टर होम्स, ती म्हणाली तसे मी केले व ते माझ्याबरोबर किल्वर्नला घेऊन गेलो. मी काय केले ते माझ्या मित्राला सांगितले. अशी गोष्ट सहजपणे सांगावी, असा तो माणूस होता. तो पोट दुखेपर्यंत हसला. आम्ही चाकू घेऊन बदक कापले. त्यात हिरा न सापडल्याने माझ्या हृदयाचे पाणी पाणी झाले. मला कळले, की काहीतरी मोठी चूक झालेली आहे. मी तो पक्षी तिथेच टाकला व घाईने बहिणीकडे आलो. तिथे एकही बदक नव्हते.

मी ओरडलो, “मॅगी, सगळी बदके कुठे गेली?”

“ती विकायला पाठवली.”

“कोण विक्रेता?”

“कोव्हेंट बागेतील ब्रेकीनरिज.”

“पण त्यात मी निवडलेल्या बदकासारखे शेषटीवर काळी पट्टी असलेले दुसरे बदक होते का?”

“हो. जेम्स. तशी दोन बदके होती. ती मी वेगळी ओळखूदेखील शकत नसे.”

हे सगळे ऐकून, मला जितक्या वेगाने पळता येईल तेवढ्या वेगाने पळत मी ब्रेकीनरिजच्या दुकानात गेलो. पण त्याने ती सर्व बदके आधीच विकली होती आणि ती कुणाला विकली याबद्दल तो मला काहीच सांगेना. रात्री तू स्वतः त्याला ऐकलेस. तो नेहमी मला अशीच दुरुत्तरे देतो. माझ्या बहिणीला वाटले मी वेडा झालो आहे.

कधीकधी मला वाटते की मी तसाच झालो आहे. कधीकधी वाटते की नाही. मी होतो तसाच आहे. आणि आता -- मी चोर ठरलो आहे. मी माझे चारित्र्य ज्यासाठी विकले आणि तरीही मला ती काहीही संपत्ती मिळाली नाही. देवा रे, मला मदत कर. मला मदत कर. तो हुंदके देऊन, चेहरा हातात झाकून, जोराने रडू लागला. खूप वेळ तिथे शांतता पसरली फक्त जेम्सच्या जड श्वासाचा व होम्सने टेबलावर धरलेल्या ठेक्याचा आवाज येत होता. मग माझ्या मित्राने उठून दार उघडले.

तो बोलला, “चालता हो.”

“काय सर, तुमचे भले होवो.”

“काही बोलू नकोस. चालता हो.”

आणि अजून शब्दांची गरजच नव्हती. काही हालचाल झाली. जिन्यावर तो गेल्याचा आवाज आला. दाराचाही आवाज आला. आणि रस्त्यावर पाऊले धावतानाचा देखील आवाज आला.

होम्स म्हणाला, “वॉटसन, पोलिसांच्या चुका दुरुस्त करायला काही माझी नेमणूक झालेली नाही. जर हॉर्नर काही संकटात असता, तर गोष्ट वेगळी होती. पण तो तर काही तक्रार करत नाही आहे. मी एका गुन्हेगाराला सोडून देण्याचा गुन्हा करतो आहे. पण असेही शक्य आहे की मी एका जीवाला वाचवतो आहे. हा माणूस परत गुन्हा करणार नाही. त्याची फारच घाबरगुंडी उडाली आहे. त्याला तुरुंगात पाठवले तर तो सतत गुन्हे करून, आयुष्यभर तुरुंगाच्या फेऱ्या करत बसेल. शिवाय, सध्या क्षमाशीलतेची चलती आहे. कर्मधर्मसंयोगाने आपण या अशा विचित्र समस्येत पडलो आणि ती आपण सोडवली, हेच आपले बक्षिस आहे. डॉक्टर, आपण आपली तपासाची दुसरी केसदेखील एखाद्या पक्षाचीच घेऊ.”

The Boscombe Valley Mystery

बॉस्कॉंब दरीचे रहस्य

आम्ही, माझी बायको व मी, एका सकाळी न्याहारी करत बसलो होतो, तेव्हा नोकराणीने एक तार आणून दिली. ती शेरलॉक होम्सकडून आली होती व अशी होती:

“तुला काही दिवस रिकामे मिळू शकतील का? मी पश्चिम इंग्लंडमधून बॉस्कॉंब दरी शोकांतिकेच्या संदर्भात तुला तार करतो आहे. तू माझ्याबरोबर आलास तर मला आनंद होईल. येथील हवा व आसमंत छान आहे. पॅडीग्टन ११.१५ ला सोड.”

माझी बायको माझ्याकडे बघत म्हणाली, “डार्लिंग, तू काय म्हणतोस? जाणार आहेस का?”

“मला खरंच कळत नाही आहे, की त्याला काय सांगावे. मला आत्ता बरीच कामे आहेत.”

“अँस्ट्रथर तुझ्यासाठी तुझे काम करेल. अलीकडे तू ओढलेला दिसतोस. मला वाटते, तुला हा बदल मानवेल आणि तू तर नेहमीच मिस्टर शेरलॉक होम्सच्या केसेसमध्ये रुची घेतोस.”

मी उत्तरलो, “त्यापैकी एकेका केसमधून मी काय शिकलो ते मी बघत नसेन, तर मी कृतघ्न ठरेन. पण जर मला जायचे असेल, तर लगेच सामान बांधायला पाहिजे. कारण फक्त अर्धा तास उरला आहे.”

अफगाणिस्तानातील कॅम्पमधील माझ्या अनुभवाने मला निदान एक तत्पर व तयार प्रवासी बनवले होते. माझ्या गरजा कमी व साध्या होत्या. त्यामुळे अपेक्षित वेळाच्या आधीच मी माझ्या सामानासकट पॅडीग्टनच्या दिशेने जाणाऱ्या गाडीत बसलो. शेरलॉक होम्स प्लॅटफॉर्मवर फेऱ्या मारत होता. त्याची उंच, थोडी वाकलेली आकृती, त्याच्या लांब करड्या प्रवासी गाऊनमुळे व घट्ट टोपीमुळे अजूनच उंच आणि वाकलेली वाटत होती.

तो म्हणाला, “वॉटसन, तू आलास ते बरे झाले. मी ज्याच्यावर अवलंबून राहू शकतो, असा कुणी माझ्याबरोबर असल्याने, नेहमी मला चांगलाच फरक पडतो.

स्थानिक मदत नेहमीच कुचकामाची तरी असते किंवा पक्षपाती तरी असते. जर तू कोपऱ्यातील दोन जागा राखून ठेवल्यास, तर मी तिकिटे काढून आणतो.”

आमच्या डब्यात अजून कोणी नव्हते. मात्र होम्सचे ढीगभर रद्दी कागद होते. रीडिंग स्टेशन जाईपर्यंत त्यातून तो बेशिस्तीने व गबाळेपणे काही शोधून, वाचून, टिपणे काढत होता आणि मध्येच विचारात गढून जात होता. मग अचानक त्याने त्याचा चोळामोळा केला व वरील कप्प्यात टाकून दिला.

त्याने विचारले, “तुला केसबद्दल काही माहिती आहे का?”

“एक शब्दही नाही. मी गेले काही दिवस वर्तमानपत्र उघडलेले नाही.”

लंडनच्या वर्तमानपत्रात सर्व काही आलेले नाही. मी आता सर्व वर्तमानपत्रातून आलेला मजकूर एकत्र करून केससंबंधी खूपशा गोष्टी जाणून घेतल्या आहेत. मी जे जमवले आहे त्यावरून असे वाटते आहे की ही सोडवायला अवघड असलेली साधी केस आहे.”

“तुझे बोलणे विरोधाभासात्मक वाटते आहे.”

“पण ते खरे आहे. एकमेवाद्वितीय अशी केस म्हणजे जवळजवळ एक पुरावाच असतो. आणि गुन्हा जितका सर्वसाधारण आणि वैशिष्ट्यहीन तेवढा तो सोडवायला अवघड. या केसमध्ये त्यांनी खून झालेल्या माणसाच्या मुलावर, दावा लावला आहे.”

“म्हणजे खून झाला आहे तर?”

“हं. तसे वाटते आहे. मला स्वतःला त्यात लक्ष घालायची संधी मिळाल्याशिवाय, मी काही गृहीत धरणार नाही. मला जसे समजले आहे, तसे आत्तापर्यंत कायकाय झाले आहे, हे तुला थोडक्यात सांगतो.

हेरेफोर्डशायरमधील रॉसपासून जवळ असलेल्या बॉस्कोंब दरी या जिल्हात, बऱ्याच मोठ्या जमिनीचा मालक, मिस्टर जॉन टर्नर आहे. त्याने ऑस्ट्रेलियात पैसा मिळवला व तो परत त्याच्या मायदेशी आला. त्याच्या मालकीचे हॅथरले येथील एक शेत मिस्टर मॅककार्थी, जे त्याच्यासारखेच ऑस्ट्रेलियाहून परत आले होते, त्यांना दिले होते. जे लोक एकमेकाना ओळखतात, त्यांनी जवळजवळ घरे घेऊन रहाणे, ही साधी गोष्ट आहे. टर्नर थोडा श्रीमंत असल्याने, मॅककार्थी त्याचा भाडेकरू होता. पण ते बरोबरचे असल्यासारखेच वागत व सहसा बरोबरच असत.

मॅककार्थीला अठरा वर्षांचा एक मुलगा होता. टर्नरला त्याच वयाची मुलगी होती. पण दोघांपैकी कुणाचीच बायको जिवंत नव्हती. शेजारील इंग्लिश कुटुंबांना ते टाळत असल्याचे वाटे. ते दोघेही निवृत्तीचे आयुष्य जगत असत. पण दोघांनाही खेळांमध्ये दिलचस्पी होती. त्यामुळे ते त्यासंबंधीच्या आसपास भरणाऱ्या सभांना हजेरी लावत. मॅककार्थीकडे दोन नोकर होते -- एक मनुष्य व एक मुलगी. टर्नरकडे बरेच नोकर होते, निदान अर्धा डझन तरी नक्की. एवढी त्या कुटुंबांची माहिती मी गोळा केली.

३ जूनला, मागील सोमवारी, मॅककार्थीने दुपारी तीन वाजता त्याचे हॅथरले येथील घर सोडले आणि चालत बॉस्कोंब तळ्याशी गेला. ते बॉस्कोंब दरीतून खाली वाहणाऱ्या झऱ्याचे पाणी साठून तयार झालेले छोटसे तळे आहे. तो त्याच्या काम करणाऱ्या माणसाबरोबर सकाळी रॉसला गेला होता. त्याने त्या माणसाला सांगितले होते की त्याला घाई आहे, कारण त्याला तीन वाजता एक महत्वाची भेट घ्यायची आहे. त्या भेटीनंतर तो जिवंत घरी आलाच नाही.

हॅथरले येथील शेतघरापासून बॉस्कोंब तळे पाऊण मैल आहे. आणि दोन माणसांनी त्याला तिकडे जाताना बघितले होते. त्यापैकी एक म्हातारी बाई होती, जिच्या नावाचा उल्लेख केलेला नाही. आणि दुसरा खेळातील पंच असलेला विल्यम क्रोडर हा टर्नरचा नोकर होता. या दोन्ही साक्षीदारांनी असे सांगितले की मॅककार्थी एकटाच चालला होता. विल्यमने असेही सांगितले की मॅककार्थीला पाहिल्यानंतर थोड्या वेळाने मॅककार्थीच्या मुलाला, मिस्टर जेम्सला, बंदूक घेऊन त्याच रस्त्याने, जाताना त्याने पाहिले. त्याने खात्री दिल्याप्रमाणे, वडील तेव्हा दृष्टीपथात होते व मुलगा त्यांच्या मागे जात होता. त्याने त्याबद्दल संध्याकाळी झालेल्या दुःखद घटनेबद्दल ऐकेपर्यंत, काही विचार केला नाही.

विल्यम ते दोघे मॅककार्थी दिसेनासे होईपर्यंत बराच वेळ त्यांच्याकडे बघत होता. बॉस्कोंब तळ्याभोवती दाट झाडी आणि गवताचा व इतर हिरव्या झुडुपांचा माळेसारखा शोभिवंत पट्टा आहे. बॉस्कोंब दरी इस्टेटच्या मालकाची, पॅटीअन्स मोरान ही चौदा वर्षांची मुलगी, तेथील जंगलात फुले तोडत होती. तिने तिथे

असताना, जंगलाच्या कडेला तळयाजवळ मिस्टर मॅककार्थी व त्यांच्या मुलाला पाहिल्याचे व ते जोरजोराने एकमेकांवर हल्ला करत मारामारी करताना पाहिल्याचे सांगितले. तिने मोठ्या मॅककार्थींना, वडिलांना, मुलाला शिव्याशाप देताना बघितले. मुलाने वडीलांवर हात उचललेलाही तिने पाहिला. ते कौर्य पाहून ती इतकी घाबरली व पळून जाऊन तिने ते तिच्या आईला सांगितले. ती एवढे सांगते आहे तोच मुलगा मॅककार्थी, धावत धावत लॉजमध्ये सांगायला आला, की त्याने त्याच्या वडिलांना जंगलात मेलेले पाहिले. आणि मदत मागायला तिथे आल्याचे तो बोलला. तो फार उद्दीपित झालेला होता. त्याच्याकडे त्याची बंदुक किंवा टोपी काहीच नव्हते. त्याच्या शर्टाची उजवी बाही ताज्या रक्ताचे डाग पडलेली दिसत होती. ते लोक त्याच्याबरोबर गेले तेव्हा त्यांना प्रेत तळयाशेजारी गवतावर पडलेले दिसले. एखाद्या मोठ्या जड शस्त्राने डोके वारंवार चेचले गेल्याचे दिसत होते. मुलाच्या बंदुकीच्या उलट्या बाजूने वडीलांच्या डोक्यावर प्रहार केल्याचे वाटत होते. बंदुक प्रेतापासून काही अंतरावर गवतात पडली होती. अशा परिस्थितीत तरुण मुलाला लगेच अटक झाली. मंगळवारी त्या मुलावर बेकायदेशीर व अनैतिक खुनाचा आरोप ठेवला गेला. त्याला रॉस येथे मॅजिस्ट्रेटसमोर आणण्यात आले. नंतर ही केस छोटीकडे सोपवली गेली. हे असे या केसचे महत्वाचे मुद्दे आहेत.”

मी बोललो, “परिस्थितीजन्य पुरावा असलेल्या अशा केसची, मी कल्पनाही करू शकत नाही. हा पुरावा सरळसरळ गुन्हेगाराकडे बोट दाखवतो आहे.”

होम्स विचारपूर्वक म्हणाला, “परिस्थितीजन्य पुरावा ही फार फसवी गोष्ट आहे. यावरून एक गोष्ट उघडपणे दिसते आहे. पण तुम्ही तुमचा दृष्टीकोन थोडासा बदललात तर तुम्हाला तुमचे मत बदलायला लावणारी एखादी वेगळीच गोष्ट आढळून येईल. तरीही हे कबूल केले पाहिजे की केस बऱ्याच अंशी तरुण मुलाविरुद्ध जाते आहे आणि तो खरेच गुन्हेगार असण्याची शक्यता आहे. शेजारीपाजारी बरेच लोक होते तरीही त्यातील मिस टर्नरने, शेजारील जमीनदाराच्या, टर्नरच्या मुलीने, निरागसतेवर विश्वास ठेवणाऱ्या मुलीने, लेस्ट्रेडला ही केस उलगडण्यासाठी आणले

होते. तो गोंधळून गेल्याने त्याने ही केस माझ्या हवाली केली. आणि म्हणून दोन मध्यमवयीन माणसे त्यांची सकाळची न्याहारी पचवण्याचे सोडून पश्चिमेकडे पन्नास मैल ताशी वेगाने चालली आहेत.”

“मी म्हणालो, “मला भीती वाटते की घटना इतक्या बोलक्या आहेत की या केसचे फारसे श्रेय तुला मिळणार नाही.”

हसतहसत तो उत्तरला, “समोर दिसणाऱ्या पुराव्याइतके फसवे काहीही नाही. शिवाय आपल्याला लेस्ट्रेडला न सापडलेले इतरही काही सापडू शकेल. मी बाता मारतो आहे असे समजायला, तू काही मला आज ओळखत नाहीस. तो जे करू शकणार नाही, ते मी करून दाखवेन. पहिलेच उदाहरण देतो. तुझ्या झोपायच्या खोलीत उजव्या हाताला खिडकी आहे. आणि इतकी साधी गोष्ट लेस्ट्रेडच्या कशी काय लक्षात आली नाही?”

“काय म्हणतोस – “

“माझ्या प्रिय मित्रा, मी तुला चांगले ओळखतो. तुझ्यात मिलिट्रीचा नीटनेटकेपणा आहे. तू रोज सकाळी दाढी करतोस. या ऋतुमध्ये तू सूर्यप्रकाशात दाढी करतोस, पण आपण जसजसे डाव्या बाजूला जायला लागतो तसतशी ती ठळकपणे जबड्या पासून गोलाकारात खराब दिसू लागते. कारण त्या बाजूवर दुसऱ्या बाजूपेक्षा कमी उजेड असतो. तुझ्यासारख्या सवयी असलेल्या माणसाने दोन्ही बाजूंनी उजेड येईल असा परिणाम साधून, समाधानी होण्याची कल्पना मी करू शकत नाही. मी फक्त हे कमी महत्वाच्या निरीक्षणाचे व निष्कर्षाचे उदाहरण दिले आहे. तिथे माझ्या व्यवसायाचा संबंध येतो. तपासाच्या कामात याचा काही उपयोग होऊ शकतो. कायदेशीर चौकशीतून एकदोन थोडे गौण मुद्दे पुढे आले आहेत, जे लक्षात घेण्याजोगे आहेत.”

“ते काय आहेत?”

“असे दिसते आहे की ही अटक एकदम केली गेली नाही. पण हॅथरले शेतघरात तो परत आल्यावर केली गेली आहे. तो कैदी असल्याचे कॉन्स्टेबल्सनी इन्स्पेक्टरला सांगितले पण ते ऐकून त्याला काही नवल वाटले नाही. लबाड माणसाला तसे करणे ठीकच होते. अचानक मृत्यूचे कारण शोधणाऱ्या ज्युरीच्या मनात कदाचित काही शंका राहिल्या असल्यास, त्यांचे निरसन करणे हे सहजपणे त्याच्या निरीक्षणातून घडून आले.”

मी उद्गारलो, “ही कबुली आहे.”

“नाही. कारण नंतर त्याने जोरदारपणे तो निरागस असल्याचे सांगितले.”

“अशा ठळकपणे पुढे आलेल्या घटनाक्रमातून तो निदान संशयास्पद असा शेरा होता.”

होम्स म्हणाला, “ही काळ्या ढगातील लखलखती वीज आहे. तो कितीही निष्पाप व निरागस असला तरी, परिस्थितीजन्य पुरावा त्याच्याविरुद्ध असल्याचे न समजण्याइतका मूर्ख नव्हता. त्याच्या अटकेनंतर त्याने राग दर्शवला का किंवा आश्चर्य व्यक्त केले का? तरीही तो गुप्तपणे काही बेत आखणारा आहे, असे वाटण्याची शक्यता होती. त्याने मोकळेपणे परिस्थितीला दिलेली मान्यता एकतर त्याला निर्दोषी मनुष्य तरी समजते किंवा ठाम निश्चयाचा लबाड मनुष्य तरी समजते. त्याने त्याच्यावरील आरोप उडवून लावल्याने, हे अगदी नैसर्गिकपणे घडले असेल, की तो त्याच्या वडीलांच्या मृत शरीरासमोर उभा असेल आणि यात काही शंका नाही, की तो त्याच दिवशी त्याचे मुलाचे कर्तव्य विसरून त्यांच्याबरोबर वाद घालत असेल. आणि त्याने वडिलांवर हात उगारल्याचा, लहान मुलीने दिलेला पुरावा महत्वाचा होता. अमान्य करणे वा पश्चात्ताप होणे हे त्याच्या शेऱ्यावरून दिसून येत होते आणि त्याच्या पापी मनापेक्षा सुदृढ मनाची खूण दर्शवत होते.”

“मी मान हलवली व बोललो, “खूपजणांना अगदी लहानशा पुराव्यामुळेही फाशी दिलेले आहे.”

“दिले असेल आणि खूपजणाना चुकूनही फाशी दिले असेल.”

“त्या तरुण माणसाचे स्वतःचे काय म्हणणे आहे?”

“मला वाटते, ते त्याला पाठींबा देणाऱ्यांना उत्तेजन देणारे नसेल. परंतु त्यात काही सुचवणारे एकदोन मुद्दे आहेत. ते इथे आहेत. तू स्वतःच ते वाच.”

त्याने त्याच्याकडील गठ्ठ्यातून एक स्थानिक वर्तमानपत्र बाहेर काढून दुमडले आणि त्यातील एका परिच्छेदाकडे निर्देश केला. त्यात त्या दुर्दैवी तरुण माणसाने काय झाले, त्याबद्दल त्याचे मत दिले होते. मी डब्याच्या एका कोपऱ्यात बसून ते काळजीपूर्वक वाचून काढले. ते असे होते:

मृत माणसाचा एकुलता एक मुलगा, जेम्स मॅककार्थी, याला अटक केल्यावर त्याने अशी जबानी दिली: तीन दिवस मी घरापासून लांब, ब्रिस्टॉलला होतो. मागील सोमवारी सकाळी मी तेथून नुकताच परत आलो होतो. माझे वडील तेव्हा घरी नव्हते. मला नोकराणीकडून कळले की ते जॉन कॉब या, नवऱ्यामुलाबरोबर, रांसला गेले आहेत. नंतर थोड्याच वेळात मी बाहेर त्यांच्या गाडीचा आवाज ऐकला. खिडकीतून बाहेर बघताना, मी त्यांना गाडीतून बाहेर पडून, अंगणातून भरभर चालताना बघितले. पण ते कुठल्या दिशेने गेले, इकडे माझे लक्ष नव्हते. नंतर मी माझी बंदूक घेऊन निघालो. दुसऱ्या बाजूला असलेल्या सशांच्या बिळांच्या जागेकडे बॉस्कोंब तळ्याच्या दिशेने, जायचा माझा विचार होता. मी वाटेत विल्यम क्रोडरला बघितले. पण त्याने त्याच्या जबानीत सांगितल्याप्रमाणे, त्याचा असा समज झाला की मी माझ्या वडिलांचा पाठलाग करतो आहे. ते माझ्यापुढे आहेत याची मला काही कल्पना नव्हती. तळ्यापासून शंभर यार्डावर असताना मी ‘कुई’ अशी साद ऐकली. ती माझी व माझ्या वडिलांची नेहमीची खूण होती. मग मी घाईने पुढे निघालो आणि त्यांना तळ्याशेजारी उभे असलेले पाहिले. त्यांना मला बघून फार आश्चर्य वाटले. त्यांनी मला थोडे बेफिकीरीने विचारले की मी इकडे काय करतो आहे. त्यानंतर संभाषणात शब्दाने शब्द वाढत गेला. जवळजवळ गुद्दागुद्दीपर्यंत पाळी आली, कारण माझे वडील

फार आक्रमक स्वभावाचे होते. त्यांचा तोल सुटत चालल्याचे बघून, मी त्यांना सोडून हॅथरले येथे परतू लागलो. मी सुमार १५० यार्ड गेलो असेननसेन तोच, मी माझ्या मागे एक भयानक किंकाळी ऐकली. त्यामुळे मी वळून पळू लागलो. मी माझ्या वडिलांना तेव्हा डोके जखमी झालेल्या अवस्थेत जमिनीवर पडलेले पाहीले. मी बंदूक टाकून त्यांना माझ्या बाहूत घेतले. पण क्षणार्धात, त्यांनी मान टाकली. मी त्यांच्या शेजारी गुडघे टेकून काही वेळ बसलो. आणि मग मी टर्नरच्या लॉज राखणाऱ्याचे घर सर्वात जवळ असल्याने, मदत मागण्यासाठी त्याच्याकडे गेलो. मी परतलो, तेव्हा माझ्या वडीलांजवळ कुणाला पाहीले नाही. त्यांना जखमा कशामुळे झाल्या ते मला कळले नाही. ते तसे थंड व विरोधक स्वभावाचे असल्याने, ते आसपासच्या भागात प्रसिद्ध नव्हते. पण मला माहिती आहे त्याप्रमाणे त्यांना कोणी क्रियाशील शत्रू नव्हते. या बाबतीत मला याहून जास्त काही माहिती नाही.”

तपासणी अधिकारी: तुमचे वडील मृत्युपूर्वी तुमच्याशी काही बोलले का?

साक्षीदार: ते काही शब्द पुटपुटले पण मला नीटसे काही कळले नाही. पण ते rat असे म्हटल्यासारखे मला वाटले.

तपासणी अधिकारी: पण त्यावरून तुम्हाला काय कळले?

साक्षीदार: ते काय म्हणत होते त्याचा काहीही अर्थ मला समजला नाही. मला वाटते त्यांची मानसिक स्थिती ठीक नव्हती.

तपासणी अधिकारी: तुमच्या दोघात जी शेवटची वादावादी झाली, ती कशासंबंधी होती?

साक्षीदार: मी उत्तर देऊ इच्छित नाही.

तपासणी अधिकारी: मला तुम्ही असे उत्तर दिल्याचे प्रसिद्ध करावे लागेल.

साक्षीदार: तुम्हाला ते सांगणे मला शक्य नाही. नंतर जी दुःखद घटना घडली, त्याच्याशी तिचा काही संबंध नाही.

तपासणी अधिकारी: ते कोर्ट ठरवेल. या केसमध्ये पुढे ज्या काही गोष्टी उद्भवतील, त्यावर तुमच्या या नकाराचा प्रभाव राहिल, हे मी तुमच्या लक्षात आणून द्यायची जरूरी नाही.

साक्षीदार: तरीही माझे तेच उत्तर आहे.

तपासणी अधिकारी: मला असे समजले आहे की 'कुई' अशी साद तुमची व तुमच्या वडीलांची नेहमीची खूण होती.

साक्षीदार: हो.

तपासणी अधिकारी: पण त्यांनी तुम्हाला बघण्यापूर्वीच कशी काय ती साद घातली? आणि हे कळण्यापूर्वी की तुम्ही ब्रिस्टॉलहून आला आहात?

साक्षीदार: (ठळकपणे गोंधळून) मला माहिती नाही.

ज्युरीतील माणूस: तुम्ही जेव्हा आवाज ऐकून मागे परतलात व तुमचे वडिल जखमी झालेले पाहिलेत, तेव्हा तुम्हाला संशय येईल, असे काहीच तुम्ही पाहीले नाहीत का?

साक्षीदार: नेमके असे काही नाही.

तपासणी अधिकारी: म्हणजे काय?

साक्षीदार: मी भांबावल्यामुळे इतका उद्दीपित झालो होतो की मी मोकळ्यावर धावत गेलो. मी माझ्या वडीलांशिवाय कसला विचार करू शकत नव्हतो. तरी मला असे पुसटसे वाटते आहे, की मी पुढे धावलो. माझ्या डावीकडे जमिनीवर काहीतरी पडले होते. काहीतरी करड्या रंगाचे असे ते मला वाटले. कदाचित कोट किंवा चौकडीचे लोकरीचे काही कापड. मी माझ्या वडीलांच्या जवळून उठलो तेव्हा ते नाहीसे झालेले होते.

“म्हणजे तुम्ही मदतीसाठी निघण्यापूर्वी ते नाहीसे झाले, असे तुम्हाला म्हणायचे आहे का?”

“हो, ते नाहीसे झाले होते.”

“ते काय होते, ते तुम्ही सांगू शकत नाही?”

“नाही. मला तिथे काहीतरी बघितल्यासारखे वाटले एवढेच.”

“प्रेतापासून किती अंतरावर?”

“साधारण बारा यार्ड.”

“आणि जंगलापासून?”

“जवळजवळ तेवढेच.”

“म्हणजे जरी ते नाहीसे झाले, तरी ते तुमच्यापासून बारा यार्डावरच होते. नाही का?”

“हो. पण तिकडे माझी पाठ होती.”

अशा तऱ्हेने साक्षीदाराची तपासणी संपली. मी त्या रकान्याकडे खालपर्यंत बघत म्हटले, “अस्स! तपासणी अधिकाऱ्याचे शेवटचे शेरे तरुण मॅककार्थीसाठी फार कडक होते. दोन तीन घटनांमधील संगती लागत नसल्याने तो त्या कारणासाठी मॅककार्थीला सतर्कता बाळगायला सांगत असल्याचे वाटते आहे. मॅककार्थीने वडीलांना बघण्यापूर्वी ऐकलेली खूण, त्या दोघात काय संभाषण झाले ते सांगायला त्याने दिलेला नकार व वडीलांनी मरणवेळी उच्चारलेल्या शब्दांबाबतची तो दाखवत असलेली संदिग्धता; हे सर्व मुलाच्या विरुद्ध जाणारे आहे.”

होम्स स्वतःशीच हसला. बसल्याबसल्या त्याने आळस दिला व बोलला, “तरुण मनुष्याच्या बाजूने खूप महत्वाचे मुद्दे तुम्ही लक्षात न घेतल्यामुळे तू आणि

तपासणी अधिकारी दोघेही अडचणीत सापडत आहात. तुम्हाला असे वाटत नाही का की तुम्ही त्याला फार जास्त व फार कमी कल्पनाशक्ती लढवायची संधी देत आहात. जर त्याला ज्युरीची सहानुभूती मिळवणारे दोघांच्या भांडणाचे कारण, तुम्हाला शोधता येत नसेल तर तुम्ही त्याला कल्पनाविलासाला फार कमी संधी देत आहात. असामान्य व हादरवून टाकणारे असे, पण त्याच्या सदसद् विवेकबुद्धीला पटणारे असे काही, नाहीसे झालेल्या कापडासारखे तो बोलत असेल किंवा rat असे अस्पष्टपणे ऐकल्यासारखे वडिलांचे शेवटचे शब्द सांगण्यातील गुळमुळीतपणा दाखवण्यासारखे तो काही करत असेल तर, ते फारच जास्त कल्पनाशक्ती ताणल्यासारखे होते आहे. नाही सर, मी या केसकडे अशा दृष्टीने बघणार, की तरुण मॅककार्थी जे सांगतो आहे ते खरे आहे. आपण बघू की असे गृहीत धरल्याने, आपण कुठे पोचतो. माझ्या खिशात आत्ता ही कविता आहे. त्यात गुंग होऊन रहाणे मी पसंत करेन. आपण जिथे हा प्रकार घडला तिथे पोचेपर्यंत, मी आता या केसबद्दल एक शब्दही बोलणार नाही. आपण स्विंडॉन इथे जेऊ आणि वीस मिनिटात तिथे पोचू.”

सुंदर स्ट्राउड दरीवरून व रुंद, चकाकणाऱ्या सेव्हर्न नदीवरून जात जात शेवटी आम्ही छानशा रॉस या गावढळ शहरात, चार वाजायच्या सुमारास आलो. वाकलेल्या मांजरासारखा दिसणारा लाजरा व कोणाचे लक्ष आपल्याकडे जायला नको अशा विचाराचा माणूस, आमची वाट बघत प्लॅटफॉर्मवर थांबला होता. फिक्क्या तपकिरी रंगाच्या कोटात व गावाकडील न शोभणाऱ्या चामडी पॅटमध्ये मला स्कॉटलंडच्या लेस्ट्रेडला शोधायला मुळीच प्रयास पडले नाहीत. त्याच्याबरोबर आम्ही हिअरफोर्डला आमच्यासाठी आरक्षण केलेल्या खोलीत पोचलो.

आम्ही चहा पीत असताना लेस्ट्रेड म्हणाला, “मी एक गाडी मागवली आहे. मला तुमचा उत्साही स्वभाव माहिती आहे आणि तुम्ही गुन्ह्याच्या जागी पोचत नाही, तोपर्यंत तुम्हाला चैन पडणार नाही.”

होम्स उत्तरला, “हे तू फार छान केलेस. हा पूर्णपणे असा प्रश्न आहे की पारा किती अंशांची मोजदाद दाखवतो आहे.”

लेस्ट्रेड चक्रावल्यासारखा दिसला. तो म्हणाला, “मला काही समजले नाही.”

“काचेतून पारा किती अंशांवर स्थिर झाला आहे? एकोणतीस. वारा नाही. आकाशात ढगही नाहीत. माझ्याकडे पाकीटभरून सिगारेट्स आहेत. त्या ओढायला पाहिजेत. गावाकडील लॉजमध्ये असणाऱ्या सोफ्यापेक्षा हा खूपच चांगला आहे. मला अशी शक्यता वाटत नाही की मी रात्री गाडीत झोपेन.”

उदारपणा दाखवत लेस्ट्रेड हसला व बोलला, “तू वर्तमानपत्रावरून आधीच तुझे निष्कर्ष काढले असशील. ही केस अगदी सहज सोपी आहे. तुम्ही या केसच्या जितके खोलात जाल तितकी ती अधिक सोपी वाटते. तरीही अर्थात, तुम्ही एखाद्या उल्लेखनीय बाईला डावलू शकणार नाही. तिने तुझ्याबद्दल ऐकले आहे आणि ती तुझे मत घेईल. मी तिला कितीकदा सांगितले की मी म्हणतो आहे, त्यापेक्षा वेगळे असे तो काही सांगणे अपेक्षित नाही. अरे, ही बघ. तिचीच गाडी दाराशी आलेली दिसते.”

तो असे बोलतो आहे तोच मी माझ्या आजपर्यंतच्या आयुष्यात कधी न पाहिलेली अशी रूपवान तरुण स्त्री खोलीत आली. तिचे किरमिजी डोळे चकाकत होते. ओठ विलग झाले होते व गाल गुलाबी दिसत होते. तिचा निसर्गदत्त मर्यादाशील स्वभाव तिच्या उद्दीपितपणामुळे व वाटणाऱ्या काळजीमुळे लपला गेला होता.

आमच्या दोघांकडे आळीपाळीने बघत व शेवटी बाईमध्ये असलेल्या अंतस्थ हुशारीने माझ्या मित्राकडे बघत ती ओरडली, “ओहो मिस्टर शेरलॉक होम्स, तुम्ही आल्यामुळे मला आनंद झाला आहे. मी तुम्हाला हे सांगण्यासाठी इथे आले आहे व मला माहिती आहे की जेम्सने ते केलेले नाही. मला हे माहिती आहे आणि तुम्हीदेखील असे माहिती करून घेऊनच, तुमच्या कामाला सुरवात करा. तुमच्या मनात त्याच्याबद्दल अजिबात संशय येऊ देऊ नका. आम्ही लहान मुले असल्यापासून एकमेकांना ओळखतो. मला त्याच्या चुका माहिती आहेत. पण तो इतक्या नाजूक

मनाचा आहे की त्याच्या हातून एखादी माशीही मारली जाणार नाही. त्याला ओळखणारे कुणीही सांगेल, की असा आरोप त्याच्यावर करणे पूर्णपणे चुकीचे आहे.”

शेरलॉक होम्स म्हणाला, “मिस टर्नर, मला अशी आशा आहे, की आम्ही त्याच्यावरचे आरोप खोडून काढू. मला शक्य आहे ते सर्व मी करेन. तुम्ही माझ्यावर अवलंबून राहू शकता.”

“पण तुम्ही पुरावा वाचला आहे. त्यावरून तुम्ही काही अनुमान तर काढले असेल? तुम्हाला त्यात काही उणीव वा निसटलेली कडी दिसत नाही का? तो निरपराध आहे असे तुम्हाला वाटत नाही का?”

“मला वाटते की तशी खूप शक्यता आहे.”

लेस्ट्रेडकडे एक विरोध दर्शवणारा कटाक्ष टाकत तिने डोके मागे टाकले व ओरडली, “तुम्ही ऐकता आहात ना? ते मला आशा दाखवत आहेत.”

लेस्ट्रेडने त्याचे खांदे उडवले व बोलला, “मला वाटते माझा मित्र त्याचे मत बनवण्याची घाई करतो आहे.”

पण ते बरोबर आहेत. ओहो, मला माहिती आहे की ते बरोबर आहेत. जेम्सने हे मुळीच केलेले नाही. आणि वडीलांबरोबरील त्याच्या भांडणाबद्दल तो तपासणी अधिकाऱ्याबरोबर न बोलल्याचे कारण, नक्की माझा त्यात असलेला संबंध हेच असणार.”

होम्सने विचारले, “काय बाबतीत?”

“यात मला काही लपवण्याचे कारण नाही. जेम्स व त्याचे वडील यांच्यात माझ्यावरून बरेच मतभेद होते. मिस्टर मॅककार्थी वडिलांच्या मनात आमचे दोघांचे लग्न व्हावे असे होते. जेम्स आणि मी एकमेकांवर बहीण भावासारखे प्रेम केले. पण तो लहान आहे आणि अजून त्याने फारसे आयुष्य पाहिलेले नाही -- आणि -- आणि तसेही

त्याने अजून तरी तसे काही करण्याचा विचार केलेला नाही. मला वाटते त्यांच्या भांडणाचे नक्की हे एक कारण होते.”

होम्सने विचारले, “आणि तुमचे वडील, त्यांना हे पसंत होते का?”

“नाही. त्यांना ते पसंत नव्हते. वडील मॅककार्थी सोडून कुणीच त्या बाजूचे नव्हते.

होम्सने तिच्याकडे त्याचा उत्सुक, प्रश्नार्थक दृष्टीक्षेप टाकला, तेव्हा तिच्या तरुण चेहऱ्यावर लजेची लाली पसरली.

तो म्हणाला, “तुमच्या माहितीबद्दल आभारी आहे. मला उद्या तुमच्या वडिलांना भेटता येईल का?”

“मला वाटते, डॉक्टर तशी परवानगी देणार नाहीत.”

“डॉक्टर?”

“हो. तुम्हाला कळले नाही का? गेल्या कित्येक वर्षांपासून माझे वडील कधीच मजबूत नव्हते. पण या बातमीमुळे ते फारच खचून गेले आहेत. त्यांनी अंथरूण धरले आहे आणि डॉक्टर विलोज म्हणतात, त्यांच्या मज्जासंस्थेतील यंत्रणेवर परिणाम होऊन ते मोडून पडले आहेत. व्हिक्टोरियातील जुन्या दिवसांपासून त्यांना ओळखणारे मिस्टर मॅककार्थी हे एकमेव मनुष्य होते.”

“व्हिक्टोरियातील! ओहो, ते महत्वाचे आहे.”

“हो. खाणींमध्ये.”

“असेल सोन्याच्या खाणीत, जिथे माझ्या माहितीप्रमाणे टर्नरनी पैसा मिळवला.”

“हो. अगदी खात्रीपूर्वक.”

“मिस टर्नर, मी तुमचा आभारी आहे तुम्ही अगदी महत्वाची माहिती दिलीत.”

“मिस्टर होम्स, तुमच्याकडे उद्या काही बातमी असेल तर मला सांगा. तुम्ही जेम्सला भेटायला नक्की तुरुंगात जालच. ओहो, तुम्ही गेलात तर त्याला एवढे सांगा की तो निरपराध असल्याचे मला माहिती आहे.”

“मिस टर्नर, मी सांगेन.”

“माझे वडील आजारी असल्याने आता मला घरी गेले पाहिजे. माझ्याशिवाय त्यांनाही करमत नाही. अच्छा. देव तुम्हाला तुमच्या कामात मदत करो.” ती जशी एका झटक्याने खोलीत शिरली होती, तशीच घाईने बाहेर पडली. रस्त्यावरून तिची गाडी जातानाचा आवाज आम्ही ऐकला.

काही मिनिटांच्या शांततेनंतर लेस्ट्रेड अदबीने बोलला, “होम्स, मला तुझी लाज वाटते. जर शेवटी तिची निराशा होणार आहे तर मग तिच्या आशा उंचावायचे तुला काय कारण होते? मी काही फार मृदु हृदयाचा नाही. पण मी याला दुष्टपणाच म्हणेन.”

होम्स म्हणाला, “मला वाटते मी माझ्या पद्धतीने, जेम्सला सोडवतो. त्याला तुरुंगात भेटायचे परवानगीपत्र तुझ्याकडे आहे का?”

“हो. पण फक्त तुझ्या व माझ्यासाठी.”

“मग मी माझ्या बाहेर पडण्याच्या निर्णयावर फेरविचार करेन. त्याला आज रात्री भेटायला व त्यासाठी हेरेफोर्डची गाडी पकडायला अजून वेळ आहे.”

“खूपच.”

“वॉटसन, मग आपण ते करू. मला खेद होतो आहे की तुला कंटाळा येईल पण हा फक्त काही तासांचा प्रश्न आहे.”

मी त्यांच्याबरोबर स्टेशनवर गेलो व नंतर त्या लहानशा गावाच्या रस्त्यांमधून भटकत फिरलो. शेवटी हॉटेलवर परत येऊन सोफ्यावर पडलो व पिवळ्या कादंबरीत रस घेण्याचा प्रयत्न केला. आम्ही ज्या रहस्याचा मागोवा घेत होतो, त्यामानाने कादंबरीचा ढाचा अगदीच लहानसा व कच्चा वाटत होता. त्यामुळे माझे त्यात लक्ष लागेना. त्यामुळे मग मी ती खोलीत फेकून दिली व दिवसभरातील घटनांचा आढावा घेऊ लागलो. समजा त्या दुःखी तरुण माणसाची गोष्ट पूर्णपणे खरी असेल तर, तो वडीलांच्या जवळून निघाला व त्यांची किंचाळी ऐकून परत आला, एवढ्या वेळात अशी काय अभूतपूर्व, वाईट गोष्ट घडली, असे काय असामान्य संकट आले, की तो मदतीसाठी मोकळ्या जागी लॉजकडे धावला? तो काहीतरी भयानक प्रकार होता. तो काय असेल बरं? मृत माणसाच्या जखमा बघून माझ्या काही वैद्यकीय जाणीवा जाग्या होतील का? मी घंटी वाजवून रोजचे वर्तमानपत्र मागवले. त्यात त्या घटनेबद्दलचा मला माहिती असलेला मजकूरच होता. सर्जनच्या अहवालाप्रमाणे, मेंदूच्या आवरणावरीलमागील बाजूचे डावीकडून तिसरे हाड व कवटीच्या मागील डावे अर्धे हाड तुटून तुकडे झाले होते. धारदार नसलेल्या जड वस्तूच्या जोरदार दणक्यामुळे हे झाल्याचे वाटत होते. माझ्या डोक्यात विचाराचे चक्र सुरु झाले. नक्कीच असा टोला मागील बाजूने लगावला गेला असणार. हे काहीसे मुलाच्या बाजूने होते. कारण भांडताना तो वडिलांकडे तोंड असलेल्या अवस्थेत होता. तरीही असे नक्की सांगता येत नाही. कारण वडिलांनी त्यांना मार बसण्यापूर्वी कदाचित मागे वळूनही बघितले असेल. तरीही याकडे होम्सचे लक्ष वेधणे आवश्यक दिसते आहे नंतर rat चा उल्लेख झाला होता. त्याचा अर्थ काय असेल? ती मानसिक संतुलन ढळल्याची अवस्था नसावी. अचानक बसलेल्या जबरदस्त माराने माणूस काही मानसिक संतुलन हरवून बसत नाही. बहुधा कसे त्याचे वाईट नशीब त्याच्यावर चालून आले असे सांगायचा तो प्रयत्न असावा. पण ते काय दर्शवते? मी माझ्या मेंदूला चालना देऊन काही स्पष्टीकरण मिळवायचा प्रयत्न केला. आणि मग त्या तरुणाला दिसलेला तो करड्या रंगाचा कापडाचा तुकडा! ते जर खरे असेल तर, खुनी इसमाचा कोटाचा तुकडा बहुधा मारामारी करताना खाली पडला असेल. त्याच क्षणी जेव्हा

मुलगा त्याची पाठ वळवून बारा पंधरा पाउले गेला असेल, तेव्हा मग त्या खुन्याने धैर्य दाखवून पुन्हा परत येऊन तो उचलला असेल. तो किती अशक्य व गूढ गोष्टींनी भरलेले कथानक! मला लेस्ट्रेडच्या मताचे आश्चर्य वाटले नाही. तरीही होम्सच्या जाणीवांवर माझा विश्वास होता. त्याची तरुण माणसाच्या निरपराधीत्वाबद्दल खात्री होती आणि त्यासाठी त्याला नवनवीन पुरावे मिळत होते.

शेरलॉक होम्स एकटाच रात्री उशिरा परत आला. कारण लेस्ट्रेड गावातील लॉजमध्ये रहात होता.

त्याने बसताना शेरा मारला, “अजून काचेतील पारा खूप उंचावर आहे. त्याचे महत्व असे आहे, की आपण मैदानात जाण्यापूर्वी पाऊस पडता कामा नये. तर दुसऱ्या बाजूला असले काम करण्यासाठी माणूस तंदुरुस्त व उत्साही पाहीजे. मी लांबच्या प्रवासाने दमलेला असल्याने, आता मला काही काम करायचे नाही. मी तरुण मॅककार्थीला भेटलो.”

“त्याच्याकडून तुला काय नवीन कळले?”

“काही नाही.”

“त्याने काहीच प्रकाश टाकला नाही का?”

“काहीच नाही. मी एके काळी असा विचार करत होतो की त्याला खून कोणी केला ते माहिती आहे. आणि त्याला किंवा तिला तो पाठीशी घालतो आहे. पण इतरांसारखाच तोही कोड्यात पडलेला आहे, याबद्दल माझी खात्री झाली. तो इतका चलाख व हुशार नाही. तो दिसायला चांगला आहे व स्वभावाने चांगला आहे.”

“मिस टर्नरसारख्या सुंदर मुलीशी लग्नाला तो तयार नसेल, तर मी खरोखरच त्याच्या निवडीची स्तुती करू शकत नाही.”

“ओहो, ती एक त्रासदायक लोंबकळती गोष्ट आहे. हा मुलगा वेड्यासारखा तिच्यावर भरभरून प्रेम करतो, पण दोन वर्षांपूर्वी जेव्हा तो मुलगाच होता आणि

तिला फारसे ओळखत नव्हता, कारण तेव्हा ती पाच वर्षे निवासी शाळेत होती. तेव्हा तो मूर्ख ब्रिस्टॉलमधील एका बारबालेच्या पकडीत आला. त्याने तिच्याशी रजिस्टर लग्न केले का? यातील काही कुणाला माहिती नाही. त्याला जे करायचे होते ते न करता, हे भलतेच काही केल्याबद्दल तो स्वतःला किती दूषणे देत असेल, याची तू कल्पना करू शकतोस. त्यामुळे हवेत हात उडवण्याशिवाय, त्याच्या हातात काही राहिलेले नाही. हा निव्वळ रानटीपणा आहे. त्यांच्या शेवटच्या भेटीच्या वेळी, वडील त्याला मिस टर्नरला लग्नासंबंधी विचारायला सांगत होते. तेव्हा त्याला वडिलांचे म्हणणे मान्य करता येत नव्हते. वडील फार कडक असल्यामुळे त्यांना त्याच्या लग्नाची गोष्ट समजली असती तर, त्यांनी मुलाला पिटूनच काढले असते. त्याच्या बारबाला असलेल्या बायकोबरोबर त्याने ब्रिस्टॉलला तीन दिवस काढले होते. वडिलांना तो कुठे गेला आहे ते माहिती नव्हते, हे लक्षात घे. हा महत्वाचा मुद्दा आहे. वार्डटातून चांगले निघते. तरीही बारबालेला, वर्तमानपत्रात वाचून हे जेव्हा समजले, की तो गंभीर प्रसंगात सापडला आहे व कदाचित त्याला फाशीची शिक्षा होऊ शकते तेव्हा तिने त्याला असे चिठ्ठीत लिहून झिडकारून टाकले, की बर्म्युडा गोदीत तिला आधीचा एक नवरा आहे. त्यामुळे आता त्या दोघांचा काही संबंध नाही. मला वाटते ही बातमी ऐकून तरुण मॅककार्थीला इतक्या सगळ्या त्रासामधून दिलासा मिळाला असेल.”

“पण जर तो निर्दोष आहे, तर मग खुनी कोण आहे?”

“ओहो, कोण आहे? मी विशेष करून दोन गोष्टींकडे तुझे लक्ष वेधू इच्छितो. त्यातील एक म्हणजे खून झालेल्या माणसाची, कुणाशी तरी तळयाजवळ भेटीची वेळ ठरली होती. आणि तो कुणीतरी त्याचा मुलगा नव्हता, कारण त्याचा मुलगा गावाला गेला होता. आणि त्याला माहिती नव्हते की तो केव्हा परतणार आहे. दुसरे असे की जेव्हा त्याचा मुलगा गावाहून परतला असल्याचे त्याला माहिती नव्हते, तेव्हा तो खून झालेला माणूस कुई असे ओरडला होता. या दोन महत्वाच्या मुद्द्यांवर केस अवलंबून आहे. आता कृपया बाकी सर्व गौण बाबी आपण उद्यावर ढकलूया.”

होम्सच्या अंदाजाप्रमाणे पाऊस नव्हता. सकाळ प्रकाशित व आकाश निरभ्र असलेली होती. नऊ वाजता लेस्ट्रेडने आमच्यासाठी गाडी पाठवली व आम्ही हॅथरले शेत व बॉस्कोंब तळ्याकडे जाण्यासाठी निघालो.

लेस्ट्रेड म्हणाला, “आज सकाळी एक गंभीर बातमी समजली आहे. असे बोलले जाते आहे, की मिस्टर टर्नर फार आजारी असून त्यांच्या जीवनाची काही आशा उरलेली नाही.”

होम्स बोलला, “मी समजतो, की तो वयाने मोठा माणूस होता.”

“साधारण साठीचा. पण त्याच्या परदेशातील वास्तव्याने, त्याचे स्वास्थ्य हरवले आहे. गेला काही काळ त्याची तब्येत खालावते आहे. या घटनेचा त्याच्यावर फार परिणाम झाला आहे. तो मॅककार्थीचा जुना मित्र होता. आणि मी अजून असे म्हणू शकतो की त्याचे कल्याण करणारा होता. कारण मी असे ऐकले, की तो मॅककार्थीकडून हॅथरले येथील घराचे काही भाडे घेत नसे.

होम्स बोलला, “खरे की काय? हे रुचीपूर्ण आहे.”

“हो. अजून शंभर प्रकारे त्याने मॅककार्थीला मदत केलेली आहे. येथील सर्वजण त्याने मॅककार्थीच्या बाबतीत दाखवलेल्या दयाळूपणाबद्दल बोलत असतात.”

“खरंच, हे तुला चक्रावून टाकत नाही का की स्वतःचे अगदी कमी वैभव असलेला व टर्नरच्या उपकाराच्या ओझ्याखाली असलेला हा मॅककार्थी, टर्नरच्या इस्टेटीचा एकुलती एक वारस असलेल्या मुलीशी, स्वतःच्या मुलाचे लग्न लावायच्या गोष्टी करतो आहे आणि ते सुद्धा ठामपणे व अरेरावीने. जसे काही नुसते त्याच्या मुलाने त्या मुलीकडे लग्नाचा प्रस्ताव मांडायचाच अवकाश आहे. बाकी सगळे ठरलेलेच आहे. टर्नरचा या लग्नाला विरोध असल्याचे आपल्याला माहिती असल्याने, ही गोष्ट अजूनच विचित्र वाटते. मुलीनेही त्याबद्दल आपल्याला सांगितले आहे. यावरून तू काही निष्कर्ष काढू शकत नाहीस का?”

लेस्ट्रेड माझ्याकडे बघून डोळे मिचकावत म्हणाला, “आपण तर्क करून निष्कर्ष काढला आहे. होम्स, काही कल्पना केल्याशिवाय व व काही घटनाक्रम पाहिल्याशिवाय, मला हे प्रकरण अवघड वाटते आहे.”

होम्स नम्रपणे म्हणाला, “तुझे बरोबर आहे. तुला सर्व गोष्टींचे संकलन करून निष्कर्ष काढणे, फार अवघड वाटते आहे.”

लेस्ट्रेड उत्तरादाखल अदबीने म्हणाला, “पण मला एक गोष्ट चांगलीच कळली आहे आणि तुला मात्र ती पचनी पडायला अवघड जाते आहे.”

“आणि ती आहे – “मोठ्या मॅककार्थीला लहान मॅककार्थीने मारले आहे. बाकी याविरुद्धच्या सगळ्या गोष्टी निव्वळ चंद्राची चकाकी (मूर्खपणा) आहे.”

होम्स हसत बोलला, “धुक्यापेक्षा चंद्राची चकाकी जास्त तेजस्वी आहे. पण मी चुकत नसेन तर, डावीकडे हे हॅथरलेचे शेत आहे.”

“हो. तेच आहे. ती दोन मजली, लांबवर पसरलेली, आरामशीर दिसणारी, दगडी छप्पर असलेली व करड्या भिंतीवर लिचेनचे पिवळे डाग असलेली इमारत आहे. आजारलेले पडदे व धूर न येणारी चिमणी यामुळे ती चमत्कारिक दिसते आहे. जसे काही खुनाच्या घटनेची छाया त्यावर पडली आहे. आम्ही दाराशी जाऊन घंटी वाजवली. होम्सने विनंती केल्यावरून नोकरांनी मृत्युसमयी मालकाच्या पायात असलेले बूट आणून दाखवले. मुलाचेही बूट आणून दाखवले. पण ते त्याने त्यावेळी घातलेले बूट नव्हते. ते सात आठ वेगवेगळ्या कोनातून काळजीपूर्वक बघितल्यावर, होम्सने अंगण बघायची इच्छा प्रगट केली. तिथून आम्ही सर्वजण बॉस्कोंब तळ्याच्या दिशेने वळणावळणाच्या रस्त्याने निघालो.

एकप्रकारचा विशिष्ट वास येऊ लागला तेव्हा शेरलॉक होम्स उद्दीपित होऊन एकदम बदलला. बेकर रस्त्यावरील शांतपणे विचार करणारा व तर्कशास्त्रीय संगती जाणणारा, अशी फक्त होम्सची ओळख असणाऱ्यांना, तो आत्ता ओळखू येणे

शक्य नव्हते. त्याचा चेहरा उजळला व अंधारला. त्याच्या भुवया म्हणजे दोन कडक काळ्या रेषा झाल्या. तर त्याचे विस्फारलेले डोळे थंड चमक दर्शवू लागले. त्याचा चेहरा खाली वळलेला होता, खांदे पडलेले होते, ओठ आवळले गेले होते. त्याच्या लांब मानेवरील शिरा तटतटून फुगल्या होत्या. पाठलाग करणाऱ्या बेभान पशूसारख्या त्याच्या नाकपुड्या थरथरत होत्या. त्याच्यापुढे असलेल्या समस्येवर त्याचे लक्ष इतके एकवटले होते, की एखादा प्रश्न किंवा शेरा त्याला जणू ऐकू जात नव्हता किंवा फारतर, त्या कुरणातून थोडीशी गुरगुर कानावर पडत होती. लेस्ट्रेड व मी त्याच्या मागून चाललो होतो. काही लागते नसणारा, इतर सर्व गोष्टींकडे दुर्लक्ष करणारा गुप्तहेर! मी माझ्या मित्राकडे जागरूकतेने पाहिले, तेव्हा मला गुन्हेगाराचा माग काढणारी त्याची प्रत्येक हालचाल विशिष्ट लक्ष्याकडे लागलेली दिसली. श्रीमंत मिस्टर टर्नरचे खासगी उद्यान व हॅथरले शेत यामध्ये, साधारण पन्नास यार्डावर हिरव्या झुडुपांनी वेढलेले बाँस्कॉंबचे तळे होते. पुढील बाजूच्या जंगलाच्या वर आम्हाला, श्रीमंत जमीनदाराच्या घराचे लाल, उंच गेलेले छप्पर दिसत होते. तळ्याच्या हॅथरले शेताच्या बाजूला, फार दाट जंगल होते. तिथे चिखलमय गवताचा एक अरुंद पट्टा तळ्याच्या झुडुपांपासून वीस पाऊलांवर होता. लेस्ट्रेडने आम्हाला प्रेत सापडलेली जागा दाखवली. तिथे जमीन इतकी ओलसर होती की त्यात खून झालेल्या माणसाच्या शरीराच्या खुणा अजूनही दिसत होत्या. होम्सचा उत्सुक चेहरा व शोधक नजर गवतावर उमटलेल्या बऱ्याच गोष्टी वाचत होती. वास हुंगत फिरणाऱ्या कुत्र्यासारखा तो गोलगोल धावत होता. नंतर तो लेस्ट्रेडकडे वळला.

त्याने विचारले, “तू तळ्याकडे कशाला गेला होतास?”

“मी गळ टाकून मासे पकडत होतो. मला वाटले कदाचित एखाद्या शस्त्राचा माग काढता येईल. पण तू कसे काय ओळखलेस -- “

“ओहो छट्, ते सांगत बसायला मला वेळ नाही आहे. पण मला एक डावे पाऊल त्याच्या अंतर्गत वक्रतेसह सगळीकडे उमटलेले दिसते आहे. चिचुंद्रीसुद्धा त्याचा माग काढू शकेल. त्या खुणा झुडुपांशी जाऊन नाहीशा झाल्या आहेत. इथेच

लॉजवाल्याकडून लोक आले आणि त्यांनी प्रेताभोवतीच्या सहा ते आठ फूट वाटा व्यापल्या. चिखलाच्या गारव्याला बसलेल्या म्हशींच्या कळपासारखे ते चाल करून येण्यापूर्वी, मी इथे असतो ते सगळे किती सोपे झाले असते. पण इथे त्याच पाऊलांच्या तीन वेगवेगळ्या खुणा दिसत आहेत.” आमच्यापेक्षा स्वतःशीच जास्त बोलत, त्याने खिशातून भिंग बाहेर काढून ते पाण्यापासून बचाव करणाऱ्या प्लॅस्टिमधून मोकळे करून खाली धरले, जेणेकरून स्पष्ट दिसेल. “ही तरूण मॅककार्थीची पाऊले आहेत. दोनदा तो चालला आहे व एकदा जोरात धावला आहे. कारण चवड्याचा खोल ठसा उमटलेला आहे पण टाचेचा नाही. त्यामुळे त्याची गोष्ट उलगडत आहे. त्याने वडिलांना जमिनीवर पडलेले पाहीले तेव्हा तो धावला. नंतर इथे वडिलांची वरखाली पडलेली पाऊले आहेत. मग हे काय आहे? तरूण मॅककार्थी त्याचा बंदुकीचा दस्ता जमिनीत खुपसून त्याच्या वडिलांचे म्हणणे ऐकत उभा असणार. आणि या? हा: हा: चवड्यावर चालल्याच्या चौकोनी, खूप वेगळ्याच प्रकारच्या बुटांच्या खुणा. त्या येत आहेत. जात आहेत. परत येत आहेत -- अर्थात त्या खुन्याच्या पायघोळ गाऊनच्या असणार. त्या कुठून येत आहेत बरं?” होम्स वरखाली धावत होता. कधी त्याला माग काढता येत होता, तर कधी येत नव्हता. तोपर्यंत आम्ही जंगलात घुसून, मोठ्या बीचच्या झाडाच्या सावलीखाली आलो होतो. ते झाड आसपासच्या सर्व झाडात मोठे होते. होम्स माग काढत अजून पुढेपर्यंत गेला आणि समाधानाची किंकाळी मारत, त्याचे तोंड खाली करून झोपला. वाळलेल्या फांद्या व पाने बाजूला करत, खूप वेळ तो तसाच होता. मला वाटते तो तेथील धूळ एका पाकिटात गोळा करत होता. त्याच्या भिंगानी तो जमीनच नव्हे तर शक्य होईल तेवढे झाडाचे खोडदेखील तपासत होता. एक ओबडधोबड पण टोकेरी दगड शेवाळ्यात पडला होता. तो देखील त्याने काळजीपूर्वक तपासला व स्वतःजवळ ठेवला. नंतर उंच रस्ता लागेपर्यंत तो जंगलातून मार्ग काढत गेला. तिथे सर्व खुणा नाहीशा झाल्या होत्या. त्याच्या मूळ स्वरूपात येत तो उद्गारला, “ही फारच दिलचस्प केस आहे. मला वाटते हे उजवीकडील करडे घर लॉज असावे. मला वाटते मी तिथे जाऊन मोरानशी बोलतो आणि एक छोटीशी चिठ्ठी

लिहितो. एवढे झाल्यावर आपण जेवणासाठी जाऊ शकतो. तुम्ही गाडीकडे निघा. मी येतोच.”

आम्ही दहा मिनिटात गाडीशी पोचलो व होम्स आल्यावर, रॉसला परत गेलो. होम्सजवळ अजून त्याने जंगलातून उचललेला दगड होता.

त्याने शेरा मारला, “लेस्ट्रेड, हा तुला रुचीपूर्ण वाटू शकेल. याने खून केला गेला.”

“मला काही खुणा दिसत नाहीत.”

“त्या नाहीच आहेत.”

“मग तुला कसे कळले?”

“त्याखाली गवत उगवत होते. तो तिथे काही दिवस पडलेला होता. पण तो कुठून घेतला गेला ते समजत नाही. त्यानेच जखमा केल्या गेल्या. अजून कुठल्या शस्त्राच्या खुणा नाहीत.”

“आणि खुनी?”

तो उंच, डावरा, उजव्या पायात दोष असलेला, जाड सोल असलेले शिकारीचे बूट घातलेला, करड्या रंगाचा बिनहातांचा ढगळ लांब कोट घातलेला इसम होता त्याच्याकडे सिगरेट ठेवायची डबी होती व तो भारतीय सिगरेट ओढत होता. त्याच्या खिशात बिनधारेचा चाकू होता. अजून खूप काही खुणा मला दिसल्या आहेत. पण आपल्याला शोध घेण्यासाठी एवढ्या पुरेशा आहेत.”

लेस्ट्रेड हसून बोलला, “तू जे काही आत्ता आमच्यासमोर मांडलेस, त्यावर मला शंका आहेत. सगळ्या गावगप्पा ठीक आहेत, पण आपल्याला डोकेबाज ब्रिटीश ज्युरींपुढे त्या मांडता आल्या पाहिजेत.”

होम्स शांतपणे उत्तरला, “आपण बघू. तू तुझ्या पद्धतीने जा व मी माझ्या पद्धतीने जातो. मी आज दुपारी व्यस्त असेन आणि बहुतेक लंडनला संध्याकाळच्या गाडीने येईन.”

“आणि केस तशीच अर्धवट सोडणार?”

“नाही. संपवणार.”

“पण गूढ? त्याचे काय?”

“ते सुटले आहे.”

“गुन्हेगार कोण होता?”

“मी वर्णन केलेला माणूस.”

“पण तो कोण आहे?”

“ते शोधायला नक्कीच फार अवघड नसेल. हा इतका गर्दीचा भाग नाही.”

लेस्ट्रेडने त्याचे खांदे उडवले व म्हणाला, “मी व्यवहारी माणूस आहे. मी देशभर एका डावऱ्या व पायात दोष असलेल्या माणसाला शोधत फिरू शकत नाही. अशाने मी स्कॉटलंड यार्डचा चेष्टेचा विषय बनेन.”

होम्स शांतपणे बोलला, “ठीक आहे. मी तुला संधी दिली होती. तुझे लॉज आले. अच्छा. मी इथून जाण्यापूर्वी तुला एखादी ओळ लिहीन.”

लेस्ट्रेडला सोडून आम्ही आमच्या हॉटेलकडे गाडी नेली. तिथे आमचे जेवण तयार होते. होम्स शांतपणे विचारात गढून गेलेला होता. कोड्यात पडल्यासारख्या अवस्थेत त्याच्या तोंडावर कष्ट होत असल्यासारखे भाव पसरले होते.

जेवणाचे टेबल आवरून झाल्यावर तो म्हणाला, “वॉटसन, इकडे बघ. या खुर्चीत बस. मी तुझे थोडे प्रबोधन करतो. मला काय करावे ते कळत नाही आहे.

त्यामुळे तुझ्या सल्ल्याला माझ्या दृष्टीने महत्व आहे. ही सिगरेट पेटव व मला सगळे स्पष्ट करू दे.”

“चल मग, सुरवात कर.”

“तर आता, या केसचा विचार करता, तरुण मॅककार्थीच्या निवेदनाबाबत दोन मुद्दे आहेत, जे आपल्याला खटकले होते. तरीही मला त्याने त्याच्या बाजूने व तुला विरुद्ध बाजूने केसचा विचार करायला प्रभावित केले होते. त्यापैकी एक असा होता की त्याच्या म्हणण्याप्रमाणे, वडील त्याला बघण्यापूर्वी कुई असे ओरडले. आणि दुसरा म्हणजे त्याने सांगितलेले असे विधान, की वडील शेवटी काय बोलले ते त्याला कळले नाही. आता यावरून ते काहीतरी पुटपुटले एवढेच त्याला समजले. पण तेवढेच. आता संशोधनावरून असे म्हणावेसे वाटते की आपण मुलगा म्हणतो, ते सर्व बरोबर आहे असे धरून चालू.”

“मग कुई आवाजाचे काय?”

“अर्थात तो आवाज मुलासाठी काढलेला नव्हता. मुलाने सांगितल्याप्रमाणे तो ब्रिस्टॉलला गेलेला होता. तो ऐकू येण्याच्या अंतरावर होता, हा निव्वळ योगायोग होता. वडील मॅककार्थीची ज्याच्याबरोबर भेट ठरली होती, त्याचे लक्ष वेधून घेण्यासाठी तो कुई असा आवाज काढला गेला होता. पण कुई हे ठळकपणे ऑस्ट्रेलियन ओरडणे आहे. त्यामुळे आपण असे म्हणू शकतो की ते ज्याला भेटायला आले होते, तो ऑस्ट्रेलियात राहिलेला मनुष्य होता.

“आणि rat चे काय?”

शेरलॉक होम्सने त्याच्या खिशातून एक घडी घातलेला कागद काढला व टेबलावर पसरून ठेवला. “हा व्हिक्टोरिया कॉलनीचा नकाशा आहे. काल रात्री ब्रिस्टॉलला फोन करून मी तो मागवला होता.” त्याने नकाशाच्या काही भागावर हात ठेवला. “तुला काय दिसते?”

“मी वाचले, “ARAT”

त्याने हात उचलून विचारले, “आणि आता?”

“BALLARAT”

“बरोबर. तो शब्द त्या माणसाने उच्चारला होता. त्यापैकी फक्त शेवटचे दोनतीन शब्द मुलाला ऐकू आल्यासारखे वाटले. वडील मॅककार्थी खुन्याचे नाव सांगायचा प्रयत्न करत होते. तर BALLARAT” चा असा संबंध आहे.”

मी उद्गारलो, “हे आश्चर्यकारक आहे.”

“हे असेच असणार होते. तू बघतो आहेस, की मी आता संशयाचे जाळे लहानलहान करत आणले आहे. करड्या रंगाचे कापड जवळ असणे, हा तिसरा मुद्दा होता. तो मुलाचे विधान खात्रीने खरे असल्याचे सांगतो आहे. आपण आता संभ्रमावस्थेपासून नेमकेपणाकडे चाललो आहोत. तो ऑस्ट्रेलियातील (BALLARAT) बॅलार्ट येथे रहाणारा असून करडे वस्त्र असलेला आहे.”

“अगदी खात्रीने.”

“या भागात घरात रहाणारा एकजणच होता. तळ्याकडे एकतर हॅथरले शेताकडून येता येत होते किंवा टर्नर इस्टेट कडून. पण इथे वावरणारे कुणी फारसे नव्हते.”

“हो.”

‘आता आपल्या आजच्या मोहिमेबद्दल. तळ्याजवळील जमिनीची परीक्षा करून, मला फारशा महत्वाच्या नसलेल्या बाबी मिळाल्या. त्या मी गुन्हेगाराच्या व्यक्तिमत्वाच्या खुणा म्हणून मूर्ख लेस्ट्रेडला दिल्या.’

“पण त्या तुला मिळाल्या कशा?”

“तुला माझी पद्धत माहिती आहे. फालतू गोष्टींच्या निरीक्षणातून त्या मिळाल्या.”

“त्याच्या पाऊलांच्या ठशातील अंतरावरून मला त्याच्या उंचीचा अंदाज आला. त्याच्या पाऊलखुणांवरून, मला बुटांचा अंदाज आला.’

“हो. ते विशिष्ट प्रकारचे बूट होते.”

“पण लंगडेपणा?”

“त्याच्या उजव्या बुटाचा ठसा डाव्या पायाच्या ठशापेक्षा कमी ठळक दिसत होता. तो त्यावर कमी भार देत असणार. कारण काय? तो लंगडत होता. तो लंगडा होता.”

“पण तो डावरा होता, हे कसे काय?”

न्यायालयीन चौकशीदरम्यानच्या सर्जनच्या अहवालाप्रमाणे, धक्का लगेच मागून देण्यात आला होता. आणि तो डावीकडून दिला गेला होता. तेव्हा तो डाव्या माणसाकडूनच दिला गेला असणार हे उघड झाले. मुलगा व वडील भेटले तेव्हा तो झाडामागे उभा असणार. त्याने तिथे सिगरेटखील ओढली. मला सिगरेटची राख दिसली. ती तंबाखूची राख बघून, माझ्या विशेष ज्ञानाच्या जोरावर मी ठरवले, की ही भारतीय सिगरेट आहे. तुला माहिती आहे की मी माझे काही लक्ष याकडे दिलेले आहे. सिगार, सिगरेट, तंबाखू याच्या पाईपमधील १४० प्रकारच्या वेगवेगळ्या राखेवर एक पुस्तिका मी लिहिली आहे. ती राख सापडल्यावर मी अजून शोध घेतला व शेवाळ्यामधून तुटक्या झाडाच्या बुंध्यातून आलेल्या नवीन फुटीवर त्याने पाईप झटकल्यामुळे, ती तिथे पडली असल्याचे मला समजले. ती रोटेरेडॅममध्ये वळली जाणारी भारतीय सिगरेट होती.”

“आणि सिगरेट केस?”

“मला शेवटचे थोटूक त्याच्या तोंडात नसल्याचे कळले. त्यामुळे तो केस वापरत असणार हे लक्षात आले. टोक कापले गेले होते. वापरले गेले नव्हते. पण कापलेला भाग सरळ नव्हता. त्यावरून समजले की चाकू बोथट होता.”

मी म्हणालो, “होम्स, तू तर त्या माणसाभोवती जाळे विणलेस. आता त्यातून बाहेर पडणे त्याला कठीण आहे. एका निरपराध माणसाभोवतीचा आवळलेला फास सोडवून, तू त्याचे आयुष्य वाचवले आहेस. हे सगळे मुद्दे गुन्हेगार म्हणून कोणाकडे निर्देश करत आहेत ते माझ्या लक्षात आले आहे. गुन्हेगार आहे -- “

आमच्या खोलीचे दार उघडत व एका माणसाला आत आणत, हॉटेलचा वेटर बोलला, “मिस्टर जॉन टर्नर.” आत आलेला अनोळखी माणूस प्रभाव पडेल असा होता. त्याची सावकाश, लंगडत टाकलेली पाऊले आणि झुकलेले खांदे तो वयापरत्वे थकलेला असल्याचे सांगत होते. तरीही त्याची कठोर व कडक आकृती व लांब हात, तो शरीराने व चारित्र्याने बळकट असल्याचे दर्शवत होते. त्याचे करडे केस, गबाळे पणे वाकडी झालेली दाढी व केसाळ उतरत्या भुवया या सर्वांमुळे तो उमदा, मान देण्याजोगा व अधिकारी व्यक्ती दिसत होता. पण त्याचा चेहरा पांढरा फटक पडलेला दिसत होता. त्याचे ओठ व नाकपुड्यांचे कोपरे, यावर निळसर झाक दिसत होती. तो कुठल्यातरी जुन्या, भयंकर दुखण्याने पछाडला गेलेला आहे, हे एका दृष्टीक्षेपात लक्षात येत होते.

होम्स सभ्यपणे म्हणाला, “कृपया सोफ्यावर बसा. तुम्हाला माझी चिठ्ठी मिळाली का?”

“हो. लॉज राखणाऱ्या माणसाने मला ती दिली. प्रकरणाचा गवगवा व्हायला नको म्हणून तुम्हाला मला भेटायचे होते.”

“जर मी तुमच्याकडे आलो असतो, तर लोक कुजबुजू लागले असते.”

“तुम्हाला मला का भेटायचे होते?” त्याच्या तारवटलेल्या डोळ्यांनी दुःखाने माझ्या मित्राकडे बघत तो बोलला, जसे काही त्याच्या प्रश्नाचे उत्तर आधीच दिले गेलेले आहे.

होम्स म्हणाला, “हो. मला भेटायचे होते. मला मॅककार्थीबद्दल सर्व काही माहिती आहे.”

म्हाताऱ्याने हाताच्या ओंजळीत त्याचा चेहरा लपवला. तो ओरडला, “देव मला मदत करो. पण मी त्या तरुण माणसाला त्रास होईपर्यंत, ताणून धरले नसते. छोट्या कोर्टात ती केस त्याच्या विरुद्ध गेली असती, तर मी बोललो असतो.”

होम्स थंडपणे म्हणाला, “तुझ्याकडून हे ऐकून बरे वाटले.”

“जर हे माझ्या मुलीसंबंधी नसते, तर मी आत्ता बोललो असतो. यामुळे तिचा हृदयभंग होईल -- मला अटक झाल्याचे कळले, तर तिचा हृदयभंग होईल.”

होम्स बोलला, “कदाचित एवढे काही होणारही नाही.”

“काय?”

“मी काही कायदेशीरपणे नेमला गेलेला कुणी नाही. मला असे समजले की तुमच्या मुलीला मी इथे हवा होतो आणि मी तिच्यासाठी काम करतो आहे. तरीही तरुण मॅककार्थी सुटला पाहिजे.”

म्हातारा टर्नर म्हणाला, “मी मरायला टेकलेला माणूस आहे. मला अनेक वर्षे मधुमेह आहे. माझा डॉक्टर म्हणतो, की मी महिनाभर तरी जगेन की नाही कुणास ठाऊक. तरी तुरुंगात मरण्यापेक्षा मी माझ्या स्वतःच्या घरी मरणे पसंत करेन.”

समोर कागदाचा गट्टा व हातात पेन घेऊन होम्स उठला व टेबलाशी परत बसला. तो म्हणाला, “आम्हाला सत्य काय ते सांग. मी पटापट लिहून घेतो. तू त्यावर सही कर. वॉटसन साक्षीदार असेल. मग मी तरुण मॅककार्थीला वाचवण्यासाठी, तुझी

कबुली सर्वात वरच्या अधिकाऱ्यापर्यंत पोचवेन. मी वचन देतो, की त्याची गरज पडल्याशिवाय मी ते कुणाला देणार नाही.”

म्हातारा मनुष्य म्हणाला, “मला असा प्रश्न पडला आहे की मी छोट्या कोर्टापर्यंत जावे की नाही. मला त्याची काही पर्वा नाही. पण मला अॅलीसला धक्का बसण्यापासून वाचवायचे आहे. आणि आता मी तुला हे स्पष्ट करतो की हे बराच काळ चालू आहे पण मला सांगायला तेवढा वेळ लागणार नाही.

तुला मॅककार्थी हा मेलेला माणूस माहिती नाही. तो राक्षस होता. मी सांगतो, देव तुला त्याच्या पकडीपासून लांब ठेवो. गेली वीस वर्षे मी त्याच्या पकडीत सापडलो होतो. त्याने माझे आयुष्य फुकट घालवले. मी तुला पहिल्यांदा हे सांगतो की मी त्याच्या पकडीत कसा सापडलो.

डिगीगजमध्ये ५१ ते ५५ च्या सुमारास, मी तरुण होतो. गरम रक्ताचा व आडदांड होतो. मी कुणाशीही मारामारी करायला मागेपुढे बघत नसे. मी वाईट संगतीत पडलो होतो. दारू पिऊ लागलो होतो. माझ्याविरुद्ध पुरावे न सापडण्याइतका मी सुदैवी नव्हतो. मी वाईट मार्गाला लागून हायवेवरील प्रवाश्यांना लुबाडणारा बनलो. आम्ही सहाजण होतो. आम्ही रानटी, बेदरकार आयुष्य जगत होतो. डिगीगजमध्ये येणारी वाहने आम्ही अडवत असू. एका स्टेशनवर वेळोवेळी लोकाना भोसकत असू. काळा जॅक हे नाव मी धारण केले होते. बॅलार्ट टोळी या नावाने त्या भागात अजूनही आमची टोळी ओळखली जाते. एकदा एक सोने लादलेली गाडी बॅलार्टपासून मेलबोर्नला आली. आम्ही त्यासाठी दबा धरून बसलो होतो व आम्ही त्या गाडीवर हल्ला केला. त्यांचे सहा ऑफिसर होते व आम्ही सहाजण होतो. त्यामुळे बरोबरी झाली. प्रथम आम्ही त्यांच्या चार गोण्या रिकाम्या केल्या. पण आम्हाला घबाड मिळण्यापूर्वी, आमच्यापैकी तीन मुले मारली गेली. मी गाडीच्या मुख्य चालकाच्या डोक्याला पिस्तुल लाऊन धरले. तो मनुष्य मॅककार्थी होता. मला असे वाटते की मी त्याला तेव्हाच मारायला हवे होते. जसे काही प्रत्येक गोष्ट आठवण्यासाठी, त्याचे दुष्ट डोळे माझ्या चेहऱ्यावर रोखले गेले होते. पण मी त्याला

सोडून दिले. आम्ही सोने घेऊन बाजूला झालो. श्रीमंत झालो आणि आमचा कुणालाही संशय न येता, इंग्लंडला येऊन दाखल झालो. त्यानंतर मी माझे काळे धंदे सोडून दिले व शांतपणे चांगले आयुष्य जगायला लागलो. ही भर बाजारात असलेली इस्टेट विकत घेतली व माझे पूर्वीच्या बेकार आयुष्याची भरपाई करण्यासाठी माझ्याकडील पैशाने, थोडेफार चांगले आयुष्य जगू लागलो. मी लग्न केले. पण माझ्या गोड मुलीला, अॅलीसला, मागे ठेऊन माझी बायको लवकर वारली. त्या छोट्या मुलीच्या लहानशा हातांनी जणू मला नेकीच्या मार्गावर आणायला प्रवृत्त केले. बाकी कशानेही हे झाले नसते. थोडक्यात मी नवे पान उलगडले आणि माझ्या बेकार भूतकाळ पुसून टाकला. सर्व काही छान चालले असताना, मी मॅककार्थीच्या पकडीखाली आलो.

मी पैशांची गुंतवणूक करण्यासाठी गावात आलो होतो. तिथे रीजेंट रस्त्यावर तो मला भेटला. त्याच्या पाठीला एक कोट व पायात बूट एवढेच त्याच्याकडे होते. माझ्या हाताला स्पर्श करून तो म्हणाला, “जॅक, आम्ही तुझ्या कुटुंबातले असल्यासारखेच तुला आहोत. मी आणि माझा मुलगा असे आम्ही दोघेच आहोत. तू आम्हाला ठेऊन घेऊ शकतोस. जर तू तसे नाही केलेस तर -- इंग्लंड हा एक कायदा पाळणारा चांगला देश आहे आणि मी पोलिसांपर्यंत पोचू शकतो.”

“अशा तऱ्हेने तेव्हापासून माझ्या मालकीच्या जमिनीवर ते काहीही भाडे न देता रहात आहेत. मला विसावा नाही, शांती नाही, मी काही विसरू शकत नाही. मी कुठेही गेलो तरी त्याचा थंड, दुष्ट चेहरा सतत माझ्या मागे असतो. जसजशी अॅलीस मोठी होत गेली, तसतसा तो अधिकाधिक वाईट होऊ लागला. कारण त्याला कळून चुकले की मी पोलीसापेक्षा, तिला माझा भूतकाळ कळेल म्हणून घाबरतो आहे. त्याला जे जे हवे ते मी दिलेच पाहिजे आणि मी ते एकही प्रश्न न विचारता देत गेलो. जमीन, पैसे, घरे आणि शेवटी मी देऊ शकणार नाही अशी एक गोष्ट म्हणजे अॅलीस. त्याने मुलासाठी तिची मागणी केली.

तुम्हाला कळले असेल की त्याचा मुलगा व माझी मुलगी हे दोघेही मोठे झाले होते. माझी तब्येत बरी नसते. त्याचा मुलगा माझा जावई बनून माझ्या सर्व

मालमत्तेचा मालक होईल, असे स्वप्न बघून, मला जबरदस्त टोला द्यायचा बेत तो करू लागला. पण त्या बाबतीत मी ठाम होतो. मी त्याचा हा दुष्ट बेत शिजू देणार नव्हतो. मला तो मुलगा आवडत नव्हता असे नाही. पण त्याच्यात त्याच्या वडीलांचे रक्त होते आणि तेवढे कारण माझ्या दृष्टीने पुरेसे होते. मी माझ्या निर्णयावर ठाम राहिलो. त्याने मला धमकावले. मी त्याला जास्तीत जास्त काय वाईट ते खुशाल कर, असे सुनावले. त्यावर बोलण्यासाठी आम्ही दोघांच्या घराच्या मध्ये असणाऱ्या तळ्यावर भेटायचे ठरवले.

मी जेव्हा तिथे गेलो, तेव्हा त्याला त्याच्या मुलाबरोबर बोलताना पाहिले. म्हणून तो एकटा राहीपर्यंत मी एका झाडामागे थांबून एक सिगारेट ओढली. पण त्याचे बोलणे ऐकून, माझ्यातील सर्व काळे कडू जहर वरवर येऊ लागले. तो माझ्या मुलीशी लग्न करण्याची त्याच्या मुलाला विनवणी करत होता. यात माझ्या मुलीच्या मनाचा काही विचार नव्हता, जणू काही ती रस्त्यावरच पडलेली आहे. मी आणि माझ्या आवडीचे व मालकीचे सर्व, या अशा माणसाच्या हातात असावे हे जाणवून मी वेडा झालो. हे मी नष्ट करू शकत नाही का? मी आधीच हतबल व आजारी मनुष्य होतो. जरी मी मनाने स्वच्छ व हातीपायी धड असलो तरी, मला माझे नशीब बांधले गेलेले कळत होते. पण माझी स्मृती व माझी मुलगी! जर मी ती विषारी जीभ कायमची छाटून टाकली तर, मी हे दोन्ही वाचवू शकतो. मग मी ते केले, मिस्टर होम्स. मी ते परतदेखील करेन. एखाद्या योद्ध्याच्या मरणासारख्या यातना मी भोगल्या आहेत व आता मी ते बदलणार. पण मी ज्या दुष्ट छायेत एवढी वर्षे वावरलो, त्यातच माझी मुलगी पडणार, याचा मला जास्त त्रास होत होता. तो एखादा उबग येणाऱ्या वासाचा, डसणारा विषारी साप असल्यासारखा मी त्याला पाडला व मला त्याबद्दल मुळीच दुःख नाही. त्याच्या ओरडण्यामुळे त्याचा मुलगा परत आला. पण मी जंगलात लपलो. तरीही मारामारीत पडलेला माझा पायघोळ गाऊनचा तेथे पडलेला तुकडा आणण्यासाठी, मला परत यावे लागले. तर ही अशी खरी घडलेली गोष्ट आहे.”

म्हाताऱ्याने हे लिहून काढलेल्या निवेदनावर स्वाक्षरी केली, तेव्हा होम्स बोलला, “असे बघ, तुला दोषी ठरवणे, न ठरवणे हे माझे काम नाही. पण हे सर्व उघड करण्याचा मोह मला कधीही न होवो.”

“मी पण अशीच प्रार्थना करतो.”

“तुझ्या स्वास्थ्याकडे पाहता, हे काहीच नाही. तू हे जाणून आहेस की लवकरच तुला तुझ्या कृत्यांचा जाब येथील कोर्टाहून मोठ्या वरचढ कोर्टात द्यावा लागेल. मी तुझा कबुलीजबाब माझ्याकडे ठेवतो. जर मॅककार्थीवर नामुष्कीची पाळी आली, तर नाईलाजाने मला तो वापरावा लागेल. नाहीतर तो कुणीच बघणार नाही. आणि तुझे गुपित, तू जिवंत असलास किंवा मेलास तरी, आमच्याजवळ सुरक्षित राहिल.

म्हातारा गंभीरपणे म्हणाला, “अच्छा तर मग. जेव्हा तुला मरण येईल, तेव्हा तू मला दिलेल्या शांतीच्या विचारामुळे, ते सोपे होईल.” त्याचे सर्व शरीर अस्थिरपणे थरथरवत, तो लंगडत तेथून गेला.

बऱ्याच शांततेनंतर, होम्स बोलला, “देव आपली मदत करो. गरीबांना दैव असे का छळते कुणास ठाऊक! मी अशी केस कधी ऐकली नव्हती. मी एवढेच म्हणेन, “फक्त देवाच्या कृपेनेच, शेरलॉक होम्स आजपर्यंत तग धरून आहे.”

होम्सने मांडलेल्या अनेक हरकतींमुळे जेम्स मॅककार्थी खालच्या कोर्टातून निर्दोष सुटला. या घटनेनंतर म्हातारा टर्नर सात महिने जगला. पण आता तो नाही. आता टर्नरची मुलगी व तरुण मॅककार्थी यांच्या भूतकाळावर पडलेली काळी सावली निघून गेल्याने, ते एकत्र येऊन आनंदात राहण्याची शक्यता आहे.

A Scandal In Bohemia

बोहेमियातील प्रकरण

प्रकरण १

शेरलॉक होम्ससाठी ती नेहमीच एक 'वैशिष्ट्यपूर्ण बाई' होती. त्याने तिचा उल्लेख कुठल्या दुसऱ्या नावाने केलेला मी तरी क्वचितच ऐकला आहे. त्याच्या नजरेतून, ती सगळ्या स्त्रीजातीला डावलून तिचे वर्चस्व सिद्ध करत होती. आयरिन अँडलरसाठी त्याच्या काही खास प्रेमाच्या भावना होत्या, असे अजिबात नाही. त्याच्या थंड व जेवढ्यास तेवढे अशा स्वभावामुळे आणि कौतुक वाटेल इतक्या स्थिर मनामुळे, त्याच्या सर्व भावना, विशेषकरून कामभावना, त्याला उबग येईल अशा होत्या. मला समजल्याप्रमाणे तो म्हणजे, जगाला दिसणारे सर्वात उत्कृष्ट तर्क करण्याचे व निरीक्षण करण्याचे यंत्र होता. पण एक प्रेमिक म्हणून त्याने स्वतःला चुकीच्या जागी ठेवले होते. तो कधीही फसव्या हास्याशिवाय व टोमण्यांशिवाय, मृदु

भावनांविषयी बोलत नसे. एका निरीक्षकासाठी त्या कौतुक वाटेल अशा गोष्टी होत्या. माणसाचे हेतू आणि कृती लपवण्यासाठी तो चांगला बुरखा होता. पण एका निष्णात तर्कशास्त्र कोळून प्यायलेल्या माणसासाठी, त्याच्या नाजूकपणे व सूक्ष्मपणे जाणूनबुजून बनवलेल्या स्वभावाला या गोष्टी मानसिक दृष्ट्या त्रासदायक होत्या. तरल व नाजूक गोष्टीतील अडथळ्यांमुळे, किंवा त्याच्या शक्तिमान भिंगाला तडा जाण्यामुळे त्याला जितका त्रास झाला नसेल, तितका त्रास त्याच्यासारख्या स्वभावाच्या माणसाला प्रक्षुब्ध भावनांमुळे होत असे. आणि त्याला असे करणारी एकच बाई होती, ती म्हणजे, जिच्या स्मृतीबद्दल संशय वाटेल व प्रश्न पडतील, अशी मृत आयरिन अँडलर.

अलीकडे मी होम्सला फारसा भेटलो नव्हतो. माझ्या लग्नानामुळे आम्ही एकमेकांपासून दूर गेलो होतो. माणसाने पहिल्यांदाच स्वतःच्या मालमत्तेवर मालकी गाजवावी, तसा माझा पूर्ण आनंदीपणा व घरात मी घेत असलेली रुची फारच वाढली होती. त्यात मी गुंतून पडलो होतो. तर समाजाशी फटकून रहाणारा होम्स, त्याच्या बोहेमियन आत्म्यासह बेकर रस्त्यावर रहात होता. त्याच्याभोवती पुस्तकांचा गराडा पडलेला असे. कोकेनसारख्या मादक द्रव्याने आलेली मरगळ, त्याच्या धारदार स्वभावामुळे त्याच्यात आलेली महत्वाकांक्षा व काम करण्याची जबरदस्त इच्छा, यात तो बुडालेला असे. तरीही नेहमीप्रमाणे तो गुन्हाच्या तपासात खूप रस घेताना दिसे. त्याचे पूर्ण शारीरिक व मानसिक लक्ष, सुगावे शोधून काढायच्या अथक कामात व बेकार म्हणून पोलिसांनी सोडून दिलेल्या गूढ केसेस सोडवण्याच्या कामात लागलेले असे. वेळोवेळी मला त्याने केलेली निरर्थक कृत्ये कानावर येत. ट्रेऑफ खून खटल्यातील त्याची ओडीशाला काढलेली नोटीस, त्रिन्कोमलीच्या अटकीन्सन भावांच्या वेगळ्याच दुःखांतिकेसाठी त्याने घेतलेले कष्ट आणि हॉलंडच्या राजघराण्यातील अत्यंत नाजूकपणे सोडवलेला प्रश्न, ही त्याची इतर सर्व वाचकांबरोबर वर्तमानपत्रातून मला माहिती झालेली कामे सोडली, तरीही मला माझ्या मित्राची अजून काही कामे माहिती होती.

२० मार्च १८८८ च्या एका रात्री, मी माझ्या एका रुग्णाला बघून बेकर रस्त्याने घरी येत होतो. (मी आता परत माझ्या डॉक्टरकीची प्रॅक्टीस सुरु केली होती.) मी माझ्या आठवणीतले दार ओलांडले, तेव्हा मला माझ्या होम्सवरील प्रेमाची आठवण आली. मला 'स्कालॅटचा अभ्यास' या घटनेची देखील आठवण झाली. होम्सला भेटायच्या व तो त्याच्या असामान्य शक्ती तो कशा वापरत होता हे बघायच्या तीव्र इच्छेने, मी पछाडलो गेलो. त्याची खोली प्रकाशाने उजळलेली होती. मी वर पाहिले, तेव्हा मला त्याची उंच आकृती खिडकीच्या पडद्यावर दोनदा अंधारातून इकडून तिकडे चालत जाताना दिसली. तो त्याचे डोके छातीत बुडवून व हात मागे बांधून, खोलीत उत्सुकतेने भरभर फेऱ्या मारत होता. मला त्याची प्रत्येक मनस्थिती व सवयी माहिती होत्या. त्याचा दृष्टीकोन व पद्धत सर्व काही सांगत होते. तो नक्कीच एखाद्या केसमध्ये अडकला होता. तो त्याच्या मादक द्रव्यसेवनाच्या स्वप्नस्थितीतून बाहेर पडून नवीन समस्येचा मागे होता. मी घंटी वाजवली व मी आधी रहात असलेल्या खोलीत शिरलो.

त्याने आनंद व्यक्त केला नाही. असे क्वचितच होई, पण तो मला बघून खूष झाल्यासारखे मला वाटले. एखादा शब्द बोलून पण दयाळूपणे, त्याने मला खुर्चीत बसायला सांगितले. त्याची सिगरेटची डबी फेकली. मग शेकोटीसमोर उभा राहून तो त्याच्या निरखून बघायच्या विशिष्ट सवयीनुसार, माझ्याकडे बघत राहिला.

त्याने ताशेरा झाडला, "तुला लग्न मानवलेले दिसते आहे. वॉटसन, मला वाटते, मी तुला यापूर्वी बघितल्यापासून तुझे वजन साडेसात पौंडांनी वाढले आहे."

मी उत्तरलो, "सात!"

"खरंच, मी अजून थोडा विचार करायला हवा होता. वॉटसन, मला वाटते, अजून थोडा. आणि तू पुन्हा डॉक्टरकीची प्रॅक्टीस सुरु केलेली दिसते आहे. हे जू मानेवर घ्यायचा तुझा विचार असल्याचे, तू मला बोलला नव्हतास."

"मग, तुला कसे कळले?"

“मी ते बघतो आहे व तर्क करतो आहे. तू अलीकडे तुझे विवाहित आयुष्य उपभोगतो आहेस आणि तुझ्याकडे सध्या एक बावरलेली व बेफिकीर मुलगीवजा नोकराणी आहे?”

मी म्हणालो, “माझ्या प्रिय होम्स, हे फार होते आहे. तू काही शतकांपूर्वी रहात असतास तर, तुला नक्कीच जाळले गेले असते. हे खरे आहे की गुरुवारी माझी गावात चक्कर असते व मी दमून भागून गंभीरपणे घरी येतो. पण आज मी कपडे बदलून आलो आहे, तरी तू असा तर्क कसा काय केलास? मेरी जेन या माझ्या मोलकरणीमध्ये काही सुधारणा करणे शक्य नाही आणि माझ्या बायकोने तिला कामावरून काढून टाकायची धमकी दिली आहे. पण हेदेखील तुला कसे समजले याचे मला आश्चर्य वाटते आहे.”

तो स्वतःशीच हसला आणि त्याचे लांब, उदास हात एकमेकांवर चोळले.

तो बोलला, “हा अगदी साधा विचार आहे. मला माझी नजर सांगते आहे, की तुझ्या डाय्या बुटात जिथे प्रकाश चमकतो, तेथील चामड्यावर सहा समांतर ओरखाडे उठले आहेत. अर्थात ते तसे कुणाकडून तरी केले गेलेले आहेत, त्याने ते निष्काळजीपणे बुटाच्या तळव्याच्या कडाना लागलेला चिखल काढण्यासाठी कुरतडले आहेत. तू माझे दुहेरी निरीक्षण बघशील की, तू खूप वाईट हवेत बाहेर गेला होतास आणि तुझे बूट लांब, टोकदार व संसर्गजन्य आजाराची बाधा झालेले आहेत व लंडनमधील मोलकरणीच्या बुटांचा नमुना आहेत. तुझ्या प्रॅक्टीसबद्दल म्हणशील, तर जेव्हा एखादा सभ्य गृहस्थ माझ्या खोलीत आयाडोफॉर्मचा वास घेऊन शिरतो, त्याच्या पुढील उजव्या बोटावर सिल्व्हर नायट्रेटची काळी खूण असते आणि त्याच्या टोपीची उजवी बाजू त्याने स्टेथॅस्कोप लावल्याने फुगीर दिसते तेव्हा मी मंद बुद्धीचा असलो तरच त्याला प्रॅक्टीस करणारा डॉक्टर समजू शकणार नाही.

त्याचे तर्कशास्त्राचे अजब विवेचन ऐकून मी हसू लागलो व म्हणालो, “तू तुझे तर्कशास्त्र ऐकवतोस, तेव्हा मला सर्व गोष्टी इतक्या सोप्या वाटतात, की हे सर्व मीही करू शकेन असे मला वाटत रहाते. तरीही तर्काच्या प्रत्येक पायरीशी मी अडखळतो

व तू स्पष्टीकरण दिल्याशिवाय मला काही समजू शकत नाही. तरीही मी विश्वास ठेवतो की माझी नजर, तुझ्याइतकीच चांगली आहे.”

सिगरेट पेटवून खुर्चीवर बसत तो म्हणाला, “असे आहे खरे. असे बघ, तू निरीक्षण करत नाहीस. फरक स्पष्ट आहे. उदाहरणार्थ, तू अनेक वेळा पायऱ्या चढून इथे येतोस.”

“नेहमीच.”

“किती वेळा?”

“निदान शंभर वेळा तरी नक्की.”

“मग त्या किती आहेत?”

“किती? मला माहिती नाही.”

“हेच मी म्हणतो. तू निरीक्षण करत नाहीस. आता मला माहिती आहे की सतरा पायऱ्या आहेत. कारण मी बघतो व निरीक्षणही करतो. तसेही तू या लहानसहान समस्यांमध्ये रुची घेतोस, आणि तू त्याची नोंद ठेऊ शकतोस, तर मग तुला यातही दिलचस्पी असू शकेल.” त्याने टेबलावरील गुलाबी ठिपक्यांचा एक जाड गट्टा उघडला व बोलला, “हा कालच्या डाकेने आला. हा मोठ्याने वाच.”

त्यावर तारीख, सही किंवा पत्ता काही नव्हते. त्यात असे होते:

आज रात्री पावणे आठ वाजता मी तुम्हाला भेटायला येईन. एका सभ्य गृहस्थाला ताबडतोब तुमचा सल्ला हवा आहे. युरोपमधील एका राजघराण्याला तुम्ही दिलेल्या सेवेवरून, तुम्ही सुरक्षितपणे विश्वास ठेवण्यास योग्य असल्याचे लक्षात आले आहे. ते महत्वाचे आहे व ते अजून स्पष्ट करून सांगायला नको. अशी तुमची किर्ती आम्ही अजूनही बऱ्याच ठिकाणाहून ऐकल्यामुळे, तुमच्या ऑफीसमध्ये मी

सांगितलेल्या वेळी भेटायला येतो आहे. या तुमच्या पाहुण्याने बुरखा घातला असल्यास गैरसमज करून घेऊ नका.”

मी म्हणालो, “हे खरोखर गूढ प्रकरण आहे. याचा अर्थ काय असेल असे तुला वाटते?”

“अजून तरी माझ्याकडे काही माहिती नाही. माहिती असल्याशिवाय काही उपपत्ती मांडणे चुकीचे ठरेल. अजाणतेपणी मग घटनांवरून उपपत्ती मांडण्याऐवजी उपपत्तीला पूरक अशा घटना मांडल्या जातात. पण चिठीवरून तू काय अंदाज बांधू शकतोस?”

मी काळजीपूर्वक रीतीने ते लिखाण व ते लिहिलेल्या कागदाचे निरीक्षण केले.

माझ्या मित्राची नक्कल करायचा प्रयत्न करत मी म्हणालो, “हे लिहिणारा सुस्थितीत दिसतो आहे. हा कागद तसा फार स्वस्तातला नाही. तो चांगला कडक व मजबूत आहे.”

होम्स बोलला, “चांगला -- तोच तो शब्द. हा इंग्लिश कागद नाही आहे. तो उजेडात धर.”

मी तसे केले आणि मला त्या कागदामध्ये अंगभूत काही अक्षरे दिसली. मोठा E व लहान g (Eg) , मोठा P , मोठा G व लहान t (Gt) ही होम्सने विचारले, “यावरून तुला काय कळले?”

“हा कागद बनवणाऱ्याचे नाव किंवा जास्त संयुक्तिकपणे त्याचा शिक्का.”

“मुळीच नाही. G व t गेसेल्सचाफ्ट दर्शवतात म्हणजे जर्मन भाषेत कंपनी. आपण जसे लघुरूपात Company ऐवजी Co लिहितो, तसे ते लिहिले आहे. P हे पेपर म्हणजे कागदासाठी लिहिले आहे. आता Eg यासाठी आपण पृथ्वीवरील खंडांचा शब्दकोश पाहू, त्याने मांडणीतून एक जाड, विटकरी रंगाचा शब्दकोश काढला. Egria हा बोहेमियामधील, कार्लस्बाडजवळील जर्मन बोलणारा देश आहे. इथे

वॉलेन्स्टीनच्या मृत्यूचे उल्लेखनीय चित्र दिले आहे. शिवाय तिथे पुष्कळ काचकारखाने व कागदाच्या गिरण्या आहेत. हा: हा: अरे बाबा, तुला यावरून काय समजले?" त्याचे डोळे चमकू लागले व त्याने विजयोन्मादाने मोठा निळ्या धुराचा ढग त्याच्या सिगरेटमधून हवेत सोडला.

मी म्हणालो, "हा कागद बोहेमियात तयार केला गेलेला आहे."

"नक्की. आणि ही चिठी लिहिणारा माणूस जर्मन आहे. वैशिष्ट्यपूर्ण वाक्यरचना तुझ्या लक्षात आली का? -- 'अशी तुमची कीर्ती आम्ही अजूनही बऱ्याच ठिकाणाहून ऐकल्यामुळे'. एखाद्या फ्रेंच किंवा रशियन माणसाने असे लिहिले नसते. असा क्रियापदाचा वापर वाक्याच्या शेवटी फक्त जर्मनच करतात. तेव्हा आता एवढेच समजायचे राहिले आहे, की या बोहेमियन कागदावर लिहिणाऱ्या व बुरखा पांघरणाऱ्या जर्मन माणसाला काय हवे आहे. आणि आपल्या सर्व शंका फेडायला तो इथेच येतो आहे."

तो असे बोलतो आहे तेवढ्यात घोड्यांच्या टापांचा तीक्ष्ण आवाज व रस्त्यावर चाके घासली गेल्याचा आवाज आला. त्यापाठोपाठ जोरात घंटी वाजवली गेली. होम्सने शिट्टी वाजवली. तो बोलला, "आवाजावरून दोघे वाटत आहेत. हो." त्याने खिडकीतून बाहेर बघणे चालू ठेवले. एक छान टांगा व दोन सुंदर घोडे. प्रत्येक घोडा दीडशे गीनिजचा असणार. वॉटसन, या केसमध्ये दुसरे काही नाही तरी पैसा दिसतो आहे."

"होम्स, मला वाटते मी गेलेले बरे."

"नाही. नाही. डॉक्टर, तू आहेस तिथेच थांब. माझ्या मित्राशिवाय माझे काही खरे नाही. आणि हे प्रकरण नक्की दिलचस्प असेल. हे चुकवणे दयनीय ठरेल."

"पण तुझा अशील -- "

“त्याचे एवढे काही नाही. मला तुझी मदत लागू शकेल. तो येतो आहे. डॉक्टर, खुरचीत बस. आणि नीट लक्ष दे.”

जिन्यावर जड पाऊले सावकाश वाजली व दाराबाहेर थांबली. मग आक्रमकपणे जोरात दारावर टकटक झाली.

होम्स म्हणाल, “आत या.”

साडेसहा फुटापेक्षा कमी उंची नसलेला व हरक्युलससारखी छाती व दंड असणारा माणूस आत आला. इंग्लंडमध्ये वार्ड अभिरुचीचा वाटला असता असा भपकेबाज ड्रेस घालून तो आला होता. मध्य आशियातील बकरीच्या लोकरीच्या भयानक नाड्या त्याच्या शर्टाच्या हातातून लोंबत होत्या. त्याच्या दुहेरी कोटाच्या वर खांद्यावर लाल रेशमी किनारीचे निळे सैलसर बाह्यवस्त्र फडकत होते. त्याला मानेजवळ एक हिऱ्यासारखा रंगीबेरंगी खडा असलेली पिन लावलेली होती. त्याच्या बुटांची पुढील टोके अर्ध्या पॅटपर्यंत आली होती. त्यावर उत्तम तपकिरी लोकरीची किनार कोरली होती. रानटी श्रीमंतीचे लक्षण त्याच्या एकंदर आविर्भावात दिसत होते. त्याच्या हातात रुंद कडांची टोपी होती. त्याने चेहऱ्याचा वरील भाग व गालफडे झाकणारा बुरखा घातला होता. तो आत शिरला, तेव्हा तो बुरखा हाताने सावरत होता. त्याच्या दिसणाऱ्या चेहऱ्याच्या खालच्या भागावरून तो उत्तम चारित्र्याचा वाटत होता. त्याचा जाड ओठ लोंबत होता. आणि लांब सरळ हनुवटी त्याचा ठाम निश्चय वृद्धीपणात बदललेले भाव दाखवत होती.

त्याने बसक्या कठोर आवाजात, जर्मन हेलकाव्यात विचारले, “तुम्हाला माझी चिठ्ठी मिळाली का? मी येणार असल्याचे त्यात लिहिले होते.”, कोणाला उद्देशून बोलावे हे न कळल्यामुळे आम्हा दोघांकडे आळीपाळीने बघत तो बोलला.

होम्स म्हणाला, “कृपया स्थानापन्न व्हा. हा माझा मित्र व सहकारी, डॉक्टर वॉटसन आहे. तो बरेच वेळा मला केस सोडवण्यासाठी मदत करतो. आपली ओळख द्याल का?”

तुम्ही मला सरदार व्हांन क्रम म्हणू शकता. मी बोहेमियन सरदार आहे. माझ्या महत्वाच्या विषयावर बोलण्यासाठी, मला वाटते मी या तुमच्या मित्रावर विश्वास टाकू शकतो. नाहीतर मी केवळ तुमच्याशीच बोलणे पसंत करीन”

मी उठून जायला लागलो. पण होम्सने माला मनगटाला धरून खाली बसवले. तो म्हणाला, “आम्ही दोघे, नाहीतर कुणीच नाही. माझ्यासमोर तुम्ही जे जे बोलाल ते ते या सभ्य माणसासमोर बोलायला कसलाही प्रत्यवाय नाही.”

सरदाराने त्याचे रुंद खांदे उडवले. तो म्हणाला, “दोन वर्षे याबद्दल कुठेही बोलायचे नाही, या अटीवर मग मी सुरु करतो. त्यानंतर याचे काही महत्व रहाणार नाही. युरोपियन इतिहासावर परिणाम होण्याइतके, हे वजनदार प्रकरण आहे असे म्हणणे संयुक्तिक ठरेल.”

“मी वचन देतो.’

“मीही.”

आमचा विचित्र पाहुणा बोलला, “हा बुरखा घातल्याबद्दल मला माफ करा. मला ज्याने या कामासाठी नेमले आहे, तो यातून नामानिराळा रहावा, अशी त्याची इच्छा आहे. मी ताबडतोब कबूल करतो, की मी ज्या पदवीचा मगाशी माझ्याबाबत उल्लेख केला, ती खरे तर माझी स्वतःची नाही.”

होम्स कोरडेपणे म्हणाला, “मला हे माहिती होते.”

“परिस्थिती नाजूक आहे. युरोपमध्ये राज्य करणाऱ्या अनेकांपैकी एका राज्यावर गंभीरपणे काय पाळी येईल, हे सांगता येत नाही. कुणाच्यातरी इच्छापूर्तीसाठी मोठे प्रकरण उद्भवू नये, म्हणून बारीकसारीक बाबतीतही काळजी घ्यायला हवी. सरळ सांगायचे झाले तर, ही गोष्ट बोहेमियाच्या वारसाहक्काने आलेल्या राजघराण्याशी व ऑर्मस्टेनच्या प्रसिद्ध घराण्याशी जाऊन मिळते.”

खुर्चीत नीट बसत, डोळे मिटून, होम्स पुटपुटला, “मला त्याची जाणीव आहे.”

होम्सचे हावभाव व आरामशीरपणा बघून, आमचा पाहुणा आम्हाला जाणवेल इतका आश्चर्यचकित झाला. त्याला होम्स मोठा बुद्धिवादी तर्कशास्त्रज्ञ व युरोपमधील सर्वात उत्साही गुप्तहेर वाटला. होम्सने हळूहळू डोळे उघडले आणि अधीरपणे महाकाय अशीलाकडे बघत राहिला.

“महाराज, तुम्ही तुमची केस सांगितलीत तर मी तुम्हाला काही सल्ला देऊ शकेन.”

तो माणूस खुरचीतून उडी मारून उठला व खूप रागारागाने, खोलीत पुढेमागे फेऱ्या मारू लागला. नंतर दुःखी हावभाव करत त्याने त्याच्या चेहऱ्यावरून बुरखा फाडून टाकला व जमिनीवर फेकून दिला.

“हो मीच राजा आहे. मी ते का लपवून ठेऊ?

होम्स पुटपुटला, “खरे की काय? महाराजांनी सांगण्यापूर्वीच मला माहिती होते की मी विल्हेम गॉट्सरीच सिगिस्मंड व्हॉन ऑर्मस्टेन, बोहेमियाचा राजा व कॅसल फेलस्टीनचा वजीर यांच्याशी बोलतो आहे. आहे.”

आमचा दणकट पाहुणा बोलला, “तुम्हाला कळेल, की मला माझ्याशीच असे प्रकार करायची, वजीराचे सोंग घ्यायची, सवय नाही. पण ही बाब इतकी नाजूक आहे, की मी ती मी सोडून दुसऱ्या कुणावर सोपवू शकत नाही. मी प्रागहून लपतछपत तुमचा सल्ला घेण्यासाठी आलो आहे.”

होम्स परत त्याचे डोळे मिटत म्हणाला, “मग सल्ला मागा.”

“तर माझी गोष्ट थोडक्यात अशी आहे: पाच वर्षांपूर्वी, वॉरसाँ येथील लांबलचक भेटीनंतर माझी ओळख प्रसिद्ध साहसी वीरांगना आयरिन अँडलर हिच्याशी झाली. हे नाव तुम्ही अर्थातच ऐकले असेल.”

होम्स डोळे न उघडता पुटपुटला, “डॉक्टर, कृपया माझ्या अनुक्रमणिकेत तिचे नाव शोधून काढ.” गेली अनेक वर्षे त्याने अशी पद्धत अवलंबिली होती, की माणसे व

वस्तू यांच्याबद्दल माहिती लिहून ठेवायची. म्हणजे हवी असेल तेव्हा ती लगेच बघता येऊ शकते. या केसमध्ये मला तिची माहिती एका हिब्रू बुद्धिमान शिक्षक व खोल पाण्यातील माशांबद्दल माहितीपुस्तिका लिहिलेला एक लोकअधिकारी या दोघांच्या मध्ये सापडली.

होम्स बोलला, “मला बघू दे. हं. १८५८ मध्ये न्यू जर्सीत जन्मलेली, सर्वात खालचा बसका बायकी आवाज, हं. इटालीमधील नाट्यगृह, हं. वॉरसाँ येथील प्रिमा डोना इम्पिरियल नाट्यगृह -- हो नाटकांमधून निवृत्त -- हो. लंडनमध्ये रहाणारी -- असू शकेल. महाराज, माझ्या माहितीप्रमाणे, आपण तिच्या प्रेमात पडलात, तिला काही गुप्त गोष्टी उघड करणारी पत्रे लिहिलीत आणि आता ती पत्रे तुम्हाला परत हवी आहेत.”

“अगदी असेच. पण तुम्हाला कसे -- “

“गुप्तपणे लग्न झाले होते का?”

“नाही.”

“काही कायदेशीर कागद किंवा पत्रके?”

“नाही.”

महाराज, मग मी समजू शकत नाही. जर या बाईचा हेतू त्या पत्रांद्वारे तुम्हाला ब्लॅकमेल करायचा किंवा इतर काही असेल, तर ती तीच पत्रे असल्याचे कशाच्या आधारे सांगू शकते?

“अक्षरावरून.”

‘छी, छी चोरी.’

“माझे खासगी कामाचे कागद.”

“चोरले?”

“माझा शिक्का असलेले.”

“नक्कल केली.”

“माझा फोटो.”

“विकत घेतला.”

“फोटोत आम्ही दोघेही होतो.”

“अरेरे! फार वाईट झाले. महाराजांनी खरंच चुकीचा निर्णय घेतला.”

“मी वेडा -- मनोरुग्ण झालो होतो.”

“तुम्ही फार गंभीर रीत्या तडजोड केली.”

“तेव्हा मी फक्त पुढे राजा होणारा राजकुमार होतो. तेव्हा मी नवतरुण होतो. आत्ता मी तिशीचा आहे.”

“हे नुकसान भरून काढले पाहीजे.”

“आम्ही प्रयत्न केला, पण तो फसला.”

“महाराजांना ते करावेच लागेल. ते फोटो व कागदपत्रे विकत घ्यावी लागतील.”

“ती ते विकणार नाही,”

“मग चोरायचे.”

“चोरायचे पाच प्रयत्न केले. दोनदा मी पैसे देऊन पाठवलेल्या चोरांनी घाईघाईने मोडतोड केली. एकदा तिच्या प्रवासादरम्यान तिचे सामान आम्ही

पळवले. दोनदा तिला बोलण्यात गुंगवून वस्तू चोरल्या. पण पाहिजे ते काही मिळाले नाही.”

“काहीच मिळाले नाही?”

“काहीच नाही.”

होम्स हसला व बोलला, “ही तर अगदी क्षुल्लक समस्या आहे.

राजा निराशेने बोलला, “पण माझ्यासाठी ती खूप गंभीर आहे.”

“हे अगदी खरे आहे. ती फोटोचे काय करणार आहे?”

“मला खलास करणार.”

“पण कसे?”

“मी लग्न करतो आहे.”

“मी असे ऐकले आहे खरे.”

“स्कँडेनेव्हीयाच्या राजाची दुसरी मुलगी, क्लॉटील्डे लोथमन व्हॉन सक्से-मेनिन्जेन हिच्याशी. तुम्हाला तिच्या कुटुंबाची कडक तत्वे माहिती असतील. ती स्वतः फार नाजूक आहे. माझ्या वागणुकीबद्दल थोडा जरी संशय तिला आला, तरी सगळे ठरलेले ओम फस होईल.”

“आणि आयरिन अँडलर?”

“ती त्यांना माझा तिच्याबरोबरचा फोटो पाठवायच्या धमक्या देते आहे. आणि ती ते करेल. मला माहिती आहे, की ती ते करेल. तुम्हाला ती माहिती नाही. तिचे हृदय लोखंडाचे आहे. तिचा चेहरा सुंदर बाईचा आहे. पण मन मात्र पुरुषासारखे घट्ट, दगडी आहे. मी दुसऱ्या बाईशी लग्न केले, तर ती कुठल्या थरापर्यंत जाईल, ते सांगता येत नाही.”

“तुम्हाला खात्री आहे, की अजून तिने तो पाठवला नाही?”

“हो. खात्री आहे.”

“कशी काय?”

“कारण ती म्हणाली आहे की जेव्हा साखरपुडा ठरेल, तेव्हा ती तो पाठवेल. आता साखरपुडा येत्या सोमवारी आहे.”

होम्स जांभई देत म्हणाला, “ओहो, म्हणजे अजून तीन दिवस आहेत. मी आता अजून एकदोन महत्वाच्या केसेसकडे बघतो आहे, पण ठीक आहे. महाराज, पुढचे काही दिवस तुम्ही लंडनमध्येच रहा.”

“हो. नक्की. सरदार व्हॉन क्रम या नावाने मी तुम्हाला लँघममध्ये सापडेन.”

आम्ही काय प्रगती केली आहे याबद्दल मी तुम्हाला एखादी ओळ लिहून कळवेन.”

“असेच करा. मी काळजीत असेन.”

“मग, पैशांचे काय?”

“कितीही वापरा.”

“खरंच?”

“जर तुम्ही तो फोटो परत मिळवलात तर, माझ्या राज्याचा एक परगणा मी तुम्हाला देईन.”

“आणि आत्ताचे खर्च?”

राजाने त्याच्या अंगरख्याखालून एक हरिणाच्या चामड्याची जड पिशवी काढून टेबलावर ठेवली.

तो म्हणाला, “यात सातशे पौंडाच्या नोटा व तीनशे पौंडाची सोन्याची नाणी आहेत.”

होम्सने त्याच्या वहीतून एक पावती खरडून त्याला दिली व विचारले, “आणि मॅडमचा पत्ता?”

तो म्हणाला, “ब्रिओनी लॉज, सरपेंटाइन रस्ता, सेंट जॉन वूड.”

होम्सने तो लिहून घेतला व म्हणाला, “अजून एक प्रश्न, फोटो फ्रेम केलेला होता का?”

“हो.”

“महाराज, मग शुभ रात्री. आम्हाला विश्वास वाटतो की तुमच्यासाठी लवकरच चांगली बातमी असेल.” खाली रस्त्यावर टांग्याच्या चाकांचा आवाज आला, तेव्हा होम्सने पुढे चालू ठेवले, “वॉटसन, शुभ रात्री. जर उद्या दुपारी तीन वाजता तू मला फोन करायचे कष्ट घेतलेस, तर या केसबद्दल तुझ्याशी बोलायला मला आवडेल.”

प्रकरण २

बरोबर तीन वाजता मी बेकर रस्त्यावर होतो. पण होम्स अजून परत आला नव्हता. घरमालकिणीने मला सांगितले की की सकाळी आठनंतर थोड्या वेळाने त्याने घर सोडले. याला आता किती उशीर होणार असे मनाशी म्हणत, मी शेकोटीजवळ त्याची वाट बघत बसलो. त्याला काय नवीन माहिती मिळाली आहे, यात मला रस होता. या प्रकरणात तसा नोंदवण्यासारखा गुन्हा काही नव्हता पण एकंदरीत केसचा रागरंग व अशीलाचे उच्च स्थान बघता, ही काही वेगळीच केस वाटत होती. एकंदर

केसची त्याची खोलवर जाण बघता, तपासाची काही वेगळी पद्धत तो अवलंबणार असे वाटत होते. त्याच्या तीक्ष्ण बुद्धिवादी व विश्लेषणात्मक तर्कशक्तीमुळे मला त्याच्या कामाच्या पद्धतीचा अभ्यास करताना, आल्हाददायकतेचा अनुभव येत होता. त्याच्या झटपट व चपखल पद्धती वापरून तो, अवघड प्रकरणेही लीलया धसास लावत असे. त्याची यशाकडे होणारी वाटचाल मला इतकी सवयीची झाली होती, की तो कधी त्याच्या तपासकामात मार खाऊन एखादे गूढ सोडवू शकणार नाही, हे माझ्या डोक्यात शिरतच नसे. चार वाजायला आले तेव्हा, दार उघडले व एक प्यायलेला, गबाळा, झुबकेदार मिशांचा, खराब कपडे घातलेला, बहुधा रागावल्याने लाल दिसणाऱ्या चेहऱ्याचा एक माणूस खोलीत शिरला. माझ्या मित्राची वेषांतराची नवलपूर्ण शक्ती लक्षात घेता, तो तोच होता. थोडीशी मान झुकवून, तो आत निघून गेला. तिथून तो पाच मिनिटात ट्विड कोट घालून, नेहमीप्रमाणे ठीकठाक कपड्यात, खिशात हात घालून बाहेर आला व शेकोटीसमोर त्याचे पाय पसरून, काही मिनिटे जोरजोरात हसत राहिला.

तो ओरडला, “खरे तर,” मग घसा खाखरून, परत इतका वेळ हसत राहिला, की शेवटी त्याला चालणे अशक्य झाल्याने तो खुर्चीत अडवारला.

“हे काय आहे?”

“हे फार मजेशीर आहे. मी आज सकाळी काय केले, याची तू कल्पना करू शकणार नाहीस.”

“मी कल्पना करू शकत नाही. मला वाटते मिस आयरिन अँडलरच्या घरावर व तिच्या सवयींवर लक्ष ठेऊन होतास.”

“ते खरे आहे. पण ते जाहीर झाले. हे वेगळेच झाले. मी तुला सांगतोच. मी सकाळी आठनंतर कामगाराच्या वेषात घराबाहेर पडलो. घोड्याबद्दल प्रेम असणाऱ्या लोकांमध्ये, त्यांच्यासारख्याच गरीब असलेल्या लोकांबद्दल फार सहानुभूती असते. तुम्ही त्यांच्यापैकी एक बना, आणि मग तुम्हाला हवी असलेली सर्व माहिती मिळेल.

मला लवकरच दोन मजली ब्रिओनी लॉज सापडले. ते बिजू व्हिला येथे आहे. मागे बाग आहे. हे अगदी रस्त्यावरच आहे. दाराला मोठे कुलूप होते. उजव्या हाताला छान फर्निचर असलेला हॉल होता. जवळजवळ जमिनीला टेकलेल्या लांब खिडक्या होत्या. त्यांना इतक्या विचित्र कड्या होत्या, की एखादा मुलगासुद्धा त्या उघडू शकेल. मागे फारसे उल्लेखनीय काही नव्हते. घराच्या वरच्या बाजूने आल्यास एक पॅसेज व खिडकी होती. मी घराभोवती चक्कर मारून सर्व प्रकारे, सूक्ष्म निरीक्षण केले. पण मला विशेष असे काही आढळले नाही. मग मी रस्त्यावर आलो आणि माझ्या अपेक्षेप्रमाणे, तिथे तबेल्यांच्या जागी, बागेच्या एका भिंतीला लागून बांधलेल्या घरांची ओळ होती. तेथील घोड्यांची निगराणी ठेवणाऱ्या माणसाला, घोड्याला खरारा करायला मी मदत केली. त्याबद्दल मला दोन पेनी, अर्धा पेला दूध, दोन चिमूट तंबाखू व मिस अँडलरबद्दल भरपूर माहिती मिळाली. त्याबरोबर मला नको असलेली शेजाऱ्यापाजाऱ्यांची माहिती देखील ऐकून घ्यावी लागली.”

“मिस आयरिन अँडलरचे काय?”

“ओहो, तिने स्वतःच्या सौंदर्याने, आसपास रहाणाऱ्या सगळ्यांना माना खाली घालायला लावल्या आहेत. ती या ग्रहावरील सर्वात नाजूक आणि सुंदर वस्तू आहे, असे त्या वळणदार घरांच्या वस्तीने मला सांगितले. ती शांतपणे रहाते. संगीताचे कार्यक्रम करते. रोज पाच वाजता तिच्या गाडीने बाहेर पडते आणि बरोबर सात वाजता जेवणासाठी घरी परतते. तिचे गाण्याचे कार्यक्रम सोडून, एरवी अगदी क्वचित बाहेर पडते. एकच पुरुष तिला भेटायला वारंवार येतो. तो काळा, देखणा व धीट असून दिवसातून एकदा तरी, आणि बरेच वेळा दोनदा येतोच. तो टेम्पल येथे रहाणारा मिस्टर गॉडफ्रे नॉर्टन आहे. त्या घोडेचालकाची गुप्त माहिती देण्यातील कमाल बघ. त्या वळणदार रस्त्याने त्याने त्या दोघांना अनेक वेळा सोडले आहे आणि त्याला त्यांच्याबद्दल सगळी माहिती आहे. त्याला सांगायचे असलेले सर्व काही मी ऐकून घेतल्यावर, मी ब्रिओनी लॉजभोवती चक्कर मारायला सुरवात केली व माझ्या मोहिमेचा बेत मी पक्का केला.

तो गॉडफ्रे नॉर्टन नक्कीच या बाबतीत महत्वाचा घटक होता. तो वकील होता. हे जरा घाबरवणारे होते. त्या दोघांचे नाते काय होते व तो सतत तिथे का येत होता? ती त्याची अशील होती, की मैत्रिण होती, की बायको होती? जर अशील असेल तर तिने तो फोटो त्याच्याकडे दिला असणार. मैत्रिण किंवा बायको असायची शक्यता कमी वाटत होती. या प्रश्नाचे उत्तर मिळवण्यासाठी मी ब्रिओनी लॉजभोवती चक्कर मारून त्या बाबतीत प्रगती करावी की गॉडफ्रे नॉर्टनच्या टेम्पल येथील ऑफिसमध्ये फेऱ्या माराव्यात हे आता मला ठरवायचे होते. हा नाजूक मुद्दा होता. त्यामुळे माझ्या चौकशीचे क्षेत्र वाढले. मला वाटते हे सांगून, मी तुला कंटाळा आणत आहे. पण माझ्या बाजूने विचार केलास तर तुला कळेल की माझ्या कायकाय अडचणी आहेत.”

मी म्हणालो, “तू काय करतो आहेस, हे मला स्पष्ट होते आहे.”

“अजून माझ्या मनात तपासाची दिशा ठरत नव्हती. तेवढ्यात ब्रिओनी लॉजपुढे एक घोडागाडी येऊन थांबली व त्यातून एक सद्गृहस्थ उतरला. तो चांगला देखणा काळा, गरुडासारख्या बाकदार नाकाचा व मिशाळ होता. नक्कीच तो गॉडफ्रे नॉर्टन होता. तो फार घाईत दिसत होता. त्याने टांगेवाल्याला ओरडून थांबायला सांगितले. दार उघडणाऱ्या नोकराणीला ओलांडून तो अगदी घरचाच माणूस असल्यासारखा आत गेला.

तो सुमारे अर्धा तास घरात होता. घराच्या हॉलच्या खिडकीतून मला तो वरखाली करताना व तावातावाने बोलताना व त्याचे हात हलवताना थोडाथोडा दिसत होता. ती मला दिसत नव्हती. बाहेर पडल्यावर तो जास्त रागावलेला दिसत होता. टांग्याशी आल्यावर त्याने खिशातून सोनेरी घड्याळ काढून त्यात गंभीरपणे पाहिले.

तो ओरडला, “एखाद्या राक्षसासारखा चालव. पहिल्यांदा रीजेंट रस्त्यावरील ग्रॉस आणि हॅकेमध्ये आणि मग एड्ग्वेअर रस्त्यावरील सेंट मोनिका चर्चमध्ये. जर तू हे वीस मिनिटात केलेस, तर तुला अर्धी गिनी मिळेल.”

ते दूर निघून गेले आणि मी विचार करत राहिलो, की मी त्यांच्या मागे न जाऊन चांगले केले की नाही. तेवढ्यात गल्लीत एक लहान चार चाकांचा बंद टांगा आला. चालकाने त्याच्या कोटाची अर्धीच बटणे लावलेली होती. टाय कानाखाली आला होता. त्याच्या टांग्याच्या सगळ्या दोऱ्या बकलातून सुटल्या होत्या. ती घरातून बाहेर पडून त्यात बसेपर्यंत त्या तशाच राहिल्या. मला ती क्षणभर फक्त ओझरती दिसली पण एखादा माणूस तिच्यावर जान कुर्बान करेल, इतकी ती सुंदर होती.

ती ओरडली, “जॉन, सेंट मोनिका चर्च. आणि जर तू मला तिथे वीस मिनिटात पोचवलेस, तर तुला राजाचे चित्र असलेले अर्धे नाणे मिळेल.”

“वॉटसन, आता ही संधी सोडणे चांगले ठरले नसते. आता टांग्यामागे धावावे की टांग्याला लटकावे असा विचार करत असतानाच मागून एक टांगा आला. चालकाने माझ्यासारख्या गचाळ गिऱ्हाइकाकडे दोनदा पाहिले. तो निघून जायच्या आत, मी त्यात उडी मारून बसलो. “सेंट मोनिका चर्च” मी म्हणालो “आणि जर तू मला वीस मिनिटात तिथे पोचवलेस, तर राजाचे चित्र असलेले अर्धे नाणे तुला मिळेल.” बाराला पंचवीस मिनिटे होती आणि वारा कसा वहातो आहे ते स्पष्टपणे कळत होते.

माझा टांगा जोरात चालला होता. याहून अधिक वेग मी कधी पाहीला नव्हता. पण तरीही माझ्या आधी ते तिथे पोचले होते. दारातून टांगा व वेगवान घोडे आत शिरले. मी टांगेवाल्याला पैसे देऊन चर्चमध्ये शिरलो. तिथे मी ज्यांचा पाठलाग करत आलो, ती दोन माणसे सोडून कुणीच नव्हते. मी त्यांच्या मागोमाग गेलो. गुडघ्यापर्यंत शुभ्र अंगरखा घातलेला धर्मगुरु नापसंतीदर्शक चेहरा करून त्यांच्याबरोबर चालला होता. पाव व वाईन ठेवलेल्या टेबलासमोर ते तिथे एकत्र उभे होते. मी चर्चमध्ये आलेल्या एखाद्या आळशासारखा, खुर्च्याच्या मधील पॅसेजमध्ये उभा राहून बघत राहिलो. अचानक, त्या तिघांनी वळून माझ्याकडे तोंड केले. जितक्या जोरात पळता येईल, तितक्या जोराने पळत गॉडफ्रे नॉर्टन माझ्या दिशेने आला.

तो ओरडला, “देवाचे आभार. तू चालशील. ये. ये.”

मी विचारले, “मग काय झाले?”

“अरे माणसा, लवकर ये, फक्त तीन मिनिटे राहिली आहेत. नाहीतर ते कायदेशीर होणार नाही.”

मला टेबलाकडे जवळजवळ ओढत नेले गेले. आणि मला काही कळायच्या आत, मी माझ्या कानात बोलले गेलेले शब्द पुटपुटू लागलो. मला माहिती नसलेल्या अनेक गोष्टी करून मी, अविवाहित गॉडफ्रे नॉर्टन व प्रौढ कुमारिका आयरिन अँडलर यांच्या विवाहबंधनासाठी मदत करू लागलो. हे सर्व क्षणार्धात घडले. मला एकीकडून तो सभ्य गृहस्थ व दुसरीकडून ती बाई धन्यवाद देऊ लागले. धर्मगुरु माझ्यावर वाकलेला होता. माझ्या आयुष्यातील हा प्रसंग माझ्या तर्कशक्तीपलीकडील होता. आणि त्या आठवणीनेच मी आत्ता हसतो आहे. मला वाटते कोणातरी साक्षीदाराशिवाय, त्यांचे लग्न लावायला धर्मगुरु तयार नव्हता आणि मी नशिबाने तेथे असल्याने, नवऱ्यामुलावर रस्त्यातून फिरत, साक्षीदार शोधायची पाळी आली नाही. नवऱ्यामुलीने मला राजाचे चित्र असलेले अर्धे नाणे दिले या प्रसंगाची आठवण म्हणून मी ते माझ्या घड्याळाच्या साखळीत घालावे अशी तिची इच्छा होती.”

मी म्हणालो, “या प्रकरणाचे हे अनपेक्षित वळण होते. मग पुढे काय?”

माझे बेत गंभीरपणे धोकादायक असल्याचे माझ्या लक्षात आले. मला वाटले की ते जोडपे आता लगेच तिथून जाईल आणि मला काही झटपट कृती माझ्याकडून करावी लागेल. पण चर्चच्या दाराशी ते अलग झाले. तो परत टेम्पलला गेला व ती तिच्या घरी गेली. निघताना ती त्याला म्हणाली, “नेहमीप्रमाणे पाच वाजता, मी बागेत येते. अजून काही मी ऐकले नाही. ते वेगवेगळ्या दिशांना नाहीसे झाले. माझे बेत आखण्यासाठी मी पण निघालो.”

“काय बेत?”

घंटी वाजवत तो म्हणाला. “गार डुकराचे मास व एक पेला बिअर. मी काही खायचा विचार करायला फारच व्यग्र होतो. आज संध्याकाळी तर मी अजून जास्त व्यग्र असणार आहे. डॉक्टर, तसेही मला तुझी मदत लागणार आहे.’

“मी ती आनंदाने करेन.”

“तुला कायदा मोडलेला चालेल?”

“अजिबात नाही.”

“आणि अटक होण्याची शक्यता?”

“नाही “

“ओहो, पण त्यासाठीचे कारण उत्तम आहे.”

“मग मी तयार आहे.”

“मला खात्री होती, की मी तुझ्यावर अवलंबून राहू शकतो.”

“पण तुझी काय इच्छा आहे?”

फार भूक लागल्यामुळे, आमच्या मालकिणीने आणलेल्या साध्या जेवणाकडे वळत तो म्हणाला, “जेव्हा मिसेस टर्नर ट्रे आत आणेल तेव्हा मी तुला ते स्पष्ट करतो. मी खाताना त्याची चर्चा करतो. कारण मला फार वेळ नाही आहे. आता पाच वाजत आले आहेत. दोन तासात आपल्याला कामाला लागले पाहिजे. मिस आयरिन सातला परत येईल तेव्हा आपण ब्रिओनी लॉजवर असले पाहिजे.”

“आणि मग काय?”

“ते तू माझ्यावर सोड. काय घडणार आहे ते मी आधीच ठरवून ठेवले आहे. एकाच मुद्द्यावर मला भर द्यायचा आहे. तू त्यात काही ढवळाढवळ करायची नाहीस, समजले?’

“मी शांत बसून रहायचे?”

“हो काही न करता. तिथे कदाचित थोडी अस्वस्थता असेल. त्यात तू पडू नको. मी घरात गेल्यावर ती अस्वस्थता संपेल. त्यानंतर पाच मिनिटात हॉलची खिडकी उघडेल. त्या उघड्या खिडकीजवळ तुला बसायचे आहे.”

‘ठीक आहे.’

मी तुला दिसत असेन. तेव्हा तुला माझ्याकडे बघायचे आहे.”

“हो.”

“आणि जेव्हा मी हात उंचावेन तेव्हा -- मग -- मी तुला फेकायला जे देईन -- ते तुला खोलीत फेकायचे आहे. आणि त्याच वेळेस, ‘आग आग’, असे तुला ओरडायचे आहे. लक्षात आले?”

“सर्व काही.”

खिशातून लांब सिगरेटच्या आकाराचे प्लंबरचे छोटे धुराडे काढत तो बोलला, “हे काही भीतीदायक नाही.” त्याला दोन्ही बाजूला चमकणारे टोपीसारखे झाकण बसवले होते. “तुझे काम असे आहे की जेव्हा तू ‘आग आग’ असे ओरडशील, तेव्हा ते बरेच लोक ऐकतील. मग तू रस्त्याच्या शेवटापर्यंत चालत जा आणि दहा मिनिटात मी तिथे येतो. मला वाटते, मी तुला सर्व काही नीट सांगितले आहे, बरोबर?”

“मी उघड्या खिडकीजवळ चुपचाप बसायचे. तुला बघायचे. आणि तू खूण करताच ती वस्तू आत फेकायची. मग ‘आग आग’, असे ओरडायचे. आणि शेवटी रस्त्याच्या शेवटाला तुझी वाट बघायची.”

“अगदी बरोबर.”

“मग तू माझ्यावर पूर्णपणे भरवसा ठेव.”

“छान. मला वाटते, कदाचित आता मला वठवायच्या नव्या भूमिकेसाठी मी तयार होतो.”

तो त्याच्या झोपायच्या खोलीत अदृष्य झाला आणि काही मिनिटात प्रोटेस्टंट धर्मगुरूच्या साध्या आल्हादक आविर्भावात बाहेर आला. त्याची रुंद काळी टोपी, ढगळ पॅट, पांढरा टाय, घालून, तो उमदा दिसत होता. सहानुभूतीदर्शक हास्य ओठावर वागवणारा व दयाळूपणे चौकस असणारा असा तो, जणू काही खराच धर्मगुरू जाँन हॅरे होता. होम्स फक्त वेषभूषाच बदलत नसे तर, त्याचे हावभाव, पद्धत व आत्माही, प्रत्येक नवीन सोंगाबरोबर बदलत असे. तो जेव्हा गुन्हेगार शास्त्रातील विषेतज्ञ झाला, तेव्हा रंगभूमीने एक चांगला नट गमावला व शास्त्राने एक चांगला सूक्ष्म तर्कशास्त्र जाणणारा माणूस गमावला.

आम्ही बेकर रस्त्याने निघालो, तेव्हा पावणेसात झाले होते. पाच मिनिटात आम्ही वळणदार रस्त्यावर आलो. अजून नीट उजाडले नव्हते. ब्रिओनी लॉजसमोर आम्ही वरखाली फेऱ्या मारताना आत दिवे जळताना दिसत होते. आम्ही मिस आयरिन बाहेरून यायची वाट बघत होतो. ते घर बरोबर होम्सने वर्णन केल्यासारखेच होते. पण ती वस्ती माझ्या कल्पनेइतकी खासगी स्वरूपाची वाटत नव्हती. पण शेजारील शांत घरे असलेला रस्ता लहानसा असूनही बराच गजबजलेला वाटला. कोपऱ्यावर गबाळे कपडे घातलेले लोक हसत, सिगरेट ओढत उभे होते. कात्र्यांना धार लावणारा माणूस त्याचे चाक घेऊन उभा होता. दोन वॉचमन एका पोरगेल्याशा परिचारिकेवर भाव मारायचा प्रयत्न करत बोलत होते. आणि बरीच तरुण माणसे ओठात सिगरेट घेऊन इकडे तिकडे फिरत होती.

होम्स बोलला, “हे बघ, या लग्नामुळे आपले काम सोपे झाले आहे. तो फोटो म्हणजे आता दुहेरी धार असलेले शस्त्र झाले आहे. जसे आपल्या अशीलाला त्याच्या होणाऱ्या बायकोने तो फोटो बघायला नको आहे, तसेच मिस्टर गॉडफ्रे नॉर्टनने तो फोटो बघितलेला तिला नक्कीच आवडणार नाही. आता प्रश्न असा आहे की आपल्याला तो फोटो कुठे मिळणार?”

“खरंच, कुठे मिळणार?”

“ती तो तिच्याबरोबर नक्कीच बाळगत नसणार. तो आकाराने मोठा असल्यामुळे ती तिच्या ड्रेसमध्ये तो लपवू शकत नाही. त्यासाठी राजा तिला त्रास देणार व शोधाशोध करणार, याची तिला कल्पना असणार. असे प्रयत्न आधीच झाले आहेत. आपण असे धरून चालू की ती तो तिच्याबरोबर बाळगणार नाही.”

“मग तो कुठे असू शकेल?”

“तिच्या बँकरकडे किंवा वकिलाकडे. दोन्हीची शक्यता वाटते. पण मला विचारशील तर ते दोन्हीकडे नसावेत, असे वाटते. महिला या बहुधा गुप्तता पाळणाऱ्या असतात आणि त्या गुप्ततेबद्दल त्या स्वतःच ठरवतात. ती तो दुसऱ्या कुणाला का देईल? ती स्वतःच तो उत्तम राखू शकते, असेच तिला वाटणार. पण त्याचा राजकीय किंवा इतर पर्यायाने उद्योगी माणसावर काय परिणाम होईल ते ती जाणू शकत नाही.

शिवाय असे लक्षात घे की त्याचा उपयोग तिला, येत्या काही दिवसातच करावा लागेल. तेवढा कार्यभाग साधणे तिला शक्य आहे. तो तिच्या घरातच असणार.”

“पण दोनदा तो प्रयत्न झालेला आहे.”

“ते सोड. त्यांना माहिती नाही, की ते कसे शोधायचे.”

“पण तू कसे शोधणार?”

“ते मी बघतो.” “

“मग आता काय करायचे आहे?”

“मी तो फोटो तिला मला दाखवायला लावतो.”

“पण ती नक्कीच नकार देईल.”

“तिला ते शक्य होणार नाही. पण मला चाकांचा आवाज येतो आहे. हा तिचा टांगा आहे. मी सांगितल्याप्रमाणे काय ते कर.”

तो म्हणाल्याप्रमाणे, रस्त्यावर टांग्याचा प्रकाश पडला. तो लहानसा चटपटीत टांगा होता. तो चाके घसपटत ब्रिओनी लॉजच्या दारासमोर थांबला. तो थांबताच, एखादे नाणे मिळायच्या आशेने रस्त्यावरील एक रिकामटेकडा माणूस त्याचे दार उघडायला पुढे धावला. पण त्याच कारणाने त्याला दुसऱ्या एका रिकामटेकड्याने कोपराने ढकलले व स्वतः पुढे धावला. दोन द्वाररक्षक तिथे त्या दोन माणसांना जाऊन मिळाल्याने, काऱ्याहातोड्यांनी तुंबळ मारामारी सुरु झाली. एक ठोसा मारला गेला व क्षणार्धात ती टांग्यातून उतरणारी बाई त्या मारामारी करणाऱ्यांच्या मध्येच अडकली. ते रानटीपणे एकमेकांना काठ्यांनी व गुद्दे मारून बुकलून काढत होते. त्या बाईच्या रक्षणासाठी होम्स धावला. पण तो तिच्याजवळ पोचतो आहे तोच त्याने एक किंकाळी मारली व जमिनीवर पडला. त्याच्या चेहऱ्यावरून रक्त वहात होते. ते बघून, दोन्ही द्वाररक्षकांनी एका दिशेला व रिकामटेकड्या माणसांनी दुसऱ्या दिशेला धूम ठोकली. तेव्हा रस्त्यावरील इतर बरे कपडे घातलेल्या बघे लोकांनी, त्या बाईला व जखमी माणसाला मदत करण्यासाठी धाव घेतली. आयरिन अँडलर, अजून तरी मी तिचा त्याच नावाने उल्लेख करतो, झटपट पायऱ्यांकडे धावली, पण शेवटच्या पायरीवर, हॉलच्या प्रकाशात तिची मोहक आकृती ठेऊन, मागे वळून रस्त्याकडे पाहू लागली.

तिने विचारले, “त्या बिचाऱ्याला बरेच लागले आहे का?”

बरेच आवाज ओरडले, “तो मेला आहे.”

दुसरे ओरडले, “नाही .नाही. अजून जिवंत वाटतो आहे. पण दवाखान्यात नेण्यापूर्वीच बहुधा मरण पावेल.”

ती बाई म्हणाली, “तो शूर माणूस आहे.”

“तो तिथे नसता तर त्या मारामारी करणाऱ्या लोकांनी, माझी पर्स व घड्याळ हिसकावले असते. ती गुंडांची टोळी होती. ओहो, तो श्वास घेतो आहे.”

“त्याला आपण रस्त्यात ठेऊ शकत नाही. बाईसाहेब, आम्ही त्याला घरात आणू का?”

“हो. नक्कीच. त्याला हॉलमध्ये आणा. तिथे सोफा आहे त्यावर त्याला आरामशीरपणे ठेवा. इकडून या.”

सावकाशीने व मोठ्या रुबावाने त्याला ब्रिओनी लॉजमध्ये आणून झोपवले गेले. मी खिडकीमधून सर्व प्रकार बघत होतो. दिवे लावले गेले. पण पडदे ओढले न गेल्याने, मला सोफ्यावर निजलेला होम्स दिसत होता. काहीतरी नको ते सोंग घेतल्यामुळे, लागणारी नैतिक टोचणी त्याला लागली होती की काय असे मला वाटले. पण माझ्या आयुष्यात मला इतकी लाज वाटली नव्हती जितकी ती सौंदर्यवती ज्या डौलाने व दयाळूपणे जखमी माणसाशेजारी उभी राहिली होती, तिच्यावर आत्ता संशय घेऊन वाटली. पण तरीही आता त्याने मला जे करायला सांगितले होते त्यापासून माघार घेणे म्हणजे होम्सला फसवल्यासारखे झाले असते. मी हृदय कठोर करून, माझ्या कोटाखालून लांब सिगरेटच्या आकाराचे प्लंबरचे छोटे धुराडे काढले. मी विचार केला, शेवटी आम्ही काही तिला अपाय करत नव्हतो. तिने दुसऱ्याला जखमी करू नये म्हणून आम्ही हे करत होतो.

होम्स कोचावर उठून बसला होता. त्याला हवेची गरज असल्यासारखे तो हावभाव करतो आहे, असे मला वाटले. एक नोकराणी धावली व तिने खिडकी सताड उघडली. त्याच वेळी मी त्याने हात वर केलेला पाहिला. ती ठरलेली खूण बघून, मी माझ्या हातातील वस्तू हॉलमध्ये फेकली आणि जोरात ‘आग आग’ असे ओरडलो. माझ्या तोंडून हे शब्द बाहेर पडतात न पडतात तोच चांगले व वाईट दोन्ही प्रकारचे कपडे केलेल्या बघ्यांची गर्दी सभ्य लोक, टांगेवाले, नोकरचाकर सर्वजण --

जोरजोरात 'आग आग' असे ओरडू लागले. त्या खोलीच्या खिडकीमधून धुराचे लोटच्या लोट बाहेर पडू लागले. मी लोकांची गर्दी आत घुसताना पाहिली व नंतर होम्सचा सांत्वनपर आवाज ऐकला, की आग वगैरे काही नाही. गर्दीमध्ये घुसून मी मार्ग काढत रस्त्याच्या कोपऱ्यापर्यंत पोचलो. आणि दहा मिनिटात आरड्याओरड्या पासून दूर निसटलेल्या माझ्या मित्राचा हात माझ्या हातात आल्याचे बघून मी आनंदित झालो. तो भरभर चालत आला. काही मिनिटे शांत राहिला व मग आम्ही वळून एड्ग्वेअर रस्त्याला जाऊन मिळणाऱ्या एका सुनसान रस्त्याला लागलो.

तो म्हणाला, "डॉक्टर, तू फार छान केलेस. याहून अधिक चांगले काही करता आले नसते. सर्व सुरळीत झाले."

"तुला फोटो मिळाला का?"

"मला तो कुठे असणार, ते माहिती होते."

"ते तू कसे शोधलेस?"

"मी तुला म्हटल्याप्रमाणे, तिनेच ते मला दाखवले."

"पण मी अजून अंधारातच आहे."

तो हसत म्हणाला, "मला तुला तसे ठेवायचे नाही. प्रकरण अगदी साधे होते. तू सगळ्या गुंडांना रस्त्यात जमलेले पाहिलेस. ते सगळे संध्याकाळसाठी मी जमवले होते."

"एवढे मला समजले."

"मग जेव्हा तिथे गोंधळ सुरु झाला तेव्हा मी तळहातात थोडा ओला लाल रंग घेतला आणि पुढे धावलो. पडलो. हातातील रंग चेहऱ्याला लावला आणि दयनीय बघ्या झालो. ही जुनी युक्ती आहे."

"तेदेखील मला समजले."

“मग त्यांनी मला आत नेले. तिला मला आत घ्यावेच लागले. दुसरे ती काय करू शकत होती? तिच्या हॉलमध्ये मी होतो आणि मला त्या खोलीचाच संशय होता. त्या आणि तिच्या झोपायच्या खोलीच्या मध्ये तो मला हवा असलेला फोटो होता. त्यांनी मला सोफ्यावर झोपवले होते. मी हवा हवी असल्याचे ढोंग केले आणि खिडकी उघडायला लावली. त्यामुळे तुला संधी मिळाली.”

“त्यामुळे तुला कशी मदत झाली?”

“ते सर्वात महत्वाचे होते. जेव्हा घराला आग लागली आहे असे एखाद्या स्त्रीला वाटते, तेव्हा ती पहिल्यांदा घरातील तिच्या दृष्टीने सर्वात महत्वाच्या वस्तूकडे धावत जाते. ही भावना सर्वात प्रबळ असते. आणि त्याचा मी एकापेक्षा अधिक वेळा फायदा करून घेतलेला आहे. डार्लिंग्टन बदली प्रकरणात ते मला उपयोगी पडले होते. आणि आर्न्सवर्थ राजवाड्याच्या व्यापारातही. विवाहित स्त्री प्रथम मुलाला कवटाळते आणि अविवाहित दागिन्यांच्या पेटीला. आता मला हे स्पष्ट झाले होते की हल्लीच्या काळातील आयरिन बाईसाहेबांना आपण शोधत असलेल्या वस्तूहून अधिक काहीच जास्त किंमती नसावे. ती नक्कीच त्याच्या रक्षणासाठी धावणार आणि मग ‘आग आग’ असा आरडाओरडा झाला. त्यामुळे व धुरामुळे. तिची गाळण उडाली. तिने त्याला सुंदर प्रतिसाद दिला. उजवीकडील घंटीच्या बटणावरील एका सरकत्या दारामागील फोटोंजवळ ती क्षणार्धात गेली. मी तिला ते अर्धवट बाहेर काढताना पाहिले. जेव्हा मी ओरडलो की ही आग नाही, तेव्हा तिने त्या छोट्या धुराड्याकडे पाहिले. खोलीतून धावली आणि तेव्हापासून मी तिला बघितले नाही. मी उठलो आणि हळूच घराबाहेर सटकलो. थोडीशी अतिरेकी कृती सगळ्याचा विनाश करेल.”

मी विचारले, “मग आता?”

आपली कामगिरी जवळजवळ संपली. तू येणार असशील तर तुझ्याबरोबर मी राजाला उद्या तिच्याकडे बोलावतो. तिची वाट बघत आपण हॉलमध्ये बसू. तेव्हा

अशी शक्यता आहे की ती येईल तेव्हा तिथे आपण नसू व फोटोही नसेल. राजाला स्वतःच्या हाताने तो घेतल्याचे समाधान लाभेल.”

“आणि तू राजाला केव्हा बोलावणार?”

“सकाळी आठ वाजता. ती उठलेली नसेल. त्यामुळे आपल्याला मोकळे रान मिळेल. शिवाय आपण दक्ष असले पाहिजे. कारण हे लग्न बहुधा तिच्या सवयी व पूर्ण आयुष्य बदलून टाकेल. मला अजून उशीर न करता राजाला तार केली पाहिजे.”

आम्ही बेकर रस्त्याला पोचलो आणि दाराशी थांबलो. तो किल्लीसाठी त्याचे खिसे तपासत होता तेव्हां तेथून जाणारे कोणीतरी बोलले, “मिस्टर शेरलॉक होम्स, शुभ रात्र. त्यावेळी पदपथावर बरेच लोक होते पण जवळून घाईने जाणाऱ्या मोठ्या कोटातील सडपातळ तरुणाने ते शब्द उच्चारल्यासारखे वाटले.

मंदपणे उजळणाऱ्या दिव्यांच्या रस्त्यावर रोखून बघत होम्स म्हणाला, “हा आवाज मी कुठेतरी ऐकलेला आहे. मला नवल वाटते की तो कोण असेल.”

प्रकरण ३

त्या रात्री मी तिथेच झोपलो. सकाळी आम्ही कॉफी व टोस्ट घेत होतो, तेव्हा बोहेमियाचा राजा खोलीत घुसला. होम्सचे खांदे पकडून व त्याच्या चेहऱ्याकडे उत्सुकतेने बघत तो ओरडला, “तुला खरंच तो मिळाला?”

“अजून नाही.”

“पण तुला आशा आहे?”

“हो. मला आशा आहे.”

“चल तर मग. मी आता त्यासाठी अधीर झालो आहे.”

“आपल्याला टांगा बोलवावा लागेल.’

“नको माझी घोडागाडी खाली उभी आहे.’

“मग काही प्रश्नच नाही. आम्ही खाली उतरून ब्रिओनी लॉजच्या दिशेने निघालो.

होम्स म्हणाला, “आयरिन अँडलरने लग्न केले आहे.’

“लग्न केले? केव्हा?’

“काल.”

“कोणाबरोबर?’

“मिस्टर गॉडफ्रे नॉर्टन नावाच्या इंग्लिश माणसाबरोबर.”

“पण ती त्याच्यावर प्रेम करू शकणार नाही.”

“मला अशी आशा आहे की ती करू शकेल.”

“तू एवढा आशावादी का आहेस?’

कारण त्यामुळे महाराजांचा भविष्यकाळातील सर्व त्रास आणि भीती नाहीशी होईल. जर त्या बाईसाहेब नवऱ्यावर प्रेम करत असतील तर ती महाराजांवर प्रेम करणार नाही. जर ती महाराजांवर प्रेम करत नसेल तर, महाराजांच्या बेतांमध्ये तिला खोडा घालायचे काहीच कारण नाही.’

“हे खरे आहे तरीही -- ठीक आहे. मी अशी इच्छा करतो की तिने माझ्याशी लग्न करायला हवे होते. ती किती छान राणी झाली असती!” तो थोडा उदास होऊन, शांत स्वप्नाळूपणे बोलला. पण ते बोलणे, वळणदार रस्त्याशी आल्यावर अर्धवटच राहिले.

ब्रिओनी लॉजचे दार उघडे होते आणि पायऱ्यांवर एक प्रौढ महिला उभी होती. तिने आमच्याकडे अविश्वासाने पाहिले. आम्ही घोडागाडीतून उतरलो.

ती म्हणाली, “मला वाटते तुम्ही मिस्टर शेरलॉक होम्स?”

धक्का बसून तिच्याकडे प्रश्नार्थक नजरेने बघत माझा मित्र म्हणाला, “हो मीच शेरलॉक होम्स.”

“खरंच! माझ्या मालकिणबाई म्हणाल्या, की तुम्ही येण्याची शक्यता आहे. ती आज सकाळी तिच्या नवऱ्याबरोबर ५.१५ च्या गाडीने चेरिंग क्रॉसपासून सफरीवर गेली.” शेरलॉक होम्स अडखळत मागे पाऊल घेऊन पडायला आला. लाज वाटून व आश्चर्याने पांढरा फटक पडला. “म्हणजे, ती इंग्लंड सोडून गेली?”

“हो. कायमची.”

घसा बसल्यासारख्या आवाजात राजा बोलला, “आणि फोटो? आता सर्व संपलेच.”

होम्स नोकराणीला ओलांडून हॉल मध्ये घुसला. त्याच्यामागोमाग मी व राजाही होतो. त्या बाईसाहेबांनी जाण्यापूर्वी बहुधा घाईने काही शोधताना, सर्व कप्पे, उघडे खण विस्कटून टाकले होते. त्यामुळे सगळीकडे फर्निचर विखरून पडले होते. होम्स घंटीच्या जागेकडे धावला. तेथील सरकणारे दार उघडले आणि हात आत घालून फोटो व एक पत्र बाहेर काढले. फोटो संध्याकाळच्या ड्रेसमधल्या आयरिन अँडलरच होता. पत्र शेरलॉक होम्सला उद्देशून लिहिलेले होते. माननीय असे लिहून, पुढे असे लिहिले होते की त्याने स्वतःच ते उघडावे. माझ्या मित्राने ते उघडले आणि आम्ही तिघांनी एकत्रितपणे ते वाचले. ते आदल्या रात्री लिहिले होते. त्यात असा मजकूर होता:

माझ्या प्रिय शेरलॉक होम्स, -- तू हे खरेच छान केलेस. तू मला पूर्णपणे गंडवलेस. आग लागल्याचा आरडाओरडा झाल्यांनंतर, मला काही

संशय उरला नाही. पण नंतर जेव्हा माझ्या लक्षात आले की मी कशी फसवली गेले, तेव्हा मी विचार करू लागले. मला तुमच्याकडून अनेक महिन्यांपूर्वी तंबी मिळाली होती. मला असे सांगण्यात आले होते, की राजाने कुणी दलाल नेमला आहे. तो म्हणजे नक्की तुम्हीच असणार, हे मी जाणले. मला तुमचा पत्ता देण्यात आला. तरीही हे सर्व झाल्यावरही तुम्ही, तुम्हाला काय हवे आहे, ते माझ्याजवळ उघड केले. मी संशयी बनले. अशा प्रिय, वयस्क धर्मगुरूने असे पापी वर्तन करावे, हे माझ्यासाठी पचवणे कठीण होते. पण तुम्हाला माहिती आहे, मी उत्तम नटी आहे. पुरुषांचे वेगळ्या कपड्यातील सोंग मला काही नवीन नाही. वेष बदलल्यामुळे मिळणारे स्वातंत्र्य मी देखील नेहमी घेते. मी टांगेवाल्या जाँनला तुमच्या मागावर पाठवले. धावत वर जाऊन, माझे चालायचे कपडे घातले आणि तुम्ही गेल्याबरोबर खाली आले.

मी तुमच्या घराच्या दारापर्यंत तुमचा पाठलाग केला आणि अशी खात्री केली, की मी खरंच नावाजलेल्या शेरलॉक होम्सच्या कुतूहलाचा विषय झाले होते. “मिस्टर शेरलॉक होम्स, शुभ रात्र” असे तुम्हाला काल रात्री तुम्ही घरात शिरण्यापूर्वी म्हणणारा मोठ्या कोटातील सडपातळ तरुण कोण होता, हे तुमच्या लक्षात आले असेल. मग मी बेफिकीरीने तुम्हाला बाय करून, टेम्पलच्या दिशेने माझ्या नवऱ्याकडे निघाले.

आम्ही दोघांनी विचार करून ठरवले, की इतका हरहुन्नरी विरोधक आपल्या मागावर असताना, सर्वात चांगला उपाय विमानाने निघून जाणे हाच ठरेल. त्यामुळे उद्या तुम्ही जेव्हा याल तेव्हा घरट्यातून पक्षी आधीच उडालेला तुम्हाला दिसेल. फोटोच्या बाबतीत, तुमचा अशीलाला शांतता लाभेल. त्याच्याहून बऱ्या माणसावर माझे प्रेम आहे व त्याचेही माझ्यावर प्रेम आहे. राजाने त्याला पाहिजे ते करावे. त्याने जिच्या बाबतीत दुष्टपणा केला, तिच्याकडून काही अडथळा येणार नाही. पण भविष्यात त्याच्याकडून

मला कदाचित त्रास दिला गेला व माझ्याविरुद्ध तो काही कारवाई करू लागला, तर एक शस्त्र म्हणून मी आमच्या दोघांचा फोटो बचावात्मक धोरण म्हणून वापरू शकेन. कदाचित त्याला हवा आसलेला एक फोटो मी मागे ठेऊन जाते आहे. मिस्टर शेरलॉक होम्स, आभार.

खरीखुरी तुमची

आयरिन नॉर्टन उर्फ अँडलर

आम्ही ते पत्र वाचल्यावर बोहेमियाचा राजा ओरडला, “काय बाई आहे -- ओहो, काय बाई आहे! मी तुम्हाला सांगितले नव्हते का, की ती किती निश्चयाची व कृतीप्रवण बाई आहे. ती एक स्तुत्य राणी झाली नसती का? ती माझ्या बरोबरीची नव्हती, हे केवढे दुर्दैव आहे!”

होम्स थंडपणे म्हणाला, “मी त्या बाईला जेवढे जाणले, त्यावरून ती खरंच वेगळ्याच उंचीची वाटते. मी महाराजांचे काम अजून जास्त यशस्वीपणे करू शकलो नाही, याबद्दल दिलगीर आहे.”

राजा ओरडला, उलट, माझ्या प्रिय माणसा, याहून अधिक यशस्वी काहीच असू शकत नाही. मला माहिती होते की तिचे जग क्रूरतेपासून दूर आहे. आता हा फोटो सुरक्षित आहे.”

“महाराज असे बोलल्याचा मला आनंद आहे.”

“मी तुझे खूपच ऋण मानतो. तुला मी काय देऊ, सांग. ही अंगठी -- “ त्याने हिरवी पाचूची अंगठी त्याच्या बोटातून काढून तळहातावर ठेवली.

“महाराजांकडे अजून काही आहे, ज्याची किंमत माझ्या दृष्टीने जास्त आहे.’

“ते काय आहे फक्त सांग.’

“हा फोटो.”

राजाने आश्चर्याने होम्सकडे निरखून पाहीले.

तो ओरडला, “आयरिनचा फोटो? जर तुझी तशी इच्छा असेल तर नक्की.”

“महाराज, आभारी आहे. आता या केसमध्ये करण्यासारखे काही उरले नाही. मी तुम्हाला शुभ सकाळ असे मनापासून म्हणतो.” तो वाकून बोलला व महाराजांनी त्याच्याकडे बघून उंचावलेला हात न बघता, माझ्याबरोबर बेकर रस्त्याकडे निघाला.

तर अशा तऱ्हेने बोहेमियाच्या राजाचे धमकीवजा प्रकरण आणि शेरलॉक होम्सचे उत्तम बेत एका बाईच्या हुशारीने धुळीस मिळवले गेले. त्याने त्या बाईच्या हुशारीबद्दल आनंद व्यक्त केला. पण नंतर कधी असे त्याने केलेले मी पाहीले नाही. जेव्हा जेव्हा तो आयरिन अँडलरबद्दल बोलतो तेव्हा तो तिच्या फोटोचा उल्लेख करतो आणि स्त्रियांच्या हुशारीची तारीफ करतो.

The Red Headed League Is Dissolved

लाल डोक्याचा गट

गेल्या वर्षी पानगळीच्या ऋतुत एक दिवस माझा मित्र शेरलॉक होम्सने मला बोलावून घेतले. मी तिथे गेलो तेव्हा तो एका लालसर छटेच्या चेहऱ्याच्या, धट्याकट्या, वयाने मोठ्या वाटणाऱ्या “व आगीसारखे लाल केस असलेल्या माणसाशी गुंगून जाऊन बोलताना पाहीले. मी मध्येच आल्यामुळे माफी मागत, सटकायचा विचार करत होतो. तेवढ्यात होम्सने मला अचानक खोलीत ओढले व दार लावून घेतले. तो मित्रत्वाने म्हणाला, “माझ्या प्रिय वॉटसन, तू अगदी वेळेवर आलास.”

“मला वाटले तू कामात व्यग्र आहेस.”

“हो. मी खूपच कामात आहे.”

“मग मी पुढच्या खोलीत थांबतो.”

“नको. हे गृहस्थ, मिस्टर विल्सन, माझ्या अनेक यशस्वी केसेसमध्ये माझे भागीदार व मदतनीस होते. आणि ते आपल्याला चांगलेच उपयोगी पडतील, यात मला काही संशय नाही.”

तो दणकट सभ्य गृहस्थ त्याच्या खुर्चीतून अर्धवट उठला व त्याच्या गोल बटबटीत डोळ्यांनी माझ्याकडे बघत, मला अभिवादन केले.

कायद्याचा विचार करताना, त्याच्या नेहमीच्या सवयीप्रमाणे त्याच्या बोटांची टोके जुळवत होम्स म्हणाला, “खाली बसा. माझ्या प्रिय वॉटसन, मी तुझ्यावर माझ्या रोजच्या दिनक्रमापेक्षा व रूढ पद्धतीपेक्षा वेगळ्या प्रकारचे विचित्र प्रेम करतो व तुलाही ते आवडते. कारण तू माझ्या छोट्यामोठ्या साहसांच्या केसेसची टिपणे काढून नंतर त्याच्या छान गोष्टी लिहितोस.”

मी म्हणालो, “तुझ्या केसेसमध्ये मला खूपच रुची वाटते.”

“मिस मेरी सुदरलँडच्या साध्याशा केसमध्ये आपण लक्ष घालण्यापूर्वी, मी तुला म्हणालेले आठवत असेल की विचित्र परिणाम व असामान्य संकलनासाठी आपल्याला आयुष्याला सामोरे जायला हवे. कल्पनाशक्तीसाठी प्रयास घेण्यापेक्षा ते केव्हाही चांगले आहे.”

“माझे कुठलेही मत असणारे वाक्य लिहिण्यापूर्वी मी संशयाचे स्वातंत्र्य घेतो.”

“डॉक्टर, ते तू करतोस पण तुला माझे म्हणणे समजून घेतले पाहिजे. मी तुला घटनांमागून घटना सांगत जाईन. त्याखाली तुझी तर्कशक्ती चिरडेल व मला वाटेल की सगळे बरोबर चालले आहे. आता मिस्टर जाबेझ विल्सन हे आज सकाळी मला भेटायला आले, ते त्यांनी चांगले केले. काही वेळ मी त्याचे अगदी वेगळ्या प्रकारचे असलेले कथन ऐकले. मी तुला असे म्हणालेले देखील तू ऐकलेस की फार विचित्र व

वेगळ्या प्रकारचा केसेस नेहमी मोठ्या नव्हे तर लहानशा गुन्ह्याशी संबंधित असतात. प्रसंगापरत्वे खरंच जिथे जिथे संशयाला जागा असेल, तिथे तिथे गुन्हा नक्की घडलेला असतो. मी जेवढे ऐकले आहे त्याप्रमाणे मला असे म्हणणे अशक्य आहे, की आत्ताची केस हा गुन्हा आहे की नाही. पण घटनाक्रम फार विचित्र आहे. मिस्टर विल्सन, कदाचित तुम्ही दयाळूपणे ते सर्व काही पुन्हा सांगाल का? फक्त माझा मित्र वॉटसनला सुरवातीचा भाग ऐकण्यासाठी, मी हे म्हणत नाही तर या गोष्टीचे वैशिष्ट्य बघता, तुमच्या तोंडून मला प्रत्येक बारीकसारीक गोष्ट ऐकण्याची उत्सुकता आहे. जेव्हा मी काही घटनाक्रम ऐकतो, तेव्हा तेव्हा सर्वसाधारणपणे मी त्याचे साम्य माझ्या मला आठवणाऱ्या तशाच इतर केसेसशी ताडून बघतो. पण यावेळी मला असे कबूल करावे लागेल की माझ्या समजुतीप्रमाणे या घटना एकमेवाद्वितीय आहेत.”

आमच्या दणकट अशीलाने अभिमानाने छाती थोडी फुगवली व कोटाच्या खिशातून एक चुरगळलेला, घाणेरडा कागद बाहेर काढला. त्याने त्याच्या गुडघ्यावर वर्तमानपत्र सपाट धरून व डोके पुढे झुकवून, जाहिरातींच्या रकान्यावर नजर फिरवली. मी त्या माणसाकडे नीट बघितले. माझ्या मित्राप्रमाणे, त्याच्या कपड्यांवरून व एकंदर दिसण्यावरून काही निष्कर्ष काढायचा प्रयत्न केला.

मी निरीक्षणातून जास्त काही जाणू शकलो नाही. पण तो पाहणा अति लठ्ठ, पोकळ डौल असलेला व मंद असा एक सर्वसामान्य ब्रिटीश व्यापारी असल्याचे मला जाणवले. त्याने धनगरासारखी करड्या रंगाची ढगळ पॅट घातली होती. फारसा स्वच्छ नसलेला बटणे उघडी टाकलेला कोट घातला होता. कडेला उसवलेली टोपी घातली होती. व रंग उडालेला, किरमिजी सुरकुतलेल्या कॉलरचा विटकरी ओव्हर कोट त्याच्याशेजारी खुर्चीवर पडला होता. सर्व दृष्टींनी बघता त्या माणसात, त्याचे आगीसारखे लाल डोके व शरमेचे, असमाधानाचे भाव सोडून काहीही उल्लेखनीय नव्हते.

शेरलॉक होम्सने माझे प्रश्नार्थक कटाक्ष पाहून, हसून डोके हलवले व बोलला, “आपल्या अशीलाने कधी काळी शारीरिक कष्टाचे काम केले आहे, तो फ्रीमेसनचा

सभासद होता, चीनमध्ये होता व त्याने अलीकडे बरेच लेखन केले आहे, हे सोडून त्याच्याबद्दल मी अजून काही तर्क करू शकत नाही.”

मिस्टर जॅबेझ विल्सन त्याचे पुढचे बोट वर्तमानपत्रावर ठेऊन खुर्चीतून उठू लागला. पण त्याचे डोळे माझ्या मित्राकडे लागलेले होते.

त्याने विचारले, “मिस्टर होम्स, चांगल्या नशीबाच्या नावाखाली हे सगळे तुम्हाला माहिती आहे का? उदाहरणार्थ, तुम्हाला कसे माहिती की मी कष्टाची कामे केली आहेत? पण हे ख्रिस्ताची शपथ खरे आहे. कारण मी जहाजावरील सुतार म्हणून कामाला सुरवात केली.”

“तुझे हात, माझ्या प्रिय माणसा. तुझा उजवा हात डाव्या हातापेक्षा आकाराने बराच मोठा आहे. तू त्याने काम केले आहेस आणि त्याचे स्नायू जास्त फुगीर आहेत.”

“पण फ्रीमेसनरीचे काय?”

तू फ्रीमेसनरीचे चिन्ह असलेली पिन छातीवर अगदी न चुकता लावतोस त्यामुळे ते मी कसे जाणले हे सांगून तुझ्या बुद्धीचा अपमान मी करू इच्छित नाही.”

ओहो, अर्थात, मी ते विसरलोच. पण लिहिणे?”

“शर्टाच्या उजव्या हाताचा पुढचा पाच इंच भाग इतका चकाकतो आहे आणि डाव्या हाताच्या कोपराजवळ, जिथे तू टेबलावर हात टेकवतोस, तिथे तो गुळगुळीत झालेला आहे.”

“ठीक आहे पण चीनचे काय?”

“तुझ्या उजव्या मनगटाच्या वर तू जो माशाचा टॅटू कोरला आहेस, तो फक्त चीनमध्येच कोरून मिळतो. मी टॅटूच्या खुणांचा एक छोटासा अभ्यास केलेला आहे आणि त्यासंबंधीचे लिखाणही वाचलेले आहे. माशाचे नाजूक गुलाबी खवले काढून

घेणे ही चीनची खासियत आहे. त्याशिवाय मला चिनी नाणे तुमच्या घड्याळाच्या साखळीतून लटकताना दिसते आहे. त्यामुळे गोष्ट आणखी सोपी झाली.”

मिस्टर जॅबेझ विल्सन जोरजोरात हसले. “मला पहिल्यांदा असे मुळीच वाटले नाही की तुम्ही काही हुशारीचे काम केले आहे. पण त्यात एवढे विशेष असे काही नाही.”

होम्स म्हणाला, “वॉटसन, मी विचार करू लागलो की मी स्पष्टीकरण देण्यात चूक करतो आहे. माहिती नसलेली प्रत्येक गोष्ट ही त्यामागील मोठ्या गोष्टीचा भाग असते. जर मी मोकळेपणे खरे बोललो, तर माझी जी काही थोडीफार कीर्ती आहे ती वादळातील जहाजाप्रमाणे मोडून पडेल. मिस्टर विल्सन, तुम्हाला जाहिरात सापडत नाही का?”

त्याचे जाड, लाल बोट त्या रकान्यावर ठेवत तो म्हणाला, “आता मला ती सापडली. ही बघा, असे ते सर्व सुरु झाले. सर, तुम्ही स्वतः हे वाचा.”

मी त्याच्याकडून वर्तमानपत्र घेतले व वाचले:

लाल डोक्याच्या गटासाठी: लेबानन, पेनिसिल्व्हानिया, अमेरिका येथील स्वर्गवासी इझेकीह हॉपकीन्स यांच्या वारसाहक्कापरत्वे, मिळालेल्या रकमेतून, इथे आता अजून एक जागा भरायची आहे. या गटातील सभासदाला सर्वसाधारण सेवेसाठी आठवड्याचा पगार ४ पौंड असेल. लाल डोक्याचे, शरीराने दणकट व मनाने खंबीर असतील आणि एकवीसपेक्षा जास्त वयाचे असतील, ते या पदांसाठी योग्य ठरतील. यासाठी सोमवारी अकरा आजता, अर्जासहित डंकन रॉस याना गटाच्या ऑफीसमध्ये ७, पोपचे कोर्ट, फ्लीट रस्ता येथे भेटा.

ही वेगळ्याच प्रकारची जाहिरात बघून मी ओरडलो, “याचा अर्थ काय?”

होम्स गालातल्या गालात हसत व खुर्ची गोलगोल फिरवत बोलला, “हे जरा नेहमीची वाट सोडून असलेले आहे, नाही का? आणि आता मिस्टर विल्सन, तुम्ही

सुरवातीपासून तुमच्याबद्दल कायकाय ते सांगा. तुमच्या घराविषयी व या जाहिरातीचा तुमच्या भविष्यावर काय परिणाम होईल, याविषयी सांगा. डॉक्टर, तू तारखेसह त्या वर्तमानपत्राचे नाव टिपून ठेव.”

“ते २७ एप्रिल १८९०, म्हणजे फक्त दोन महिन्यांपूर्वीच्या ‘सकाळ बातम्या’ या वर्तमानपत्रातील आहे.”

“छान, आता मिस्टर विल्सन?”

त्यांचे कपाळ पुसत मिस्टर जाबेझ विल्सन बोलले, “मिस्टर शेरलॉक होम्स, गावातील कोबर्ग चौकात, लोकाना पैसे कर्जाऊ देण्याचा माझा लहानसा उद्योग आहे. तो काही फार मोठा नाही आणि अलिकडे तर, त्यातून जेमतेम माझे पोट भरते. माझ्याकडे दोनजण कामाला होते. पण हल्ली एकजणच आहे. त्याला हा धंदा शिकायचा असल्याने, तो अर्ध्या पगारात काम करतो आहे.”

शेरलॉक होम्सने विचारले, “या तरुणाचे नाव काय आहे?”

“त्याचे नाव व्हिन्सेंट स्पॉल्डींग आहे. तो खास तरुण असा वाटत नाही. त्याचे वय सांगणे अवघड आहे. पण मला तो चटपटीत वाटतो. मला चांगले माहिती आहे की तो याहून बरे दुसरे काम करून दुप्पट पगार मिळवू शकतो. पण शेवटी त्याला इथे समाधान मिळत असेल, तर माझे काय जाते आहे?”

“ते खरेच आहे. या वयातील माणसे इतक्या कमी पगारावर काम करायला सहसा तयार नसतात पण तुला असा माणूस मिळाला म्हणून तू सुदैवी आहेस. पण जाहिरातीत दिल्याप्रमाणे तो तितका उल्लेखनीय वाटत नाही.”

मिस्टर विल्सन म्हणाले, “ओहो, त्याचे काही अवगुणही आहेत. त्याला फोटोग्राफीचे प्रचंड वेड आहे. ज्यावेळी त्याने त्याचे मन सुधारणे आवश्यक आहे, त्यावेळी तो त्याचा कॅमेरा घेऊन फोटो काढत असतो. आणि मग एखाद्या सशासारखा

तळघरात जाऊन, ते फोटो डेव्हलप करत असतो. तो त्याचा मुख्य दुर्गुण आहे. पण सर्वसाधारणपणे तो चांगले काम करतो. तसे त्याच्यात फार दुर्गुण नाहीत.”

“मला वाटते अजून तो तुझ्याबरोबर आहे?”

“हो सर, तो आणि एक चौदा वर्षांची मुलगी. ती साधासा स्वयंपाक करते आणि माझी जागा स्वच्छ ठेवते -- एवढेच माझ्या घराबद्दल. मी विधुर आहे व मला कधी कुटुंब नव्हतेच. आम्ही तिघेजण शांतपणे रहातो. आमचे काम करून पोटापाण्यापुरते पैसे मिळवतो.”

पहिली गोष्ट म्हणजे ती जाहिरात मला वेगळी वाटली. स्पॉल्डींग ऑफीसमध्ये दोन महिन्यांपूर्वी हा कागद त्याच्या हातात घेऊन आला व म्हणाला, “मिस्टर विल्सन, मी देवाकडे प्रार्थना करतो, की मी लाल केसांचा मनुष्य असायला हवा होतो.’

मी विचारले, “असे का?”

“कारण तो म्हणतो, इथे लाल डोक्याच्या माणसासाठी एक रिकामी जागा आहे. ती ज्याला मिळेल तो खरेच भाग्यशाली असेल. मला असे समजले आहे की तिथे काम करणाऱ्या माणसांपेक्षा, रिकाम्या जागा जास्त आहेत. त्यामुळे तेथील मालक अशा चिंतेत आहे, की एवढ्या पैशांचे करायचे तरी काय? जर माझ्या केसांचा रंग मी बदलू शकलो, तर तर माझ्यासाठी ही एक चांगली संधी आहे.”

मी विचारले, “मग काय झाले?”

“मिस्टर होम्स, मी तसा घरबशा माणूस आहे. माझा उद्योग घरबसल्या चालला आहे. त्यामुळे मी आठवडेच्या आठवडे मी घराबाहेर पडतही नाही. त्यामुळे बाहेरील जगात काय चालले आहे, हे मला फारसे माहिती नसते. मला काही बातम्या समजल्या तर बरे वाटते.”

त्याला माझ्याकडे मोठ्या डोळ्यांनी बघताना पाहून मी म्हणालो, “तू कधी लाल डोक्याचा माणसांच्या गटाबद्दल ऐकले नाहीस?”

“कधीच नाही.”

“मला आश्चर्य वाटते, कारण तू त्या जागेसाठी लायक आहेस.”

मी विचारले, “तिथे पगार काय असेल?”

“वर्षाला फक्त काही शे पौंड. पण काम फार नाही आणि एखादा पहिल्यापासून दुसरे काही काम करत असेल तर ते त्याच्यामध्ये येणार नाही.”

“हे ऐकून माझे कान टवकारले गेले, कारण तसेही माझा व्यवसाय गेली काही वर्षे, फार चांगला चाललेला नव्हता. अजून काही पैसे मिळाले, तर मला हवेच होते.”

“मी म्हणालो, “मला याबद्दल अजून सर्व काही सांग.”

“तो मला जाहिरात दाखवत म्हणाला, “तू तुझ्या डोळ्यांनी बघ की त्या गटामध्ये जागा रिकामी आहे व तू तुझी माहिती घेऊन, दिलेल्या पत्त्यावर जाऊन भेटू शकतोस. माझ्या माहितीप्रमाणे हा गट एका इझेकीह हॉपकीन्स नावाच्या अमेरिकन लक्षाधीशाने स्थापन केलेला आहे. तो काही बाबतीत फार आग्रही होता. तो स्वतः लाल डोक्याचा होता आणि त्याला सर्व लाल डोक्याच्या माणसांबद्दल सहानुभूती होती. त्यामुळे तो जेव्हा वारला, तेव्हा असे आढळून आले की त्याने त्याचा पैसा ट्रस्टींच्या ताब्यात ठेवलेला असून, त्यांना अशा सूचना देण्यात आल्या आहेत की त्या पैशांचे व्याज लाल डोक्याच्या लोकांना देण्यात यावे. माझ्या माहितीप्रमाणे तो भरपूर पैसा आहे व करण्यासारखे काम विशेष नाही.”

मी म्हणालो, “पण जगात हजारो लाल डोक्याची माणसे असतील.”

तो उत्तरला, “तुम्हाला वाटतात तितकी नाहीत. खरे तर हे लंडनवासीयांपुरतेच व वयाने मोठ्या लोकांपुरतेच सीमित आहे. तो अमेरिकन तरुण

असताना, आधी लंडनमध्ये होता. त्याला हे जुने शहर चांगले करायचे आहे. शिवाय मी असेही ऐकले आहे की जर तुमचे केस फिकट लालसर, गडद लाल किंवा चमकदार भीतीदायक लाल असतील तरी तुम्ही अर्ज करून काही उपयोग नाही. मिस्टर विल्सन, तुम्हाला अर्ज करायचा असेल तर, तुम्ही सरळ तिथे जा. पण कदाचित केवळ काही शे पौंडांच्या आशेने तुमची खेप फुकट जाऊ शकेल.”

“सभ्य गृहस्थहो, आता हे खरे आहे की, जसे तुम्ही स्वतः बघत आहात, की माझे केस दाट व गडद झाक असलेले आहेत. त्यामुळे मला हे काम मिळवण्याची बऱ्यापैकी संधी आहे असे मला वाटले. व्हिन्सेंट स्पॉल्डींगला त्याबद्दल जास्त माहिती आहे असे वाटल्याने, मी त्याला आमचे ऑफिस बंद ठेवायला लाऊन माझ्याबरोबर येण्यास फर्मावले. त्याला सुट्टी मिळाल्याने आनंद झाला. आम्ही दोघे जाहिरातीत दिलेल्या पत्त्यावर चालू पडलो.

मिस्टर होम्स, अशी जागा मी माझ्या आयुष्यात परत बघणार नाही, अशी मी आशा करतो. ज्याचे केस लाल आहेत अशी सर्व माणसे उत्तर, दक्षिण, पूर्व व पश्चिम दिशांनी तिथे जाहिरात वाचून आल्यामुळे, प्रचंड झुंबड उडाली होती. फ्लीट रस्ता लाल डोक्याचा माणसांनी भरून गेला होता. पोपचे कोर्ट पण शेंदरी रंगाचे झालेले दिसत होते. त्या एका जाहिरातीने इतक्या लोकांची गर्दी जमेल, असे मला वाटले नव्हते. पण स्पॉल्डींग म्हणाल्याप्रमाणे, तिथे लाल रंगाच्या अनेक छटा असलेले लोक जमले होते. एवढी गर्दी बघून, मी तिथून निघून जायचा विचारात होतो. पण स्पॉल्डींग मला तसे करून देईना. ते त्याने कसे जमवले मला माहिती नाही, पण त्याने इतरांना ढकलून, ओढून, त्या लोकांमधून मला ऑफिसच्या पायऱ्यांपर्यंत ओढत नेले. जिन्यावर दुहेरी रांग होती. काहीजण मोठ्या आशेने वर चालले होते तर काहीजण निराश होऊन खाली जात होते. आम्ही आत ऑफिसमध्ये घुसलो.”

त्याचा अशील स्मरणशक्ती जागृत करण्यासाठी थोडा दम घेत थांबला, तेव्हा होम्सने ताशेरा झाडला, “तुझा अनुभव फारच दिलचस्प आहे. तुझे सांगणे चालू ठेव.”

“ऑफिसमध्ये थोड्या खुर्च्या व एक टेबल सोडून काही नव्हते. टेबलामागे एक माझ्यापेक्षा जास्त लाल डोके असलेला छोटासा माणूस बसला होता. प्रत्येकाबरोबर तो थोडेफार बोलत होता व मग काही कारण काढून त्याला फुटवत होता. तिथे काम मिळणे सोपे वाटत नव्हते. तरीही शेवटी आमची पाळी आली तेव्हा तो छोटा मनुष्य माझ्या बाबतीत, दुसऱ्यांपेक्षा बराच अनुकूल दिसला. आम्ही आत शिरल्याबरोबर त्याने दार लावले. म्हणजे त्याला आमच्या बरोबर काही खासगी बोलता आले असते.

माझा सहकारी बोलला, “हे मिस्टर जॅबेझ विल्सन आहेत. आणि त्यांना इथे काम करण्याची इच्छा आहे.”

दुसरा म्हणाला, “आणि ते त्यासाठी योग्य वाटतात. त्यांच्यात आपल्याला हवे असेलेले सर्व काही आहे. एवढा सुयोग्य माणूस मी केव्हा पाहीला होता, ते मला आठवत नाही.” तो एक पाउल मागे गेला व डोके तिरपे करून, माझ्या केसांकडे मला अगदी नकोसे होईपर्यंत नजर टाकली. मग तो अचानक पुढे आला व माझे डोके दाबल्यासारखे करून हलवले. व मी यशस्वी झाल्याबद्दल माझे अभिनंदन केले. तो म्हणाला, तुझ्या बाबतीत कां कू करणे म्हणजे तुझ्यावर अन्याय केल्यासारखे होईल. पण तरीही तू मला एक काळजी घेण्याबद्दल, नक्की माफ करशील. असे म्हणून त्याने त्याच्या दोन्ही हातांनी माझे केस पकडले व मी ओरडू लागेपर्यंत ओढले. त्याने मला सोडले व म्हणाला, “तुझ्या डोळ्यात पाणी आहे. मला असे करावे लागते कारण केसांच्या टोपामुळे व रंगामुळे आमची दोनदा फसवणूक झालेली आहे. ज्या ऐकून तुम्हाला माणसाच्या स्वभावाबद्दल उबग येईल अशा चांभाराच्या मेणाच्या गोष्टी मी तुम्हाला सांगू शकतो. तो खिडकीजवळ जाऊन जोरात ओरडला, की जागा पूर्णपणे भरल्या आहेत. खालून निराशेचे चित्कार ऐकू येऊ लागले व गर्दी चहुडशांना पांगली. मग मी व तेथील व्यवस्थापक यांच्याशिवाय लाल डोक्याचे कुणी उरले नाही.

तो व्यवस्थापक बोलला, “माझे नाव डंकन रॉस आहे. त्या उदार माणसाने ठेवलेल्या पैशांवर जगणाऱ्या अनेकांपैकी मी, एक पेन्शनर माणूस आहे. मिस्टर विल्सन तू विवाहित आहेस काय? तुझे कुटुंब आहे का?”

मी असे काही नसल्याचे उत्तर दिले.

ताबडतोब त्याचा चेहरा पडला.

तो थंडपणे म्हणाला, “माझ्या प्रिय माणसा, हे जरा गंभीर आहे. तू मला असे सांगितल्याबद्दल मला वाईट वाटते. हे पैसे लाल डोक्यांच्या प्रचारासाठी व त्यांच्या स्वास्थ्यासाठी आहेत. तू अविवाहित आहेस हे मोठेच दुर्दैव म्हटले पाहिजे.”

मिस्टर होम्स, हे ऐकून माझा चेहरा लांबट झाला. कारण मला वाटले, आता हे काम माझ्या हातून जाणार. पण काही वेळ विचार करून तो म्हणाला, की ठीक आहे.

तो म्हणाला, “दुसऱ्या एखाद्याच्या बाबतीत हरकत महत्वाची होती पण तुमच्यासारखे केस असलेल्या माणसाच्या बाबतीत, आपण इतके ताणून धरू शकत नाही. तुम्ही येथील कामाला केव्हा सुरवात करता?”

मी म्हणालो, “माझा आधीचा व्यवसाय असल्याने, मी थोडा अडचणीत सापडलो आहे.”

मिस्टर व्हिन्सेंट स्पॉर्लिंग म्हणाला, “ओहो, मिस्टर विल्सन, त्याचे काही विशेष नाही. त्याकडे मी लक्ष देईन.”

मी विचारले, “माझी कामाची वेळ काय असेल?”

“दहा ते दोन”

“मिस्टर होम्स, माझा कर्जाऊ रक्कम देण्याचा व्यवसाय, आता फक्त संध्याकाळी चालतो. विशेषतः पगाराच्या आदल्या दिवशी गुरुवारी व शुक्रवारी

संध्याकाळी. त्यामुळे मला ते सकाळी काही पैसे मिळवायच्या दृष्टीने ठीक पडते. शिवाय मला माहिती आहे, की माझा सहकारी एक चांगला माणूस आहे. तो काही अडचण आल्यास बघू शकतो.

मी म्हणालो, “ही वेळ मला ठीक आहे. आणि पगार?”

“एका आठवड्याला ४ पौंड.”

“आणि काम काय?”

“ते किरकोळ आहे.”

“किरकोळ म्हणजे?”

“तुम्हाला पूर्ण वेळ ऑफीसमध्ये किंवा त्या परिसरात असावे लागेल. नाहीतर तुम्हाला कायमसाठी हे काम सोडावे लागेल, हे अगदी स्वच्छ आहे. तुम्ही त्या वेळेस तिथे नसाल, तर ते नियम तोडल्यासारखे होईल.”

मी म्हणालो, “चार तासांचाच तर प्रश्न आहे. आणि मी तुम्ही आत्ता सांगितलेले लक्षात ठेवेन.”

मिस्टर डंकन रॉस म्हणाले, “यात हयगय चालणार नाही. आजारपण किंवा व्यवसायाचे काही कारण चालणार नाही. तुम्ही तिथे असले पाहिजे, नाहीतर मग तुम्हाला या नोकरीवर पाणी सोडावे लागेल.”

“काम काय असेल?”

“ज्ञानकोशाची नक्कल करायचे काम असेल. द्यापखान्यात त्याचा पहीला भाग आहे. तुम्हाला तुमची शाई, पेने व टीपकागद आणावा लागेल. पण आम्ही तुम्हाला टेबल खुर्ची देऊ. मग उद्यापासून काम सुरु करता आहात?”

मी उत्तरलो, “नक्कीच.”

“मिस्टर जाबेझ विल्सन, मग अच्छा. मी पुन्हा एकवार तुमच्या चांगल्या नशिबाने तुम्हाला मिळालेल्या या महत्वाच्या पदासाठी, तुमचे अभिनंदन करतो. त्याने मला निरोप दिला व मी माझ्या सहकाऱ्याबरोबर घरी आलो. माझ्या नशिबावर मी इतका खूष होतो, की काय बोलावे वा काय करावे, ते मला सुचत नव्हते.

मी दिवसभर त्यावर विचार केला आणि संध्याकाळी माझा उत्साह मावळला. कारण मला वाटू लागले की हे सर्व प्रकरण म्हणजे काही फसवणूक किंवा गैरकृत्य आहे. मी तो विचार झटकून टाकायचा प्रयत्न केला. पण हे सर्व कशासाठी चालले आहे तेच मला समजत नव्हते. असे इच्छापत्र कोणी करेल का किंवा ज्ञानकोशाची नक्कल करायचे साधे काम करण्यासाठी, कोणी इतका पैसा गुंतवेल का? व्हिन्सेंट स्पॉल्डींगने माझी समजूत काढायचा प्रयत्न केला. रात्री झोपायच्या वेळेपर्यंत माझा विचार पक्का झाला. पण सकाळी परत एकदा नवीन कामावर नजर टाकू असे मनाशी म्हणत मी बाटलीभर शाई, पेने व आखलेल्या कागदांचा गठ्ठा घेऊन तिथे गेलो. मला नवल वाटेल व आनंद होईल अशा तऱ्हेने तिथे सर्व काही ठीकठाक होते. माझ्यासाठी टेबल तयार होते. मिस्टर डंकन रॉस, मी कामाला लागल्याचे बघत होते. अ अक्षरापासून मी सुरवात केलेली त्यांनी बघितली व ते गेले. पण मधूनमधून येऊन ते माझ्यावर नजर टाकून जात होते. दोन वाजता त्यांनी मला अच्छा म्हटले. मी लिहिलेले बघून माझी स्तुती केली व माझ्यामागे ऑफीस बंद केले.

दिवसेंदिवस असे चालू राहिले. आणि मिस्टर होम्स, शनिवारी व्यवस्थापक आला आणि मला आठवड्याच्या पगाराची चार सोन्याचा शिक्का असलेली नाणी दिली. पुढचे दोन आठवडे असेच चालू राहिले. रोज सकाळी दहा वाजता मी तेथे हजर असे आणि दोन वाजता मी ऑफीस सोडे. हळूहळू मिस्टर डंकन रॉस सकाळी फक्त एकदाच येत राहिले. काही काळाने ते अजिबात येईनासे झाले. तरी मी क्षणभरासाठीसुद्धा खोली सोडली नाही. कारण तो केव्हाही येऊ शकत होता. ती जागा व काम मला पसंत पडले होते व मला ते काम घालवायचे नव्हते.

असे आठ आठवडे गेले. मी अ पासून सुरु होणाऱ्या शब्दांचे पाच प्रकार हाताळले. सतत काम केल्याने थोड्याच दिवसात मी ब या अक्षराकडे वळून, असे मला वाटू लागले. मला कागदांचा खर्च येत होता. थोडे दिवसात कपाटातील एक कप्पा माझ्या लेखनाने भरला. आणि अचानक सर्व काम थांबले.

“थांबले?”

“हो सर, आणि आज सकाळपर्यंत ते तसेच थांबलेले आहे. मी रोज सकाळी नेहमीप्रमाणे तिथे कामाला जातो पण दार कुलुपबंद असते. एक दिवस दाराला खिळ्याने ठोकलेले हे कार्ड मला दिसले. हे तुम्ही वाचा.”

त्याने कार्डबोर्डचा एक पांढरा तुकडा हातात धरला. त्यावर असे लिहिलेले होते:

लाल डोक्याचा गट बरखास्त केला गेला आहे

९ ऑक्टोबर १८९०

शेरलॉक होम्सने व मी, त्रोटकपणे लिहिलेल्या या उद्धट फतव्याचे व त्यामागील वाटणाऱ्या दुःखाचे, त्याची विनोदी बाजू पूर्णपणे समोर येईपर्यंत सर्वेक्षण केले आणि आम्ही जोरजोरात हसू लागलो.

आमच्या अशीलाच्या भडकलेल्या डोक्यावरील लाल केस ज्वाळेसारखे तळपत होते. तो किंचाळला, “मला यात काहीच फार विनोदी दिसत नाही. जर तुम्हाला माझ्याकडे बघून हसण्याशिवाय दुसरे काही करता येत नसेल तर मी दुसरीकडे जाऊ शकतो.”

अर्धवट खुर्चीतून उठलेल्या त्या माणसाला होम्सने त्याला परत खुर्चीवर बसण्यास सांगितले व ओरडून म्हणाला, “नाही. नाही. खरंच मी तुझी केस सोडणार नाही. ती फारच वेगळ्या स्वरूपाची आहे. पण त्यात थोडेफार काही विनोदी आहे हे म्हटल्याबद्दल तू मला माफ करशील. तुला जेव्हा दारावर कार्ड लावलेले दिसले तेव्हा तू कायकाय केलेस?”

“सर, मी हादरलो. काय करावे हे मला कळेना. मी शेजारच्या कार्यालयातील लोकांना विचारले. पण कुणाला त्याबद्दल काही माहिती नव्हते. शेवटी मी तळमजल्यावर रहाणाऱ्या, हिशेबनीस असलेल्या जागेच्या मालकाकडे गेलो. त्याला मी विचारले की लाल डोक्याच्या गटाचे काय झाले. तो म्हणाला की त्याने असल्या कुठल्या गटाचे नावही ऐकलेले नाही. मग मी त्याला विचारले की मिस्टर डंकन रॉस कोण आहे. तो उत्तरला की हे नाव त्याच्यासाठी नवीन आहे.

मी म्हणालो, “४ नंबरमध्ये रहाणारा त्या सभ्य गृहस्थाबद्दल तुम्हाला काही माहिती आहे का?”

“कोण, तो लाल डोक्याचा माणूस?”

“हो.”

तो म्हणाला, “ओहो, त्याचे नाव विल्यम मॉरीस आहे. तो वकील असून, त्याचे नवीन कार्यालय तयार होईपर्यंत, माझी खोली तात्पुरती सोय म्हणून वापरत होता

काल तो त्याच्या नवीन जागेत गेला.”

“मला तो कुठे सापडेल?”

“ओहो, त्याच्या नवीन कार्यालयात. त्याने मला पत्ता दिला आहे. १७, राजा एडवर्ड रस्ता, सेंट पॉल्सजवळ”

“मिस्टर होम्स, मी तिथे गेलो पण तिथे कृत्रिम गुडघेपट्टीचा कारखाना आहे आणि तेथील कोणालाच मिस्टर विल्यम मॉरीस किंवा मिस्टर डंकन रॉसबद्दल काहीही ऐकलेले नाही.”

होम्सने विचारले, “मग तू काय केलेस?”

“मी सॅक्से कोबर्ग चौक येथील माझ्या घरी गेलो व माझ्या सहकाऱ्याचा सल्ला घेतला. पण तो मला काही मदत करू शकला नाही. तो फक्त एवढेच बोलला की मी थांबलो तर पोस्टाने काही कळू शकेल. पण मिस्टर होम्स, ते काही मला पटले नाही. काही खटपट केल्याशिवाय मला पैसे मिळवून देणारे ते काम सोडून देण्याची इच्छा नव्हती. मग तुम्ही गरीब लोकाना सल्ला देता, असे कळल्यामुळे मी तुमच्याकडे आलो.”

होम्स म्हणाला, “आणि तू अगदी उत्तम केलेस. तुझी केस खूपच वैशिष्ट्यपूर्ण आहे आणि मी आनंदाने त्यात लक्ष घालतो. तू मला जे सांगितलेस त्यावरून असे दिसते आहे की पहिल्यांदा दिसतात त्यापेक्षा जास्त गोष्टी यात खोलवर दडलेल्या आहेत.”

मिस्टर जॅबेझ विल्सन म्हणाले, “तसेही, मी आठवड्याला चार पौंडाना मुकलो आहे.”

होम्सने शेरा मारला, “जोपर्यंत तुझे कर्जाऊ पैसे देण्याचे खासगी काम चालू आहे, तोपर्यंत तुला या असामान्य गटाविरुद्ध काही तक्रार नसावी. उलट, माझ्या समजुतीप्रमाणे, तू ३० पौंडानी श्रीमंत झाला आहेस. अ या अक्षराखाली येणाऱ्या प्रत्येक विषयाचे मिनिटभराचे ज्ञान तू प्राप्त केले आहेस. त्यामुळे तुझे तसे काही नुकसान झालेले नाही.”

“नाही सर, पण मला त्यांच्याबद्दल शोधून काढायचे आहे. ते कोण आहेत, आणि माझ्या बाबतीत हे विनोदी कृत्य, ते विनोदी असेल तर, करायचा त्यांचा उद्देश

काय? त्याना हा विनोद खूपच महाग पडणार आहे कारण त्याना त्यासाठी दोनशे तीस पौंड मोजावे लागले आहेत.”

“तुझ्यासाठी आपण हे मुद्दे निपटण्याचा प्रयत्न करू. पण मिस्टर विल्सन, प्रथम एकदोन प्रश्न विचारतो. जाहिरातीकडे तुझे प्रथम लक्ष वेधणारा तुझा सहकारी, किती दिवस तुझ्याबरोबर आहे?”

‘साधारण महिनाभर.’

“तो कसा आला?”

“मी दिलेली जाहिरात बघून तो आला.’

“फक्त तोच जाहिरात वाचून आला होता का?”

“नाही. डझनभर आले होते.”

‘तू त्याला का निवडलेस?’

“कारण तो कमी पगारावर, यायला तयार होता.’

“खरे तर, अर्ध्या पगारावर.”

“हो.”

“हा व्हिन्सेंट स्पाउल्डींग कसा आहे?”

“छोटोसा पण बळकट, चटपटीत, चेहऱ्यावर लव नसलेला व निदान तिशीचा असलेला असा तो आहे. त्याच्या कपाळावर पांढरे डाग आहेत.”

थोडा उद्दीपित होऊन, होम्स त्याच्या खुर्चीत बसला व म्हणाला, “मी असा विचार करतो आहे -- तुझ्या हे लक्षात आले आहे का, की कानात डूल घालण्यासाठी त्याचे कान टोचलेले आहेत.”

“हो सर, तो मला म्हणाला, की तो लहान असताना एका जिप्सीने असे केले.”
परत विचारात गढून जात, होम्स बोलला, “हं. अजून तो तुझ्याबरोबर आहे का?”

“हो सर. आत्ताच तो गेला.”

“तू नसताना तुझा व्यवसाय, तो बघत होता का?”

‘सर, माझी काही तक्रार नाही आहे. दिवसा सकाळी तसे काम फार नसते.”

‘मिस्टर विल्सन, ठीक आहे. एखाददोन दिवसात मी तुला या केसबद्दलचे माझे मत सांगेन. आज शनिवार आहे. मला वाटते सोमवारपर्यंत आपण काहीतरी निर्णयाप्रत येऊ.”

आमचा अशील गेल्यावर होम्स मला म्हणाला, “वॉटसन, तुला हे सर्व ऐकून काय वाटते?”

मी मोकळेपणे म्हणालो, “मी काही निष्कर्षाप्रत येऊ शकत नाही. ही फारच गुंतागुंत आहे.”

होम्स म्हणाला, “आपली रुची वाढवेल इतकी विचित्र व असामान्य केस असेल, तर तेवढी ती कमी गूढ असल्याचे सिद्ध झालेले आहे. नेहमीचे सर्वसामान्य, नावीन्य नसलेले गुन्हे, खरे तर चक्रावून टाकणारे असतात. जसे सर्वसामान्य चेहरा, त्यावरून काही ओळखायला अवघड असतो. पण या केसमध्ये मला काळजीपूर्वक लक्ष घातले पाहिजे.”

मी विचारले, “मग आता तू काय करणार आहेस?”

तो उत्तरला, “मी आता धूम्रपान करणार आहे. तीन पाईपची ही समस्या आहे. मी तुला अशी विनंती करतो, की पुढची पन्नास मिनिटे तू माझ्याशी बोलू नकोस. एवढे बोलून त्याच्या ससाण्यासारख्या नाकाजवळ गुडघे आणून, तो खुर्चीत मुटकुळे

करून बसला. त्याचा मातीचा काळा पाईप एखाद्या विचित्र पक्ष्याच्या चोचीसारखा बाहेर आला होता. मी असा निष्कर्ष काढला की त्याला झोप लागली आहे. त्याची मान खरे तर मागेपुढे होत होती. अचानक तो खुर्चीवरून उडी मारून उठला व काही निश्चय केल्यासारखी हालचाल करून पाईप शेकोटीवरील कट्ट्यावर ठेवला.

तो बोलला, “आज दुपारी सरसाटे हॉलमध्ये सेंट जेम्सचा खेळ आहे. वॉटसन, तुला काय वाटते? तुझ्या रुग्णांपासून काही तास तुला सुटका मिळू शकेल का?”

“आज मला काही काम नाही आहे. माझा दवाखाना तुडुंब वहात नसतो.”

“चल मग, तुझी टोपी घाल. मी प्रथम गावात जातो आहे. आणि वाटेत आपण जेवण घेऊ. जर्मन संगीताचा छान कार्यक्रम आहे. मला इटालियन किंवा फ्रेंच संगीतापेक्षा ते जास्त आवडते. ते अंतरनिरीक्षणासाठी उपयुक्त आहे आणि मला तेच करायचे आहे. चल.”

आम्ही अल्ड्रसगेटपर्यंत जमिनीखालील गाडीने प्रवास केला. मग थोडे अंतर चालून आम्ही सॅक्से कोबर्ग चौकात पोचलो. तिथे आम्ही सकाळी ऐकलेली विचित्र गोष्ट घडली होती. ती एक उदास, लहानशी, गचाळ पण तशी बरी जागा होती. तिथे दोन मजली विटांच्या घरांच्या चार अंधारी ओळी होत्या. हिरव्या झुडुपांच्या गर्दीत धुरकट व आरोग्यसंपन्न नसलेल्या वातावरणात ती तण माजलेली लहान घरे होती. त्यातील कोपऱ्यावरच्या घरावर तीन सोनेरी दिवे व त्यावर ‘जॅबेझ विल्सन’ अशी पांढरी अक्षरे झळकणारा एक विटकरी रंगाचा बोर्ड लटकवलेला होता. त्यामुळे तिथे आमचा लाल डोकेवाला अशील व्यवसाय करत होता हे समजले. शेरलॉक होम्स त्यासमोर थांबला. व मान वाकडी करून, निरीक्षण केले. सुरकुतलेल्या पापण्यांमधून त्याचे डोळे चमकत होते. मग तो रस्त्याने चढावर चालत गेला व कोपऱ्यापर्यंत जाऊन परत आला. अजूनही तो काळजीपूर्वक घराकडे बघत होता. शेवटी तो वस्तू गहाण ठेवून पैसे देणाऱ्या माणसाच्या दुकानापर्यंत आला. मग काठीने पदपथावर जोराने

दोनतीनदा प्रहार करून तो वर गेला व दार वाजवले. तेजस्वी व स्वच्छ दाढी केलेल्या तरूण माणसाने ते लगेच उघडले. त्याने होम्सला आत येण्यास सांगितले.

होम्स म्हणाला, “आभारी आहे. मला फक्त एवढेच विचारायचे आहे, की इथून स्ट्रँडपर्यंत कसे जायचे.”

त्यामाणसाने ताबडतोब उत्तर दिले, “उजवीकडील तिसरा रस्ता व नंतर डावीकडील चौथा रस्ता.” व दार लाऊन टाकले. आम्ही निघून जाताना होम्स बोलला, “चटपटीत माणूस. माझ्या कल्पनेप्रमाणे, लंडनमधील चौथा सर्वात चटपटीत माणूस. मी असे नक्की म्हणू शकत नाही, की त्याचा तिसरा क्रमांक नसेल. मी त्याला पूर्वी भेटलो आहे, असे वाटते आहे.

मी म्हणालो, “नक्कीच. मिस्टर विल्सनचा सहाय्यक या लाल डोक्याच्या गटाच्या बाबतीतले गूढ सोडवण्यामध्ये आपल्याला चांगला उपयोगी पडू शकतो. माझी खात्री आहे की फक्त त्याला बघण्यासाठी तू काही चौकशी केलीस.”

“त्याला बघण्यासाठी नव्हे.”

“मग?”

“त्याच्या पॅटचे गुडघे बघण्यासाठी.”

“आणि तुला काय दिसले?”

“मला जे अपेक्षित होते ते.”

“तू पदपथावर काठी का आपटलीस?”

“माझ्या प्रिय डॉक्टर, ही निरीक्षणाची वेळ आहे बोलण्याची नव्हे. आपण शत्रूच्या राज्यातील हेर आहोत. आपल्याला या सॅक्से कोबर्ग चौकासंबंधी काही माहिती हवी आहे. याच्या मागे असलेल्या भागाची आपण पहाणी करू.”

आम्ही सॅक्से कोबर्ग चौकातून वळलो आणि मागील रस्त्यावर आलो. दोन रस्त्यांमध्ये खूप फरक होता. तो रस्ता म्हणजे उत्तर व पश्चिमेकडे जाणाऱ्या रहदारीची मुख्य रक्तवाहिनी होती. तिथे आतबाहेर तुडुंब गर्दीचा व्यापार चालला होता. पदपथ लोकांच्या अतोनात गर्दीने भरून वहात होता. चांगली दुकाने, व्यापाराच्या मोठमोठ्या इमारती आणि याच्या अगदी शेजारी लागून आम्ही आता जिथून आलो तो गचाळ, उदास सॅक्से कोबर्ग चौक होता, यावर विश्वास बसणे कठीण होते.

होम्स कोपऱ्यावर उभा राहून निरीक्षण करत म्हणाला, “मला येथील घरांचा क्रम लक्षात ठेवायचा आहे. लंडनची तंतोतंत माहिती काढणे हा माझा छंद आहे. डॉ मॉर्टीमर यांचा दवाखाना, मग तंबाखूचे दुकान, नंतर लहानसे वर्तमानपत्राचे दुकान, मग बँकेची शाखा, मग शाकाहारी हॉटेल आणि मग मॅकफारलेनचा डेपो. एवढे सगळे गेले, की पुढचा चौक लागतो. आणि आता आपले काम झाले आहे. त्यामुळे आता आपण सँडविच व कॉफी घेऊ आणि मग नाजुक, गोड आणि सुमधुर सुरावटीचा आस्वाद घेण्यासाठी जाऊ. तिथे आपल्याला त्रास देणारे लाल डोक्याचे अशील त्यांच्या अगम्य समस्या घेऊन आलेले नसतील.”

माझा मित्र एक उत्साही संगीतकार होता. तो फक्त व्हॉयलीन वाजवत असे एवढेच नव्हे, तर चांगल्या रचनादेखील करे. दुपारभर तो मोठ्या आनंदाने संगीताचा आस्वाद घेत होता. त्याची लांब, निमुळती बोटे ठेका धरत होती. त्याच्या नेहमीच्या सावजाच्या मागावर असलेल्या शिकारी कुत्र्यासारख्या, कडक, बुद्धीप्रामाण्यवादी व गुन्हेगारांचा कर्दनकाळ वाटणाऱ्या नेहमीच्या आविर्भावापेक्षा, त्याचा हसरा चेहरा व हावभाव फार वेगळे असल्याने, पचावयास कठीण जात होते. त्याच्या विचित्र चारित्र्यात दोन छटा होत्या. टोकाचा अचूकपणा, परिस्थिती झटपट जाणून घ्यायची समजशक्ती ही एकीकडे तर दुसरीकडे फक्त कधीकधी दृगोचर होणारी स्वतःचे विचार मांडायची कवीची हळुवार भावावस्था. त्याच्या स्वभावाचा झोका त्याला अमाप आनंदीपणापासून, कमालीच्या दमणुकीमुळे होणाऱ्या चिडचिडीपर्यंत झुलवत नेई. मी त्याला पक्के ओळखत असल्याने, दिवसाच्या शेवटी तो जेव्हा आरामखुर्चीत बसून

काही प्रतिभेचे स्फुरण मनात घोळवत बसे, तेव्हा त्याची समाधी भंग केलेली त्याला आवडत नसे. मग कधीतरी त्याला बुद्धिबळ खेळायची लहर येई. तेव्हा त्याच्या बुद्धिमत्तेचा व अंतर्गत जाणीवांचा कस लागे. तेव्हा त्याला न ओळखणाऱ्या लोकाना, त्याचे हे गुण बघून चकित व्हायला होई. त्या दिवशी सेंट जेम्स हॉलमध्ये त्याला संगीतात रंगून गेलेले पाहिले, तेव्हा मला वाटले की तो ज्यांची शिकार करायला टपून बसला आहे, त्यांचा वाईट काळ लवकरच सुरु होणार आहे.

आम्ही बाहेर पडताना, तो बोलला, “डॉक्टर, तुला नक्कीच घरी जायचे असेल.”

“हो अर्थात, जायचे आहे.”

“आणि मला काही काम आहे जे बरेच तास चालेल. हे सॅक्से कोबर्ग चौक येथील काम गंभीर आहे.”

“गंभीर का?”

“काहीतरी मोठा गुन्हा तिथे घडणार आहे असे मला वाटते आहे. आपण तो थांबवू शकू, असा मला विश्वास वाटतो. पण आज शनीवार असल्याने गोष्ट जरा अवघड झाली आहे. मला रात्री तुझी मदत हवी आहे.”

“किती वाजता?”

“दहा वाजता ठीक राहिल.”

“मी तेव्हा बेकर रस्त्याला येतो.”

“छान. छान. डॉक्टर, मी काय म्हणतो, तिथे कदाचित थोडा धोका असेल. तर तुझे पिस्तुल तुझ्या खिशात असू दे.” त्याने हात हलवून मला अच्छा म्हटले व क्षणार्धात वळून गर्दीत दिसेनासा झाला.

मी माझ्या शेजाऱ्यापाजाऱ्यांपेक्षा मठू नाही पण शेरलॉक होम्सबरोबर असताना मी मला मूर्ख असल्यासारखे वाटते. या केसमध्ये, त्याने ऐकले तेच सगळे मीही ऐकले, त्याने पाहीले तेच मीही पाहीले. तरी पण हे उघड होते की त्याने काय झाले हे स्पष्टपणे पाहीले तर मी अजून गोंधळलेला व अंधारातच होतो. मी केन्सींग्टनमधील माझ्या घराकडे निघालो, तेव्हा मी लाल डोक्याच्या गटाचा, ज्ञानकोशाच्या झेरॉक्स प्रती काढणाऱ्याचा व आमच्या सॅक्से कोबर्ग चौक येथील भेटीचा व होम्सने काढलेल्या अशुभसूचक उद्गारांचा, विचार करत होतो. ही रात्रीची मोहीम कसली होती? आणि मी पिस्तुल का बाळगायचे? आम्ही कुठे जाणार होतो व काय करणार होतो? मला होम्सकडून अशी पूर्वसूचना मिळाली होती की तो मिस्टर जॅबेझ विल्सनचा सहाय्यक, व्हिन्सेंट स्पॉल्डींग हा थोडी भीती वाटेल असा माणूस आहे -- असा मनुष्य की जो काही खेळी खेळू शकतो. मी ते कोडे सोडवायचा प्रयत्न केला पण शेवटी कंटाळून नाद सोडून दिला. आता आज रात्रीच मला काय ते कळेल.

मी घरून निघालो तेव्हा पावणेदहा वाजले होते. मी बागेतून व ऑक्सफर्ड रस्त्याने बेकर रस्त्याला पोचलो. तिथे दोन घोडागाड्या थांबल्या होत्या. मी पॅसेजमध्ये शिरल्यावर मला वरून आवाज ऐकू आले. त्याच्या खोलीत प्रवेश केल्यावर, मला होम्स दोघा माणसांशी उत्साहाने बोलताना दिसला. त्यातल्या एकाला मी ओळखले. तो नेमलेला पोलीस एजंट पीटर जोन्स होता. दुसरा बारीक, उंच, उदास चेहऱ्याचा माणूस होता. त्याने चकचकीत टोपी व छान कोट घातला होता.

होम्स त्याचे जाकीटाचे बटण लावत, शिकारी चाबूक हातात घेत म्हणाला, “हं. आपला जर्मन संगीताचा कार्यक्रम तर छान पार पडला. वॉटसन, मला वाटते, तुला स्कॉटलंड यार्डचे मिस्टर जोन्स माहिती आहेत. आपल्याबरोबर रात्रीच्या साहसमोहीमेत सहभागी होणाऱ्या मिस्टर मेरीवेदरशी मला तुझी ओळख करून देऊ दे.”

जोन्स परिणामस्वरूप बोलला, “आपण जोडीने शिकार करणार आहोत. डॉक्टर असे बघा, त्याच्याबरोबर पकडण्यासाठी पाठलाग सुरु करण्यासाठी आपला

मित्र, नवलपूर्ण माणूस आहे. पाठलाग करून गुन्हेगाराला पकडण्यासाठी त्याला काही विश्वासू लोक हवे आहेत.”

मिस्टर मेरीवेदर उदासपणे म्हणाले, “मला अशी आशा आहे की आपल्या पाठलागाचा शेवट रानटी बदक ठरणार नाही.”

पोलीस एजंट म्हणाला, “तुम्ही शेरलॉक होम्सवर पूर्णपणे विसंबून रहायला हरकत नाही. त्याच्याकडे त्याच्या छोट्या पद्धती असतात. त्या जरा पुस्तकी, पण मस्त असतात. मला वाटते मी असे म्हटल्याने, त्याला राग येणार नाही. तो खराखुरा गुप्तहेर आहे. असे म्हणणे ही अतिशयोक्ती होणार नाही की एकदोनदा, त्या शोलटो खून व आग्रा खजिना केसमध्ये, तैनात केलेल्या पोलिसांपेक्षा त्याचे जास्त बरोबर होते.”

पाहुणा बेफिकीरीने म्हणाला, “ओहो, जर तुम्ही असे म्हणत असाल तर, ठीक आहे. तरीही मी असे कबूल करतो की माझे जेतेपद हरवले. गेल्या सत्तावीस वर्षात ही पहिली शनिवारची रात्र होती, की जेव्हा मी पत्ते खेळत नव्हतो व जिंकत नव्हतो.”

शेरलॉक होम्स म्हणाला, “मला वाटते आज तू काठीने खेळशील. तुला जेतेपदही मिळेल. तू आजपर्यंत कधी वापरले नसतील असे जमिनीत खुपसून आधार देणारे शस्त्र, आज रात्री तू वापरशील व ते तुला जास्त जोमदार वाटेल. मिस्टर मेरीवेदर, ते शस्त्र ३०००० पौंडाना पडेल आणि जोन्स तुझ्यासाठी हे सांगतो, तुला ज्याला मारायचे आहे तोच तो मनुष्य असेल.”

“जॉन क्ले, खुनी, चोर, चिरडणारा व खोट्या नकला काढणारा आहे. मिस्टर मेरीवेदर, तो तरुण मनुष्य आहे. त्याच्या व्यवसायात तो अग्रगण्य आहे. आणि लंडनमधील कोणाही गुन्हेगारापेक्षा, त्याला माझ्या पकडीत ओढणे, मी पसंत करेन. हा बघ, त्या उल्लेखनीय माणसाचा फोटो. तरुण जॉन क्ले. त्याचे आजोबा राजघराण्यातील उमराव होते. तो स्वतः ऑक्सफर्ड व इटॉनला होता. त्याच्या

बोटांइतकाच त्याचा मेंदूपण लबाड आहे. जरी प्रत्येक वळणावर आपल्याला त्याची लबाडी दिसलेली आहे तरी, तरी त्याला कुठे शोधायचे हे आपण सांगू शकत नाही. स्कॉटलंडला एका आठवड्यात तो लहान मुलाचा पलंग मोडेल तर दुसऱ्या आठवड्यात पैसे उभारून, कॉर्नवेलला अनाथाश्रम बांधेल. मी अनेक वर्षे त्याला शोधतो आहे. तरी मला अजूनही तो सापडलेला नाही.”

“मला आशा आहे, की आज रात्री मला त्याच्याबरोबर तुझी ओळख करून देता येईल. मी एकदोन वेळा जॉन क्लेला भेटलो आहे. मी तुझ्याजवळ कबूल करतो की, तो त्याच्या व्यवसायात नाव राखून आहे. आता दहा वाजून गेले आहेत तरीही वेळ झाल्यामुळे आपण मोहीम सुरु करावी. जर तुम्ही टांग्यात बसलात, तर मी आणि वॉटसन तुमच्या मागेमागे येतो.

टांग्यातून खूप वेळ जाताना शेरलॉक होम्स फारसे काही बोलला नाही. त्यात तो आम्ही दुपारी ऐकलेली सुरावट गुणगुणत बसला होता. आम्ही अनेक आडव्यातिडव्या गॅसच्या दिव्यांनी उजळलेल्या रस्त्यांनी जात राहीलो. शेवटी आम्ही फॅरीन्गटन रस्त्याला लागलो. माझा मित्र म्हणाला, “आता आपण जवळ आलो. हा मेरीवेदर बँकेत वरिष्ठ अधिकारी आहे आणि त्याला या प्रकरणात खासगी रीत्या रुची आहे. मला वाटले की जोन्स पण आपल्याबरोबर असलेला बरा. तो काही वाईट माणूस नाही पण तो मूर्ख आहे. त्याच्यात एक गुण चांगला आहे. तो एखाद्या बुलडॉग इतका शूर आहे आणि त्याची पकड खेकड्याइतकी मजबूत आहे. आपण इथे पोचलो आणि ते आपल्याकरता थांबले आहेत.”

आम्ही सकाळी आलो होतो त्याच गर्दीच्या भागात येऊन पोचलो. आम्ही टांग्यातून उतरलो. मिस्टर मेरीवेदरच्या मार्गदर्शनाखाली, आम्ही अरुंद पॅसेजमधून व त्याने उघडलेल्या कडेच्या एका दारामधून आत गेलो. तिथून पुढे गेल्यावर आम्ही एका भक्कम लोखंडी दाराशी आलो. ते दार उघडे होते. तिथून दगडी पायऱ्या चढून, एका भल्यामोठ्या बळकट दाराशी आलो. मिस्टर मेरीवेदर कंदील पेटवण्यासाठी थांबले. आणि मग त्यांनी आम्हाला खाली अंधारातून एका मातीचा वास येणाऱ्या पॅसेजमध्ये

नेले. मग तिसऱ्या दारातून आम्ही एका मोठ्या तळघरात गेलो. त्यात लाकडी पेट्या व मोठ्या खोक्यांच्या थप्प्याच्या थप्प्या रचलेल्या होत्या.

होम्सने हातात कंदील धरून निरीक्षण करत म्हटले, “वरून शारिरीक हल्ला होण्याची शक्यता वाटत नाही. जमिनीवर पसरलेल्या झेंड्यांवर काठी आपटत, मिस्टर मेरीवेदर आश्चर्य दाखवत म्हणाले, “खालूनही नाही. पण हे आतून पोकळ वाटते आहे.”

होम्स कडकपणे म्हणाला, “मला खरंच तुम्हाला थोडे शांत व्हायला सांगितले पाहिजे. आपल्या यशस्वी मोहिमेत तुम्ही अजूनपर्यंत आपल्यावर हल्ला होण्याच्या धोक्यापासून बचावला आहात. तुम्ही सगळे पेट्यांवर बसाल का? आणि कृपया मध्येमध्ये बोलू नका.”

मिस्टर मेरीवेदर जखम झाल्यासारखा चेहरा पाडून, एका पेटीवर बसले. होम्स त्याच्या हातात कंदील व भिंग घेऊन, गुडघे टेकून जमिनीवर बसला. तो दगडांमधील फटींचे निरीक्षण करू लागला. काही सेकंदानी त्याचे समाधान झाले. कारण तो उडी मारून परत त्याच्या पायांवर उभा राहिला आणि भिंग त्याच्या खिशात ठेवले.

तो बोलला, “आपल्याला अजून निदान तासभर तरी आहे. कारण कर्ज देणारा झोपायला गेल्याशिवाय ते काही करणार नाहीत. नंतर मात्र ते एक मिनिटही वाया घालवणार नाहीत. ते जितक्या लवकर त्यांचे काम करतील, तेवढा जास्त वेळ त्यांना निसटण्यासाठी मिळेल. डॉक्टर, एव्हाना आपण लंडनच्या महत्वाच्या बँकेच्या तळघरात असल्याचा तू तर्क केला असशील. मिस्टर मेरीवेदर या बँकेचे वरिष्ठ अधिकारी आहेत. ते तुला समजावून सांगतील की लंडनचे जिगरबाज गुन्हेगार हल्ली या तळघरात का जास्त दिलचस्पी घेतात.”

मिस्टर मेरीवेदर कुजबुजले, ‘हे आमचे फ्रेंच सोने आहे. आम्हाला अशा पुष्कळ धमक्या आल्या, की त्यावर हल्ला होणार आहे.”

“तुमचे फ्रेंच सोने?”

“हो. काही महिन्यांपूर्वी, असे झाले की आमची आर्थिक शक्ती वाढवण्यासाठी, आम्ही फ्रान्स बँकेकडून ३०००० नेपोलीयन्स उसने घेतले. तो पैसा वापरण्याची आमच्यावर वेळच आली नाही व तो पैसा अजून या तळघरात पडून आहे. ही गोष्ट सर्वश्रुत झाली. मी ज्या पेटीवर बसलो आहे त्यात शिस्यापासून बनवलेल्या पातळ पत्र्यांमध्ये २००० नेपोलीयन्स आहेत. नाणी पाडण्यापूर्वीचा आमचा सोन्याचांदीचा साठा त्याहून मोठा असून, तो साधारणपणे एका बँकेत ठेवल्या जाणाऱ्या साठ्यापेक्षा खूपच जास्त आहे. या विषयावर वरिष्ठ अधिकाऱ्यांमध्ये मतभेद आहेत.”

होम्स म्हणाला, “आणि त्या मतभेदाना चांगला न्याय मिळाला. आणि आता आपल्याला आपले बेत ठरवायला हवेत. मी अशी अपेक्षा करतो, की एका तासात हे प्रकरण धसास लागेल. मिस्टर मेरीवेदर, आपल्याला त्या अंधाऱ्या कंदिलाभोवती आडोसा करायला हवा.”

“आणि अंधारात बसायचे?”

“हो. त्याला माझा नाईलाज आहे. मी खिशातून खेळायला पत्ते आणले आहेत. आपण चौघांचा एक डाव खेळू शकतो व तू कदाचित जिंकशील. पण शत्रूंची एवढी तयारी झालेली आहे, की आपण उजेडाचा धोका घेऊ शकत नाही. पहिल्यांदा, आपण आपल्या जागा ठरवू. हे धाडसी लोक आहेत. आपण त्यांचा गैरफायदा घेतला तरी आपण खंबीर नसलो, तर ते आपल्याला काही त्रास देऊ शकतात. मी या पेटीमागे उभा रहातो. आणि तुम्ही त्यामागे एकत्र रहाल का? नंतर मी जेव्हा त्यांच्यावर प्रकाशाचा झोत टाकेन तेव्हा हळूच जवळ या. जर त्यांनी गोळीबार केला तर, वॉटसन, त्यांना गोळ्या मारून खाली पाडायला मागेपुढे बघू नका.”

मी लपून बसलेल्या लाकडी पेटीमागे, मी माझे पिस्तुल तयार ठेवले. होम्सने त्याचे पिस्तुल कंदिलासमोर ठेवले. आम्ही सर्वजण पूर्ण अंधारात बसून राहिलो. अशा पूर्ण अंधाराचा त्यापूर्वी मी अनुभव घेतला नव्हता. गरम धातूच्या वासामुळे आम्हाला

असे वाटत होते की अजून तिथे कंदील आहे आणि क्षणार्धात तो पेटेल. त्या लॉकर असलेल्या तळघरात थंड दमट हवा भरून राहिली होती. मी घाबरून अशी अपेक्षा करत होतो की तिथे उदास करणारे काही, अचानक अंधारात उद्धवणार आहे.

होम्स कुजबुजला, “घराच्या मागील बाजूने सॅक्से कोबर्ग चौकात जायला त्याना एक पळवाट आहे. जोन्स, मला वाटते मी तुला जे करायला सांगितले ते तू केले असतील.”

तो म्हणाला, “मी पुढील दाराशी दोन ऑफिसर्स व एक इन्स्पेक्टर तैनात केला आहे. मग आपण पूर्ण नाकाबंदी केली आहे. आता आपण शांत राहून वाट बघू.”

ती कशी वेळ होती! नंतर टिपणे बघताना तो फक्त तास दीड तास होता. पण मला वाटत होते की रात्र उलटून चालली आहे व तांबडे फुटते आहे. माझ्या हालचालीवर बंधने आल्याने, माझे हात आखडून गेले. तरी मी पूर्ण ताणलेल्या अवस्थेत सज्ज होतो. मला फक्त माझ्याच हृदयाची धडधड नव्हे तर जाड्या जोन्सच्या जड व खोल श्वासाची लय देखील ऐकू येत होती. बँक ऑफिसरच्या बारीक निःश्वासांचा आवाजदेखील येत होता. मला पेटीवरून पलीकडील जमीन दिसत होती. अचानक माझ्या डोळ्यांना प्रकाश जाणवला.

पहिल्यांदा दगडी पृष्ठभागावर तो जोरदार झोत होता. मग तो लांबत त्याची पिवळी रेषा झाली. नंतर काही सूचनेशिवाय, दार उघडल्याचा जोरदार आवाज आला व प्रकाशाच्या मध्यभागी एक हात दिसू लागला. गोरा, बायकी हात! थरथरणाऱ्या बोटसह मिनिटभर तो हात जमिनीबाहेर आला. मग तो वर आला. त्याच झटक्याने परत नाहीसा झाला. मग मधून दिसणारी पुसट प्रकाशरेषा सोडून, तिथे पूर्ण अंधार पसरला.

पण तो क्षणभरच टिकला. काही फुटल्यातुटल्याचा आवाज आला व एक मोठा पांढरा दगड बाजूला केला गेला. त्यामुळे एक चौकोनी भोक तयार झाले व त्यातून कंदिलाचा उजेड पडला. कडेनी एक रोखून बघणारा पोरकट चेहरा डोकाऊ

लागला. मग भोकाच्या दोन्ही बाजूना हात ठेवले गेले. तो हळूहळू खांद्यापर्यंत व मग कंबरेपर्यंत वर चढला व एक गुडघा कडेवर ठेवला. पुढच्या क्षणी तो भोकाशेजारी उभा होता आणि त्याच्या सहकाऱ्याला ओढू लागला. तो सहकारी त्याच्यासारखाच बारीक व लहानसा होता. त्याचा चेहरा फिकट असून केस खूप लाल होते.

तो कुजबुजला, “सर्व काही आलबेल आहे. तुझ्याकडे लाकूड कापायचे शस्त्र व थैल्या आहेत ना? स्कॉट, छान. उडी मार. आर्ची, उडी मार. आणि मी एक झोका घेतो.”

शेरलॉक होम्सने पुढे होऊन, त्याच्यावर झडप घालून त्याची कॉलर पकडली. दुसऱ्याने भोकातून उडी मारली आणि मी कापड फाडल्याचा आवाज ऐकला. जोन्सने त्याचे कपडे पकडले. पिस्तुलाचा चापावर उजेड पडला. पण होम्सचा चाबूक त्या माणसाच्या मनगटाभोवती पडला आणि दगडी फरशीवर पिस्तुलाचा जोरदार आवाज आला.

होम्स कोरडेपणे बोलला, “याचा काही उपयोग नाही, जॉन क्ले. तुला काहीच संधी नाही आहे.”

दुसरा थंडपणे म्हणाला, “अस्सं, जरी तू त्याचे कोटाचे टोक पकडले असलेस, तरी मला वाटते माझा मित्र ठीक आहे.’

होम्स म्हणाला, “त्याच्यासाठी दारावर तीन लोक उभे आहेत.”

“ओहो, खरे की काय? तू फारच जोरदार तयारी केलेली दिसतेस. मी तुझे अभिनंदन करतो.”

होम्स उत्तरला, “आणि मी तुझे अभिनंदन करतो. तुझी केस लाल करायची कल्पना नवीन आणि परिणामकारक आहे.”

‘जोन्स म्हणाला, “तू तुझा मित्र लवकरच बघशील. तो भोकातून खाली उतरण्यात चपळ आहे. मी घोडे तयार ठेवेपर्यंत थोडा थांब.’

आमच्या कैद्याचे शर्टाचे हात मनगटाजवळ फाटले. तो ओरडला, “मी तुला सांगतो की तू तुझ्या घाणेरड्या हातांनी मला स्पर्श करू नको. तुझ्या लक्षात आले नसेल की माझ्या अंगात राजघराण्याचे रक्त आहे. दया कर. शिवाय माझ्याशी बोलतांना ‘सर’ आणि ‘कृपया’ हे शब्द वापर.”

अर्धवट दाबलेले हसू हसत, व रोखून बघत जोन्स म्हणाला, “ठीक आहे. सर, तुम्ही कृपया वर चालत जाल का? म्हणजे तुम्हाला पोलिसांच्या ताब्यात देण्यासाठी आम्हाला एक गाडी मिळवता येईल.”

जॉन क्ले शांतपणे बोलला, “ते बरे राहिल. त्याने आम्हाला तिघाना एक निसटता गुद्दा मारला आणि मुकाट्याने गुप्तहेराच्या तावडीत सापडण्यासाठी निघून गेला. तळघरातून निघून त्याच्या मागोमाग जाताना मिस्टर मेरीवेदर म्हणाले, “मिस्टर होम्स, खरंच बँकेने तुमचे कसे आभार मानावेत हे कळत नाही. बँक लुटण्याची जबरी चोरी तुम्ही मोठ्या हुशारीने व यशस्वीपणे बेत आखून उधळून लावलीत, यात काही संशय नाही. हा माझ्या आयुष्यातील नवीन अनुभव होता.”

होम्स म्हणाला, “जॉन क्लेवर मात करण्यासाठी माझ्याकडे माझे एकदोन उपाय होते. यासाठी माझा जो थोडाफार खर्च झाला तो बँक मला भरून देईल अशी मी अपेक्षा करतो. पण त्यापलिकडे मला मिळालेल्या एकमेवाद्वितीय अनुभवाने व लाल डोक्याच्या गटाची उल्लेखनीय शेरबाजी ऐकून मला पुरेपूर मोबदला मिळाला आहे.’

बेकर रस्त्यावर भल्या सकाळी आम्ही पेलाभर व्हिस्की व सोडा घेऊन बसलो, तेव्हा त्याने सर्व स्पष्टीकरण दिले. “हे पहील्यापासून स्पष्ट होते की या वेगळ्याच प्रकरणाचे शक्यता असलेले उद्दिष्ट असे होते की या गटाची जाहिरात करून व ज्ञानकोशाची नक्कल काढायला लावून त्या कर्ज देणाऱ्याला रोज ठराविक तास बाहेर काढायचे. या कटाच्या व्यवस्थापनाचा हा हुशारीचा भाग होता. खरंच, याहून अधिक चांगला बेत आखणे कठीण होते. हा बेत नक्कीच क्लेच्या शोधक पद्धतीने मिस्टर

विल्सनचे लाल केस बघून आखला गेला. दर आठवड्याला चार पौंड देऊन, त्याला तयार करण्यात आले. आणि हजारो पौंडांशी खेळणाऱ्यांना, चार पौंडांचे काय मोठेसे? त्यांनी जाहिरातीत म्हटले, की त्या चोरांचे तात्पुरते ऑफीस असेल आणि दुसऱ्या चोराने मिस्टर विल्सनच्या सहकाऱ्याने त्याला त्यासाठी अर्ज करण्यास उद्युक्त करायचे. दोघांनी मिळून आठवडाभर रोज सकाळी त्याची गैरहजेरी सांभाळून घ्यायची. मी जेव्हा हे ऐकले की अर्ध्या पगारावर काम करायला तो तयार आहे, तेव्हाच माझ्या मनात शंकेची पाल चुकचुकली. माझी लक्षात आले की त्याने असे करण्याचे काही बळकट कारण असले पाहिजे.

“पण त्याचा हेतू तू कसा काय शोधून काढलास?”

जर घरात महिला असत्या तर फारसा काही मोठा बेत नसेल, असे मला वाटले. पण तसे नव्हते. त्या माणसाचा व्यवसाय लहान होता. आणि त्याच्या घरात एवढ्या काळजीने बेत आखण्याइतके आणि इतका खर्च करण्या इतके काही नव्हते. त्यामुळे मग घराबाहेर काही असले पाहिजे हे नक्की झाले. ते काय होते? मला सहकाऱ्याची फोटोग्राफीची आवड आठवली आणि त्याचे तळघरात नाहीसे होणे. तळघर! तिथे सर्व अडकलेल्या बाबींचा उलगडा झाला. मग या गूढ सहकाऱ्याची मी चौकशी केली. माझ्या लक्षात आले की मला लंडनमधील सर्वात जिगरबाज व थंड गुन्हेगाराशी सामना करायचा आहे. तो तळघरात काही करत होता -- कित्येक महीने, कित्येक दिवस, कित्येक तास, ते चालू होते. ते काय असेल? मला तिथे बोगदा खणला जात असल्याचा संशय आला.

आपण काही घडत असलेली जागा पाहीली तेव्हा मला एवढे कळले. मी पदपथावर काठी आपटून तुला चकित केले. मला खात्री करायची होती की तळघर पुढेमागे किती पसरलेले आहे. पुढे तर ते पसरलेले नव्हते, मग मी घंटी वाजवली आणि माझ्या अपेक्षेप्रमाणे, सहकाऱ्याने दार उघडले. आमच्यात शाब्दिक देवाण घेवाण झाली. यापूर्वी मी त्याला पाहीले नव्हते. मी त्याचा चेहरा नीट पाहिला नाही. त्याच्या पँटचे गुडघे मला बघायचे होते. तू स्वतः बघितले आहेस की ते किती

झिजलेले, सुरकुत्या पडलेले व डागाळलेले आहेत. त्यामुळे त्याच्या खणण्यावर उजेड पडत होता. मग ते कशासाठी खणत आहेत एवढाच प्रश्न उरला. मी आसपास फिरलो. ते गाव व आजूबाजूची वस्ती पाहिली. बँक आपल्या मित्राच्या इमारतीत होती. मला वाटले मी समस्या सोडवली. आपण संगीताच्या कार्यक्रमानंतर घरी आलो तेव्हा, मी स्कॉटलंड यार्डला फोन करून बँक अधिकाऱ्यांची चौकशी केली. आणि तू त्याचा परिणाम बघितलास.”

मी विचारले, “पण आज रात्री ते तळघरात शिरण्याचा प्रयत्न करणार आहेत हे तू कसे काय सांगितलेस?”

“असे बघ, जेव्हा त्यांनी त्यांच्या गटाचे ऑफीस बंद केले तेव्हा आता ते मिस्टर जाबेझ विल्सन तिथे असल्याची पर्वा करत नाहीत हे सिद्ध झाले -- म्हणजेच दुसऱ्या शब्दात, त्यांचे भुयार खणून पूर्ण झाले. पण त्यांनी ते लगेच वापरणे जरूरीचे होते. नाहीतर कदाचित ते उघडकीला येण्याचा धोका होता. बँकेतील घबाडही हलवले जाऊ शकत होते. इतर कुठल्याही दिवसापेक्षा, त्यांना शनिवार सोयीचा होता. कारण त्यांना निसटण्यासाठी दोन दिवस मिळाले असते. या सर्व कारणांमुळे ते आज तिथे येतील असा अंदाज मी केला.”

मी मनापासून त्याची वाखाणणी करत म्हणालो, “तू हा तर्क सुंदर पद्धतीने केलास. ही इतकी लांबलचक साखळी आहे. तरी त्यातील प्रत्येक दुवा एकमेकात व्यवस्थित गुंफला गेला आहे.”

जांभई देत तो उद्गारला, “यामुळे मी असमाधानी व निराश होण्यापासून बचावलो. अरेरे! हा थरार आता संपला. जगण्यातील तोचतोचपणापासून सुटका करून घेण्यासाठी मी लांबलचक प्रयत्न करण्यात, छान वेळ घालवला. हे छोटेमोठे प्रश्न मला यासाठी सहाय्य करतात.”

मी बोललो, “आणि तू मानवजातीचा फायदा करून दिलास.”

त्याने त्याचे खांदे उडवले. तो म्हणाला, “हं. कदाचित शेवटी, मी थोडा तरी उपयोगी पडलो. गुस्ताव्ह फ्लॉबर्टने जॉर्ज सँडला असे लिहिले होते, ‘मनुष्य नगण्य आहे पण त्याचे काम सर्व काही आहे.’ (फ्रेंचमधील प्रसिद्ध वाक्य)

The Five Orange Pips

संख्याच्या पाच बिया

८२ व ९० यामधील शेरलॉक होम्सच्या केसेसच्या टिपणांचे जुने कागद मी बघत होतो, तेव्हा त्यात मला अनेक विचित्र व दिलचस्प गोष्टी आढळल्या. त्यातील कुठली निवडावी व कुठली सोडून द्यावी, हे मला समजेना. तरीही त्यातील काही केसेसना, वर्तमानपत्रातून प्रसिद्धी मिळालेली होती. ज्या विशिष्ट गुणांवर प्रकाश टाकणे हे माझे या गोष्टी प्रसिद्ध करण्यामागचे एक उद्दिष्ट होते, ते माझ्या मित्राचे विशिष्ट गुण काहीं गोष्टींमध्ये, प्रकर्षाने दिसत नव्हते. तर काही गोष्टींमध्ये त्याच्या तपासाच्या अवगामी पद्धतीचे कसब दिसून येत नव्हते. ती नुसतीच वर्णनात्मक सुरवात असलेली पण फार चांगला शेवट नसलेली गोष्ट वाटत होती. काहीं गोष्टी विशेषत्वाने स्पष्ट होत होत्या पण अपुरी माहिती व पुरावा नसणे, यामुळे होम्सला

अत्यंत प्रिय असलेल्या निखळ तर्कशास्त्राला धरून नव्हत्या. पण त्यातील शेवटची एक उल्लेखनीय अशी केस होती आणि तिचे निकाल इतके नवलपूर्ण होते, की मला ती सांगावीशी वाटते आहे. जरी त्यातील काही मुद्दे कधीच स्पष्ट झाले नाहीत व यापुढेही होणार नाहीत.

ज्याची टिपणे माझ्याकडे नोंदवलेली होती अशा कमीजास्त रुचीपूर्ण केसेसची मालिका, ८७ साली आम्ही आव्हान घेऊन सोडवली. यातील काही केसेसपैकी एक केस होती पॅरॅडॉल चेंबरच्या साहसाची, दुसरी एक होती एक मानद धार्मिक संस्था फर्निचर साठवण्याच्या तळघरात चालवत असलेल्या चैनबाज क्लबची, तिसरी होती शिडाची ब्रिटीश बोट सोफी अँडरसनशी संबंधित गोष्टींची, चौथी होती उफा बेटावरील ग्राइस पॅटरसनच्या विशेष उल्लेखनीय साहसांची आणि शेवटची केस कॅंबरवेल येथील विषप्रयोगाची होती. त्या केसचा शोध घेताना, मृत माणसाच्या घड्याळाच्या हालचालीवरून होम्सला समजले की ते दोन तासांपूर्वी बंद केले गेले होते. त्यामुळे मृत माणूस त्यावेळी झोपायला गेला असणार हे कळले. या तर्कामुळे ही केस सोडवली गेली. मी या सगळ्या केसेसचे चित्र पुढे कधीतरी रेखाटू शकतो, पण त्यातील कुठलेच, मी आता ज्याबद्दल लिहिणार आहे, त्या विचित्र परिस्थितीतील घटनांच्या साखळीइतके उल्लेखनीय ठरणार नाही.

ते सप्टेंबरचे दिवस होते व वादळी वारे सुटले होते. दिवसभर वारा घोंघावत होता. पाऊस खिडक्यांना झोडपून काढत होता. त्यामुळे इथे लंडनच्या भर वस्तीत आम्ही, पिँजऱ्यातील जंगली प्राण्यासारखे मानवजातीवर उच्च स्वरात ओरडणाऱ्या भयानक नैसर्गिक जोरदार शक्तींना, आमचे सर्वसामान्य आयुष्य सोडून, जोखत बसलो होतो. जसजशी संध्याकाळ होऊ लागली, तसतसा वादळाचा जोर वाढू लागला. धुराड्यात अडकलेल्या मुलासारखा वारा जणू हुंदके देत रडत होता. शेरलॉक होम्स मनस्वीपणे शेकोटीजवळ, त्याने केलेल्या गुन्ह्यांच्या तपासाच्या नोंदी बघत बसला होता. मी दुसरीकडे क्लार्क रुसेल्सच्या छान समुद्रकथा वाचनात गुंग झालो होतो. तेवढ्यात वाऱ्याची किंकाळी कानावर आली आणि ती त्या गोष्टीत मिसळून गेली.

पावसाच्या जोरदार सपकाऱ्याने समुद्राच्या लाटांच्या थैमानाचा आवाज त्यात मिसळला. माझी बायको तिच्या आईकडे गेली होती. आणि मी परत एकदा बेकर रस्त्यावर होम्सबरोबर रहायला आलो होतो.

मी म्हणालो, “नक्कीच हा दाराच्या घंटीचा आवाज आहे. रात्री कोण आले आहे? बहुधा तुझे काही मित्र असावेत.”

तो उत्तरला, “तुझ्याशिवाय मला कोणीच मित्र नाहीत. मी पाहुण्यांना बोलावत नाही.”

“मग एखादा तुझी मदत मागायला आलेला कुणी असेल.”

“असा कुणी असेल तर ही गंभीर केस दिसते आहे. अशा दिवशी, अशा वेळी, माणसाला इथे यायला लागणे म्हणजे -- मला वाटते -- आपल्या घराच्या मालकिणीचे कुणी जवळचे लोक असावेत.”

पण शेरलॉक होम्सचा अंदाज चुकला. पॅसेजमधून पदरव व दारावर टकटक ऐकू आली. त्याने हात लांब करून दिव्याचे तोंड त्याच्यावरून बाजूला करून, जिथे नवीन आलेला माणूस बसेल, त्याच्यावर उजेड पडेल असे केले.

तो म्हणाला, “आत या.”

आत आलेला माणूस तरुण होता. वरवर बघून तरी बाविशीचा वाटत होता. तो नीटनेटका व व्यवस्थित कपडे केलेला दिसत होता. त्याच्याकडे काही नाजूक व सांगण्यासारखे असल्याचे वाटत होते. त्याने हातात धरलेली पाणी गळणारी छत्री व त्याचा लांब चकाकीत पाण्यापासून बचाव करणारा कोट, तो बाहेरच्या कुठल्या भयाण वातावरणातून आला आहे ते सांगत होते. होम्सने दिव्याच्या उजेडात कुतुहलाने त्याच्याकडे पाहिले. त्याचा चेहरा पडलेला वाटला व डोळे जड झालेले वाटले. तो मोठ्या काळजीत असावा. नाकावर क्लिप असलेला सोनेरी चष्मा लावत तो म्हणाला, “मला माफ करा. मी समजतो की मी भलत्या वेळी येऊन, तुम्हाला त्रास

देत नाही आहे. तुमच्या उबदार व आरामशीर खोलीत मी वादळाच्या व पावसाच्या खुणा घेऊन आलो आहे.”

होम्स म्हणाला, “मला तुमचा कोट व छत्री द्या. ते इथे खुंटीवर राहून वाळतील. तुम्ही नैऋत्येकडून आलेले दिसता.”

“हो होरशॅमहून.”

“तुमच्या टोपीच्या कडांवर माती व खडूचे जे मिश्रण दिसते आहे ते अगदी उठून दिसणारे आहे.’

मी तुमचा सल्ला मागायला आलो आहे.”

‘ते सहज लक्षात येते आहे.”

“आणि मदत.”

“ते नेहमीच सोपे असते असे नाही.”

“मिस्टर होम्स, मी मेजर प्रेंडरगास्टकडून ऐकले आहे, की तुम्ही त्याना टँकरव्हील क्लबच्या प्रकरणातून कसे सोडवलेत.”

“ओहो, अर्थात त्याने पत्त्यांच्या खेळात फसवाफसवी केल्याचे, उगीचच उठवले गेले होते.”

“ते म्हणाले की तुम्ही कुठलीही समस्या सोडवू शकता.”

“तो जरा जास्तच सांगतो आहे.”

“तुम्ही कधीच हरत नाही.”

“मी चार वेळा हरलो आहे. तीनदा पुरुषांकडून व एकदा स्त्रीकडून”

“पण तुम्ही जितके वेळा जिंकलात, त्यामानाने हे काहीच नाही.”

“सामान्यपणे मी यश मिळवतो.”

“मग माझ्या बाबतीत पण तसेच होऊ दे.’

“तुम्ही तुमची खुर्ची शेकोटीच्या धगीजवळ आणा आणि तुमची केस मला सांगा.”

“ही काही सर्वसामान्य केस नाही.”

“माझ्याकडे येणारी केस तशी नसतेच. माझ्याकडे नेहमी अवघड केसेसच येतात.”

“सर, तरीही मी प्रश्न विचारतो, की तुमच्या सगळ्या अनुभवात तुम्ही याहून अधिक गूढ आणि सोडवायला कठीण अशी माझ्या कुटुंबात घडलेली, खूप घटनांची साखळी असणारी केस पाहिली नसेल.’

होम्स बोलला, “तुम्ही माझी उत्सुकता वाढवत आहात. आम्हाला आता सुरवातीपासून केसमधील महत्वाच्या गोष्टी विस्ताराने सांगा. आमच्यासाठी ते महत्वाचे आहे.” त्या तरुणाने त्याची खुर्ची पुढे ओढली व त्याचे ओले पाय घगीकडे केले.

तो बोलू लागला, “माझे नाव जॉन ओपनशाँ आहे. पण माझ्या समजुतीप्रमाणे, या भयानक प्रकाराशी माझे फारसे देणेघेणे नाही. ही वंशपरंपरेची गोष्ट आहे. त्यामुळे तुम्हाला ती सांगण्यासाठी मला भूतकाळात जाऊन सुरवात करावी लागेल.

माझ्या आजोबाना दोन मुले होती. माझे काका एलियास आणि माझे वडील जोसेफ. माझ्या वडिलांचा कोव्हेन्ट्रीमध्ये छोटासा कारखाना होता. तो त्यांनी सायकलच्या काळात वाढवला. न तुटणाऱ्या ओपनशाँ टायर्सचे पेटंट त्यांच्याकडे होते. तो व्यवसाय इतका चांगला चालला होता की त्यांनी तो विकून भरपूर पैसे मिळवले.

माझे काका एलियास तरुणपणी अमेरिकेत स्थिरस्थावर झाले आणि फ्लोरिडाला ते मळ्यांचे मालक झाले. तिथे त्यांचे उत्तम चालले होते. यादवी युद्धाच्या वेळी ते जॅक्सनच्या सैन्यातून लढले आणि नंतर हूडमधून लढताना ते कर्नल पदापर्यंत पोचले. जेव्हा लीने शस्त्र खाली ठेवले तेव्हा माझे काका त्यांच्या शेतीकडे परत वळले. तिथे ते तीन चार वर्षे राहिले. १८६९ किंवा १८७० मध्ये ते युरोपला परत आले व होरशाम जवळ ससेक्समध्ये लहानशी इस्टेट विकत घेतली. त्यांनी परदेशात चांगले नशीब काढले. परंतु निग्रोंविषयी नावड उत्पन्न झाल्याने व व्यापारधंद्यातील प्रजासत्ताक धोरणांचे वाढते प्रस्थ बघून, त्यांनी ते सर्व सोडून दिले. ते एक भीतीदायक, शीघ्रकोपी व वैशिष्ट्यपूर्ण व्यक्ती होते. चिडले की ते अतिशय शिवराळपणा करत.

वंशपरंपरेनी ते एकलकोंडे होते. ते होरशाम येथे एवढी वर्षे राहिले पण त्यांनी गावात पाऊल तरी ठेवले की नाही, याची मला शंकाच आहे. त्यांच्या घराभोवती बाग व दोन तीन शेते होती. तिथे ते व्यायाम करत. तरीही अनेक वेळा आठवड्यांच्या शेवटी ते त्यांच्या खोलीतून बाहेरदेखील पडत नसत. ते खूप ब्रँडी पीत व खूप धूम्रपान करत. ते समाजात मिसळत नसत. त्यांना कुणी मित्र नको होते व स्वतःचा भाऊदेखील.

त्यांनी मला १८७८ च्या सुमारास पहिल्यांदा पाहिले तेव्हा मी साधारण बारा वर्षांचा मुलगा होतो. ते माझ्यावर चिडत नसत. उलट त्यांना मी आवडत असे. तेव्हा त्यांना इंग्लंडमध्ये येऊन, आठ नऊ वर्षे झाली होती. त्यांनी माझ्या वडीलांकडून मला, त्यांच्याजवळ रहाण्यासाठी मागून घेतले. ते माझ्या बाबतीत फार दयाळू होते. जेव्हा ते प्यायलेले नसत, तेव्हा ते माझ्याबरोबर सारीपाट खेळत. ते नोकरांसाठी वा व्यापारामध्ये मला त्यांचे प्रतिनिधित्व करायला सांगत. त्यामुळे मी सोळा वर्षांचा झालो, तेव्हा मी जवळजवळ घराचा मालक झालो होतो. सर्व किल्ल्या माझ्याकडे असत. त्यांचे खासगीपण जपून, मी केव्हाही, कुठेही माझ्या आवडीप्रमाणे जाऊ शकत असे. फक्त एकच उल्लेखनीय अपवाद होता, तो म्हणजे घराच्या छपराखाली त्यांची

एक लहानशी खोली होती. ती कायम बंद असे. त्यात ते मला किंवा इतर कुणालाही शिरू देत नसत. एका मुलाच्या उत्सुकतेने मी किल्लीच्या भोकाला डोळा लावून डोकावून बघत असे. पण मला जुन्या पेढ्या व गाठोडी सोडून काही दिसत नसे. तिथे अजून कसली अपेक्षा असणार?

मार्च १८८३ मधील एका दिवशी, कर्नलच्या जेवायच्या ताटासमोर एक परदेशी स्टॅप लावलेले पत्र पडले होते. त्याना पत्र येणे ही सामान्य गोष्ट नव्हती. कारण त्यांची बिले तयार पैशांनी भरली जात व त्याना कुणी मित्र नव्हते. त्यांनी ते पत्र घेतल्यावर ते बोलले, “भारतातून आलेले पॉडीचेरीच्या पोस्टाचा शिक्का असलेले हे पत्र आहे. हे काय असेल?” घाईने त्यांनी ते फोडले. त्यातून संत्र्याच्या पाच लहान कोरड्या बिया बाहेर निघून, त्यांच्या ताटात पडल्या. हे बघून मी हसू लागलो. त्यांचे डोळे विस्फारले गेले आणि ओठ आवळले गेले. त्वचेचा रंग पांढरा पडला. त्याच्या थरथरत्या हातात अजून ते पाकीट होते व त्याकडे ते निरखून बघत होते. ते किंचाळले, “के. के. के.! अरे देवा, अरे देवा, माझ्या पापांनी माझ्यावर कब्जा केला!”

मी ओरडून विचारले, “काका, हे काय आहे?” ते उठत व त्यांच्या खोलीकडे जात म्हणाले, “मरण.” मी भीतीने ओला झालो होतो. मी पाकीट घेतले. आतील कागदावर घाईघाईने लाल शाईत तीन वेळा के अक्षर लिहीले होते. अजून संत्र्याच्या पाच लहान कोरड्या बिया सोडून त्यात काही नव्हते. त्याना इतकी भीती वाटायचे कारण काय? मी टेबल सोडून जिना चढू लागलो, तेव्हा त्याना एक जुनी गंजलेली किल्ली घेऊन खाली येताना पाहीले. ती बहुधा त्यांच्या खोलीची असावी. त्यांच्या दुसऱ्या हातात पैशाच्या पेटीसारखी, लहानशी ब्रासची पेटी होती. “त्याना काय हवे ते करू दे. पण अजूनही मी त्याना चकवू शकतो. मेरीला सांग की आज मला माझ्या खोलीत शेकोटी पाहीजे. आणि होरशामचे वकील फोर्डहॅम याना बोलावून घे.”

“मी त्यांनी सांगितल्याप्रमाणे केले. जेव्हा वकील आला तेव्हा मला त्या खोलीत बोलावले गेले. शेकोटी धडधडून पेटली होती. त्यामध्ये जळलेल्या कागदांची काळी फुगीर राख होती. त्याच्या शेजारी ब्रासची रिकामी पेटी, उघडी पडली होती.

मी पेटीकडे कटाक्ष टाकला तेव्हा माझ्या लक्षात आले, की तिच्या झाकणावर तीन भागात के छापलेले होते. तेच के, जे मी त्या पाकिटावर वाचले होते.

काका म्हणाले, “जॉन तू माझ्या इच्छापत्राचा साक्षीदार आहेस. मी माझी सगळी इस्टेट, तिच्या फायद्यातोट्यासकट माझ्या भावाला, म्हणजे तुझ्या वडिलांना देतो आहे. वारसाहक्काने ती तुला मिळेलच. जर तू तिचा शांतपणे उपभोग घेऊ शकलास, तर चांगलेच आहे आणि जर तुला तसे वाटत नसेल तर, माझ्या सल्ल्याप्रमाणे ती तुझ्या कट्टर शत्रूला देऊन टाक. मी तुला अशी दुधारी गोष्ट दिल्याबद्दल दिलगीर आहे. पण मला सांगता येत नाही, की पुढे काय होणार आहे. या कागदांवर जिथे मिस्टर फोर्डहॅम सांगतील तिथे कृपया सहाय्य कर.”

मी ते सांगतील तिथे सहाय्य केल्या. वकील ते कागदपत्र घेऊन गेला. या घटनेचा माझ्या मनावर खोल परिणाम झाला. मी त्यावर खूप विचार केला. मनात उलटसुलट तर्क करून पाहिले, पण त्यातून काहीही निष्पन्न झाले नाही. त्यातून रिकाम्या तर्कवितर्कांची जी छाया माझ्यावर पडली, त्यामुळे माझ्या जाणीवा बोथट झाल्या. आमचा दिनक्रम मात्र नेहमीसारखाच सुरु राहिला. परंतु माझ्या काकांमध्ये बदल झाला. ते पूर्वीपेक्षा जास्त पिऊ लागले. आणि समाजापासून अजूनच फटकून राहू लागले. त्यांचा बहुतेक वेळ ते त्यांच्या खोलीत घालवत. आतून दार कुलुपबंद करून ठेवत. एखादे वेळी ते अट्टल दारुड्यासारखे वागत. घर डोक्यावर घेत. हातात पिस्तुल घेऊन बागेची नासधूस करत. “मी कुणाला घाबरत नाही” असे ओरडत फिरत. त्यांना तुरंगासारखे कोंडताही येत नसे. जेव्हा हा वेडाचा उद्रेक संपे, तेव्हा ते गोंधळून आरडाओरडा करत. त्यांच्या खोलीत जाऊन आतून दार बंद करून घेत. त्यांच्या आत्म्याच्या तळाशी जी अनामिक भीती दडून बसली होती, त्याला धीटपणे सामोरे जाण्याची ताकद त्यांच्यात उरली नव्हती. अशा वेळी त्यांचा चेहरा, थंडी असूनही, घामाघूम होई. जसे काही ते आत्ताच चेहऱ्यावर पाणी मारून आले आहेत.

मिस्टर होम्स, तुमच्या सहनशीलतेला कमी न लेखता, आता गोष्टीच्या शेवटाकडे येताना सांगतो. अशी एक रात्र आली की दारुच्या नशेत त्यांना,

स्वतःभोवती वेढा पडल्यासारखे वाटू लागले. त्यातून ते कधीच बाहेर पडू शकले नाहीत. आम्ही त्यांना शोधले तेव्हा ते खाली तोंड केलेल्या अवस्थेत, बागेच्या तळाशी असलेल्या एका शेवाळे साचलेल्या तळ्यात पडलेले होते. तिथे काही हिंसाचार झाल्याच्या खुणा नव्हत्या. आणि पाणी फक्त दोन फुट खोल होते. त्यांचे वेड माहिती असल्याने, ज्युरींनी 'आत्महत्या' असा शिक्का मारला. पण ते मृत्युला घाबरत असत, हे माहिती असलेल्या मला, ते स्वतःहून मरणाला सामोरे गेले असतील हा विचार पटायला कठीण गेले. तरीही झाले ते घडून गेले. माझे वडिलांना इस्टेट मिळाली व १४००० पौंड बँकेतील खात्यात जमा झाले.

होम्सने मध्येच विचारले, "एक मिनिट, मला असे दिसते आहे की तुमचे सांगणे, मी आत्तापर्यंत ऐकलेल्या गोष्टींपेक्षा फारच वेगळे आहे. तुम्ही मला काकांच्या मृत्युची तारीख व त्यांना ते पत्र मिळाल्याची तारीख सांगा."

"१० मार्चला १८८३ ला पत्र मिळाले व नंतर सात आठवड्यांनी २ मेच्या रात्री त्यांचे मरण ओढवले."

"आभारी आहे. पुढे सांगा."

जेव्हा माझ्या वडीलांनी होरशामची इस्टेट ताब्यात घेतली, तेव्हा त्यांनी माझ्या सांगण्यावरून, काकांच्या नेहमी बंद असणाऱ्या खोलीची काळजीपूर्वक तपासणी केली. आम्हाला तिथे ब्रासची रिकामी पेटी सापडली. त्याच्या झाकणाच्या आत के. के. के. असे लिहिलेला एक कागद चिकटवलेला होता. पत्रे, दस्तऐवज, पावत्या असेही त्यात लिहिलेले होते. आम्ही असा तर्क केला की कर्नल ओपनशाँ यांनी नष्ट केलेल्या कागदांची ती नामावली होती. बरेच विखुरलेले कागद व माझ्या काकांच्या अमेरिकन आयुष्याबद्दल लिहिलेल्या वह्या सोडून तिथे फारसे काही सापडले नाही. त्यातील काही युद्धाच्या वेळच्या होत्या. आणि त्यांनी त्यांचे कर्तव्य चोख बजावल्याचे व एक शूर सैनिक म्हणून त्यांना गौरवण्यात आल्याचे, त्यात लिहिले होते. बाकीची दक्षिणेकडील राज्यांच्या पुनर्बांधणीसंबंधीची होती आणि

जास्त करून ती राजकारणाशी संबंधित होती. कारण त्यांनी उत्तरेकडून पाठवल्या गेलेल्या फारसा आगापिछा नसलेल्या राजकारण्यांना विरोध करण्यात, मुख्य भाग घेतला होता.

माझे वडील होरशामला रहायला आले तेव्हा ८४ साल सुरु होत होते. जानेवारी ८५ पर्यंत आमचे सर्व ठीक चालले होते. जानेवारी ४ नंतर आम्ही न्याहारीसाठी टेबलाशी बसलेले असताना, मी माझ्या वडिलांना आश्चर्य वाटून जोराने ओरडताना ऐकले. त्यांच्या एका हातात नुकतेच उघडलेले एक पाकीट होते व दुसऱ्या उघडलेल्या तळहातावर संत्र्याच्या पाच कोरड्या बिया होत्या. ते नेहमी मी सांगितलेल्या, कर्नलच्या 'कोंबडा व बैल' असे त्यांनी नाव दिलेल्या गोष्टीला, हसत असत. पण आज तीच गोष्ट त्यांच्यावर चालून आली होती, म्हणून ते आत्ता फार घाबरलेले व कोड्यात पडलेले दिसत होते.

ते त्या पत्राचा पुनरुच्चार करत म्हणाले, "जॉन, याचा अर्थ काय?"

मी म्हणालो, "माझे तर हृदय शिशाचे झाले आहे. ते के. के. के. आहे."

त्यांनी पाकिटाच्या आत पाहिले. "बरोबर. तीच आद्याक्षरे आहेत. पण त्यांच्यावर हे काय लिहिले आहे?"

"ते कागद सौरघड्याळावर ठेवा." मी त्यांच्या खांद्यावरून डोकावत वाचले.

त्यांनी विचारले, "कुठले कागद? कुठले सौरघड्याळ?"

मी म्हणालो, "बागेतील सौरघड्याळ. दुसरे कुठले असणार? पण कागद तर नाहीसे केले गेले."

कसाबसा धीर धरून ते बोलले, "काय हे, आपण इथे सुसंस्कृत जगात रहातो आहोत आणि आपण असले मूर्ख चाळे करू शकत नाही. हे पत्र आले आहे तरी कुठून?"

"डंडी (लंडन) हून" मी पोस्टाच्या शिक्क्याकडे बघत उत्तरलो.

ते म्हणाले, “फारच अनाकलनीय असा विनोद आहे. सौरघड्याळ. आणि कागदांशी मला काय करायचे आहे? मी असल्या गोष्टीकडे काहीही लक्ष देणार नाही.”

मी म्हणालो, “आपल्याला पोलिसांशी बोलायला हवे.”

“आणि आपल्याला वाटणाऱ्या काळजीचे हसे करून घ्यायचे.”

“मग मी असे करू की नको?”

“नको. मी तुला असे करायला मनाई करतो. असल्या मूर्खपणामुळे आपली फजिती व्हायला नको.”

“त्यांच्याबरोबर वाद घालण्यात काही अर्थ नव्हता. कारण ते फार हट्टी होते. पण त्यांच्या मनाईमुळे मला ताण आला.

पत्र आल्यापासून तिसऱ्या दिवशी माझे वडील त्यांचा जुना मित्र, मेजर फ्रीबडी याना भेटायला गेले. ते बंदराखालील किल्ल्याचे अधिकारी होते. वडील घर सोडून बाहेर पडले तर ते धोक्यापासून लांब रहातील, असे वाटून मी आनंदी झालो. परंतु मी चुकत होतो. ते गेल्यावर दुसऱ्या दिवशी मला मेजर फ्रीबडी यांची तार आली. त्यात त्यांनी मला ताबडतोब बोलावले होते. माझे वडील शेजारील खोल चुनखडीच्या खाणीत पडले होते आणि त्यांची कवटी फुटून ते बेशुद्ध झाले होते. मी घाईने गेलो पण ते शुद्धीवर न येता मरण पावले. ते संधीप्रकाशात फरेहॅमहून परत येत असताना, ती वाट तशी अनोळखी होती व चुनखडीच्या खाणीला कुंपण नव्हते. ‘अपघात’ असे मृत्यूचे कारण देण्यास ज्युरीना काही प्रत्यवाय वाटला नाही. त्यांच्या मृत्यूशी संबंधित प्रत्येक गोष्ट मी तपासली पण तो खून असल्याची काही शक्यता सापडली नाही. तिथे काही झटापट झाल्याचेही दिसत नव्हते. काही पाऊलखुणा दिसत नव्हत्या. चोरीचा उद्देशही वाटत नव्हता व कुणा अनोळखी माणसाला रस्त्यावर पाहिल्याचे कुणी सांगत नव्हते. तरी तुम्हाला समजेल की माझे मन

थाऱ्यावर नव्हते. हे सर्व काहीतरी त्यांच्यासाठी अघोरी सापळा, रचला गेल्यासारखे मला वाटत होते.

अशा दुष्ट साखळीचा पुढचा दुवा मीच ठरलो असतो. तुम्ही विचाराल की मी ती इस्टेट विकून का टाकली नाही? कारण या सर्व वाईट घटना माझ्या काकांच्या पूर्वायुष्याशी कुठल्याना कुठल्या प्रकारे निगडीत होत्या आणि हा धोका घर बदलून टळेल असे मला वाटत नव्हते.

माझे बिचारे वडील जानेवारी ८५ मध्ये वारले. त्यानंतर दोन वर्षे व आठ महिने गेले. त्या काळात मी होरशामला आनंदाने रहात होतो. मला वाटू लागले होते की कुटुंबावरील हा शाप आता गेला. मागच्या पिढीपर्यंतच तो होता. मी फार लवकर निर्धास्त होऊ लागलो होतो. पण माझ्या वडिलांवर ज्या तऱ्हेने संकट चालून आले, तसाच दणका मला काल सकाळी बसला. त्या तरुण माणसाने त्याच्या खिशातून एक चुरगळलेले पाकीट काढले आणि त्यातून संत्र्याच्या पाच कोरड्या बिया काढून दाखवल्या.

तो पुढे बोलला, “हेच ते पाकीट. त्यावर लंडनच्या पोस्टाच्या शिक्का आहे. त्यात माझ्या वडीलांच्या पत्रात होते, तसेच शब्द आहेत. के. के. के. आणि तेच वाक्य आहे, ‘ते कागद सौरघड्याळावर ठेवा.’

होम्सने विचारले, “मग तुम्ही काय केले?”

“काही नाही.”

“काही नाही?”

“खरे सांगायचे तर -- त्याने त्याच्या कृश गोऱ्या हातात तोंड लपवले -- मला निराधार वाटते आहे. सापाच्या तोंडाशी असणाऱ्या सशासारखे मला वाटते आहे विरोध करण्यास व रोखून धरण्यास कठीण, अशा पापाच्या पकडीत सापडल्यासारखे

मला वाटते आहे. दूरदृष्टीने किंवा काही काळजी घेऊन त्यापासून बचाव करणे शक्य वाटत नाही.”

शेरलॉक होम्स ओरडला. “अरेरे! तुम्हाला काहीतरी केले पाहिजे. नाहीतर तुम्ही मेलात. ही दुःख करत बसायची वेळ नाही. हिंमत सोडून काहीही तुम्हाला वाचवू शकणार नाही.”

“मी पोलिसाना भेटलो.”

“ओहो!”

पण त्यांनी हसून माझी गोष्ट ऐकून घेतली. पत्र वगैरे सर्व एक विनोद आहे, असे त्या इन्स्पेक्टरचे मत असल्याची माझी खात्री झाली. माझ्या वडिलांचा व काकांचा मृत्यू हे केवळ अपघात होते. त्याचा पत्राशी काही संबंध नाही असे ते म्हणाले.”

होम्सने त्याचे हात हवेत उडवले व ओरडला, “अशक्य मूर्ख माणूस!”

पण त्यांनी माझ्या संरक्षणासाठी एक पोलीस तैनात केला. तो माझ्याबरोबर घरात असतो.”

“आत्ता तो तुझ्याबरोबर आला आहे का?”

“नाही. त्याला, मला घरी सोबत करायला सांगितले आहे.”

होम्सने परत चिडून हवेत हात उडवले.

तो किंचाळला, “तुम्ही माझ्याकडे कशाला आलात? आणि सर्वात कडी म्हणजे लगेच का आला नाहीत?”

“मला माहिती नव्हते. आज सकाळी जेव्हा मेजर प्रेंडेरगास्टकडे मी माझ्या त्रासाबद्दल बोललो, तेव्हा त्याने मला तुम्हाला भेटण्याचा सल्ला दिला. म्हणून मी तुमच्याकडे आलो आहे.”

“तुम्हाला पत्र येऊन दोन दिवस झाले. तुम्ही यापूर्वीच काही करायला हवे होते. तुम्ही आम्हाला जे सांगितलेत, त्याहून अधिक काही तुम्हाला माहिती आहे असे वाटत नाही -- आम्हाला मदत होऊ शकेल असे काही -- “

जॉन ओपनशाँ म्हणाला, “एक गोष्ट आहे.” त्याने कोटाचे खिसे चाचपले व एक रंग उडालेला निळे डाग पडलेला तुकडा काढून टेबलावर ठेवला. तो म्हणाला, “मला असे आठवते आहे माझ्या काकांनी ज्या दिवशी कागद जाळले, तेव्हा मी असे पाहिले की, राखेत पडलेले काही न जळलेले तुकडे, हे एका विशिष्ट रंगांचे होते. मला त्यांच्या खोलीत जमिनीवर पडलेला एक कागद सापडला. मला वाटते, त्यांनी जाळलेल्या कागदांमधून तो उडून आला असावा व त्यामुळे बचावला. पण मला वाटते, बियांच्या उल्लेखाशिवाय आपल्याला मदत होईल असे त्यात काही नाही. ते एखाद्या खासगी रोजनिशीचे पान असावे. पण ते अक्षर नक्की माझ्या काकांचेच आहे.”

होम्सने दिवा हलवला व आम्ही दोघे त्या कागदावर वाकलो. त्याच्या वेड्यावाकड्या कडांवरून, तो एखाद्या वहीतून फाडला गेल्यासारखे वाटत होते. त्यावर मार्च १८६९ असे लिहिले होते. त्याखाली काही अगम्य टिपण्या होत्या.

४ हडसन आला. तोच जुना प्लॅटफॉर्म.

७ सेंट ऑगस्टीनचे मॅकॉले, पॅरामोर व जॉन स्वेन यांच्यावर बिया स्थिर केल्या.

९ मॅकॉलेला टिपला.

१० जॉन स्वेनला टिपला.

१२ पॅरामोरला भेटलो. सर्व ठीक आहे.

कागदाची घडी करून तो पाहुण्याकडे परत देत होम्स म्हणाला, “आभारी आहे. आता तुम्हाला कुठल्याही कारणाने, एकही क्षण वाया घालवता कामा नये. तुम्ही जे जे सांगितले, त्यावर चर्चा करायला देखील आता वेळ नाही. तुम्ही घरी जाऊन ताबडतोब कामाला लागले पाहिजे.”

“मी काय करू?”

“एकच गोष्ट करा. पण ती लवकरात लवकर करा. तुम्ही आत्ता मला दाखवलेला कागद ब्रासच्या पेटीत ठेवा. तुम्ही असे लिहिलेली एक चिठ्ठीही ठेवा की बाकीचे कागद काकांनी जाळले. आणि हा एकच बचावला आहे. त्यांना विश्वास वाटेल अशा शब्दात ते लिहा. एवढे केल्यावर सांगितल्याप्रमाणे, ती पेटी बागेत सौरघड्याळावर ठेवा. लक्षात आले?”

“पूर्णपणे.”

“आत्ता तरी बदला घेणे किंवा तत्सम काही विसरून जा. ते आपल्याला नंतर कायद्याच्या आधारे करता येईल. पण आधी आपण जाळे विणले पाहिजे. त्यांचे त्यांनी आधीच विणून ठेवले आहे. तुम्हाला धमकी देणारा धोका, आधी दूर करायला हवा. नंतर हे गूढ काय आहे, ते शोधावे लागेल आणि मग गुन्हेगारांना शिक्षा.”

तरुण मनुष्य उठून त्याचा कोट घेत म्हणाला, “आभारी आहे. तुम्ही मला नवे आयुष्य व आशा दिलीत. मी नक्की तुम्ही सांगितल्याप्रमाणे करीन.”

“एकही क्षण वाया घालवू नका. आणि सर्वात महत्वाचे म्हणजे स्वतःची काळजी घ्या. तुम्हाला खऱ्याखऱ्या, पुढे घडणाऱ्या धोक्याने धमकावले आहे, यात काही संशय नाही. तुम्ही परत कसे जाणार आहात?”

“वॉटरलूपासून गाडीने.”

“अजून नऊदेखील वाजले नाही. अजून रस्त्यात गर्दी असेल. त्यामुळे तुम्ही स्टेशनला सुखरूप पोचाल अशी अपेक्षा करतो. तरीही तुम्ही स्वतःचे फारसे रक्षण करू शकणार नाही.”

“माझ्याकडे शस्त्र आहे.”

“ते ठीक आहे. मी उद्यापासून तुमच्या केसवर काम सुरु करतो.”

“मग मी तुम्हाला होरशामला भेटतो.”

“नाही. तुमचे गूढ लंडनमध्येच आहे. तिथेच मी त्याचा शोध घेईन.”

“तर मग मी तुम्हाला कागद व पेटी याबद्दल काही बातमी आहे का, असा एखाद्या दिवसात फोन करतो. मी प्रत्येक बाबतीत तुमचा सल्ला घेईन.” आमच्याबरोबर हस्तांदोलन करून तो निघून गेला. बाहेर अजून सोसाट्याचा वारा होता. पावसाचे थैमान चालू होते. तो खिडक्यांवर आदळत होता. ही रानटी अशी विचित्र गोष्ट आमच्यापर्यंत त्या वेड्या घटकांकडून आलेली वाटत होती.

त्याचे डोके पुढे झुकवून व दृष्टी शेकोटीच्या लाल ज्वाळेवर स्थिर करून, शेरलॉक होम्स काही क्षण शांत बसला. मग त्याने त्याचा पाईप पेटवला व खुर्चीत मागे टेकत, छताकडे जाणारी धुराची वलये पहात बसला.

शेवटी त्याने शेरा झाडला, “वॉटसन, आपल्या सर्व केसेसपैकी ही सर्वात विलक्षण दिसते आहे.”

“फक्त ‘चारची खूण’ (लीप्पिनकॉट या मासिकातून दर महिन्याला क्रमाक्रमाने प्रकाशित होणारी रहस्यमय कादंबरी) सोडून.”

“बरोबर. कदाचित तेवढी सोडून. आणि तरीही हा जॉन ओपनशाँ फारच गंभीर व लगेचच त्याच्यावर घाला पडू शकेल अशा भयानक छायेखाली वावरतो आहे.”

“मी विचारले, “पण हा नक्की काय प्रकार आहे, हे तुला समजले आहे का?”

तो उत्तरला, “ते कशाबद्दल आहे याचा काही प्रश्न नाही.”

“मग ते कशाबद्दल आहे? हा के. के. के. कोण आहे? तो या कुटुंबाच्या का मागे लागला आहे?”

शेरलॉक होम्सने डोळे मिटले आणि त्याची कोपरे खुर्चीच्या हातावर ठेवली. तो बोलला, “प्रत्येक बाबतीतील एखादी गोष्ट दाखवल्यावर, त्यावरून तर्क लढवणारा आदर्श माणूस सर्व घटनांची साखळी जाणतो व आपल्याला फक्त त्याकडे घेऊन जात नाही तर त्याच्या सगळ्या परिणामांकडेदेखील घेऊन जातो. जसा पुरातत्वशास्त्रज्ञ एका हातावरून, त्या पूर्ण प्राण्याचे वर्णन करू शकतो तसे ज्या निरीक्षकाला घटनाक्रमातील एक दुवा पूर्णपणे समजला आहे, तो इतर सर्व काही, आधीचे व नंतरचे जाणू शकतो. आपल्याला अजून परीणामांमागील तर्कशास्त्र समजलेले नाही. जाणीवेच्या जोरावर, भीतीवर विजय मिळवून, जे या समस्या सोडवण्याचा अभ्यास करतील, त्यांना याचे उत्तर सापडेल. समजलेल्या सर्व गोष्टींची सुसंगती लावणे हे आजच्या उदार शिक्षणाच्या व ज्ञानकोश हाताशी असण्याच्या काळातसुद्धा, अतिशय दुर्मिळ अशी हुशारी आहे. तिथपर्यंत पोचणे तसे फार अवघड नाही पण त्यासाठी मनुष्याला त्याच्या कामासाठी लागणारे सर्व माहिती हवे आणि या केसच्या बाबतीत मी हेच करायचे ठरवले आहे. जर मला बरोबर आठवत असेल तर, एका प्रसंगी, आपल्या मैत्रीच्या सुरवातीचा काळात तू माझ्या मर्यादा मला अगदी नेमकेपणे सांगितल्या होत्यास.”

मी हसत उत्तरलो, “हो. तो एक उल्लेखनीय दस्तऐवज होता. तत्वज्ञान, ज्योतिषशास्त्र व राजकारण याना काही किंमत उरली नव्हती. वनस्पतीशास्त्रातील बदलणाऱ्या गोष्टी, गावापासून पन्नास मैलावरील मातीच्या रचनेवरून अंदाज बांधणारे चतुर भूगर्भशास्त्र, विचित्र रसायनशास्त्र, प्रत्येकात वेगळे असलेले शरीरशास्त्र, भावनाशील साहित्य, एकमेवाद्वितीय असे गुन्हेगारी शास्त्र,

व्हायोलीनवादक, मुष्टीयोद्धा, तलवारबाज आणि कोकेन व तंबाखूने स्वमरण ओढवून घेणारा; हे सर्व माझ्या विश्लेषणाचे महत्वाचे मुद्दे आहेत.”

शेवटच्या मुद्द्यावर होम्स तोंडभरून हसला व म्हणाला, “तर मी पूर्वी बोललो होतो तेच परत बोलतो. माणसाने त्याच्या छोट्याशा मेंदूत, तो वापरू शकेल असे सर्व प्रकारचे फर्निचर साठवून ठेवावे आणि न लागणारे अडगळीच्या खोलीत किंवा वाचनालयात ठेवावे. म्हणजे हवे तेव्हा ते तिथून काढून घेता यावे. आता आपल्याकडे आलेल्या केससाठी, आपल्याला सर्व प्रकारचे स्रोत शोधावे लागतील. तू मला तुझ्या मागे असलेल्या कपाटातील अमेरिकन ज्ञानकोशातील के चे पान उघडून दे. आभारी आहे. आता आपल्या केसमधील परिस्थितीला ते कसे लागू पडते, ते बघू. त्यावरून काय निष्कर्षापर्यंत आपण पोचू शकतो, तेही लक्षात येईल. पहील्याप्रथम आपण कर्नल ओपनशाँ यांनी अमेरिका सोडायचे, काही महत्वाचे कारण असल्याच्या ठाम गृहीतकापासून सुरवात करू. त्यांच्या काळातले लोक त्याच्या सगळ्या सवयी बदलत नसत. इंग्लंडमधील एकाकी आयुष्यापेक्षा, फ्लोरिडातील आकर्षक आयुष्याला सामोरे जाणे सोपे नव्हते. त्यांना इंग्लंडमध्ये मिळालेले एकाकीपण फार प्रिय होते. त्यामुळे तिथे त्यांना, कसली तरी वा कुणाची तरी भीती वाटत असणार. त्यामुळे आपण असे गृहीत धरू शकतो, की त्यामुळे त्यांनी अमेरिका सोडली. त्यांना व त्यांच्या कुटुंबातील लोकाना आलेल्या पत्रांतील वेगळ्याच प्रकारच्या मजकूरावरुच फक्त, आपण अंदाज बांधू शकतो की ती भीती कसली होती. तुला त्या पत्रांवरचे स्टॅप कसले होते ते आठवते आहे का?”

“पहिला पॉडीचेरीचा होता. दुसरा डंडीचा होता व तिसरा लंडनचा होता.”

“छान. आपल्याला आधीच एक सुगावा मिळालेला आहे. अशी शक्यता आहे -
- दाट शक्यता आहे की ते पत्र लिहिणारा, कर्नलच्या बोटीवर असेल. आणि आता दुसऱ्या तऱ्हेने विचार करू. पॉडीचेरीच्या केसमध्ये पत्र आल्यापासून ते माणूस मरेपर्यंत मध्ये सात आठवडे गेले. डंडीच्या वेळी फक्त तीनचार दिवस गेले. त्यावरून काही अंदाज बांधता येतो का?”

“प्रवासाचे जास्त अंतर.”

“पण पत्र पोचण्यासाठीही जास्त अंतर.”

“मग हा मुद्दा फारसे काही सांगत नाही.”

“पण असे असू शकेल की प्रवासाचे साधन जहाज असेल. असे असेल की ते मोहिमेवर निघण्यापूर्वी तसले उल्लेखनीय पत्र पाठवत असतील. तू पाहिलेस की डंडीहून पत्र आल्यापासून किती वेगाने मृत्यू आला. जर ते पॉडीचेरीहून बोटीने आले असते तर ते पत्र पोचले त्याच सुमारास ते पोचले असते. पण तेव्हा मध्ये सात आठवडे गेले. मला वाटते पत्राला यायला लागणारा वेळ व ते लिहिणाऱ्याला यायला लागणारा वेळ यातील फरक आपल्याला काही सांगतो आहे.”

“शक्य आहे.”

“त्याहून अधिक म्हणजे, हे शक्य आहे. आणि आता तू या नवीन केसची घाई बघतो आहेस. म्हणूनच मी तरुण ओपनशॉला जपून रहायला सांगितले आहे. पत्र पाठवणाऱ्याला प्रवासाला जेवढा वेळ लागेल, तेवढ्या वेळानंतर लगेच मृत्यूचा टोला बसणार असे दिसते आहे. पण आता मारेकऱ्याला लंडनहून यायचे आहे. त्यामुळे फार उशीर होईल, असे आपण गृहीत धरू शकत नाही.

मी ओरडलो, “देवाची कृपा आहे. या भयंकर वाईट कृत्याचा अर्थ काय?”

ओपनशॉकडे जे कागद आहेत ते बोटीने प्रवास करणाऱ्या मारेकऱ्याच्या दृष्टीने खूप महत्वाचे असले पाहिजेत. मला हे स्पष्ट होते आहे, की ती माणसे एकापेक्षा जास्त असावीत. ज्युरीला फसवण्यासारखे दोन खून, एकटा माणूस करू शकणार नाही. ते खूपजण असले पाहिजेत आणि त्यांच्याकडे साधनसामग्री आणि पक्का निश्चय असला पाहिजे. त्यांच्यापैकी कोणाचे तरी ते कागदपत्र असणार आणि त्याला ते हस्तगत करायचे असणार. त्या माणसाच्या नावाची आद्याक्षरे के. के. के. अशी असणार आणि

या कामगिरीसाठी काम करणाऱ्या चमूसाठी त्याने ती परवलीचा शब्द म्हणून घेतली असणार.”

“पण कसला चमू?”

होम्सने पुढे वाकून आवाज हळू करून म्हटले, “तू कधी कू क्लक्स क्लान बद्दल ऐकले नाहीस का?”

“नाही. कधीच नाही.”

होम्सने त्याच्या गुडघ्यावरील पुस्तकाची पाने उलटत म्हटले, “हे बघ. इथे आहे.

कू क्लक्स क्लान हे गवताच्या गंजीवर रायफल रोखून होणाऱ्या आवाजावरून दिलेले नाव आहे. हा परवलीचा शब्द असलेला चमू बनवला गेला. दक्षिणेकडील यादवी युद्धानंतर, सैन्यातून बाहेर पडलेल्या सैनिकाचे बहुधा हे काम असावे. बघता बघता त्याच्या देशाच्या अनेक भागात, शाखा उघडल्या गेल्या. जास्त करून, टेनेसी, ल्युसियाना, कॅरोलीना, जॉर्जिया आणि फ्लोरिडामध्ये. त्यांच्या हातातील सत्ता राजकीय कामांसाठी वापरली गेली. विशेषतः त्यांच्या दृष्टीकोनाला विरोध करणाऱ्या निग्रो मतदारांना घाबरवून दहशत बसवण्यासाठी, त्यांचे खून करण्यासाठी व त्यांना देशाबाहेर हाकलून देण्यासाठी. त्यांच्या रागाची प्रतिक्रिया अशी असे, की विशिष्ट माणसाला धमकीवजा पत्र पाठवायचे. त्यात विलक्षण परंतु ओळखीचे असे काही ठेवायचे. उदाहरणार्थ, ओकची नवीन फुटलेली पाने, कलिंगडाच्या बिया किंवा संत्र्याच्या बिया. हे मिळाल्यावर बळी एकतर उघडपणे गंभीरपणे ते अमान्य करत, आहे तसा त्याचा दिनक्रम चालू ठेवत किंवा देशातून पळून जात. जर त्याने शूरपणे सामना करायचे ठरवले तर तो नक्की मरणारच आणि बहुधा काही विचित्र व पूर्वी कोणी न पाहिलेल्या पद्धतीने! ती संस्था फारच व्यवस्थित व पद्धतशीरपणे काम करणारी होती. त्यामुळे शिक्षेतून सुटून, निसटून जाण्याचे प्रमाण अगदीच नगण्य होते. या बेकायदेशीर व अनैतिक कृत्ये करणाऱ्या त्या चमूतील लोकाना पकडणेही

शक्य होत नव्हते. अमेरिकन सरकारने व दक्षिणेकडील अभिजनांनी केलेल्या प्रयत्नानंतरही संस्था काही वर्षे चालू राहिली. काळाच्या ओघात १८६९ मध्ये ती चळवळ अचानक बंद पडली. तरीही तशाच अतिरेकी घटना कुठेनाकुठे अधूनमधून घडत राहिल्या.

आवाज हळू करत होम्स बोलला, “तुझ्या लक्षात आले असेल की साधारण जेव्हा ती संस्था बंद पडली तेव्हाच ओपनशॉ त्यांचे कागद घेऊन अमेरिकेतून नाहीसा झाला. ती कारण व परिणाम या स्वरूपाची गोष्ट असू शकेल. त्यामुळे अर्थातच तो आणि त्याचे कुटुंब यांचा माग, त्यातील काही लोक अथकपणे काढत राहिले. या रोजनिशीत व रजिस्टरमध्ये, दक्षिणेकडील पहील्या काही लोकांची नावे मिळू शकतील. ती नावे हस्तगत केल्याशिवाय रात्री झोप न येणारे अनेकजण असतील.”

“मग आपण बघितलेले पान -- “

“आपण असा अंदाज करू शकतो. मला बरोबर आठवत असेल तर, बिया अ, ब, क ना पाठवा म्हणजे त्यांना दिलेली धमकी होय. मग अशा नोंदी आहेत की अ आणि ब याना टिपले (म्हणजे मारले गेले.) किंवा देश सोडून पळाले. मग शेवटी क ची भेट घेतली. म्हणजे बहुधा मला वाटते, क साठी संकट वाट बघते आहे. डॉक्टर, आपण दिवा लावून इथला अंधार दूर करूया. माझा विश्वास आहे की तरुण ओपनशॉसाठी मी त्याला जे करायला सांगितले ते सोडून काही तरणोपाय नाही आहे. आज रात्री करण्यासारखे वा बोलण्यासारखे अजून काही नाही. तेव्हा मला माझे व्हायोलिन दे आणि आपण अर्ध्या तासासाठी हा परीक्षेचा क्षण व अजून काही यापेक्षा अवघड संकटे विसरून जाऊ.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी सूर्य फार तेजाने चमकत नव्हता. शहरावर आच्छादन टाकल्यासारखी हवा होती. मी खाली आलो तेव्हा होम्स आधीच न्याहारीसाठी येऊन बसला होता.

तो म्हणाला, “तुझ्यासाठी न थांबल्याबद्दल तू मला माफ करशील. तरुण ओपनशाॅची केस बघता, मला वाटते आहे की माझा आजचा दिवस फार व्यग्रतेचा असणार आहे.”

मी विचारले, “तू काय काय करायचे ठरवले आहेस?”

“माझ्या पहिल्या चौकशीचे उत्तर मला काय मिळेल, त्यावर पुढचे सर्व अवलंबून राहिल. बहुतेक मला होरशामला जावे लागेल.”

“तू तिथे पहिल्यांदाच जात नाही आहेस. नाही का?”

“नाही. मी प्रथम त्या गावी जातो. आपल्या अशीलाच्या घराची घंटी वाजवतो. मग नोकराणी कॉफी घेऊन येईल.”

मी थांबलो व टेबलावर येऊन पडलेले वर्तमानपत्र उघडले आणि त्यावर नजर फिरवू लागलो. त्यातील एक बातमी पाहून माझ्या तोंडातून एक अस्फुट किंकाळी बाहेर पडली.

मी ओरडलो, “होम्स, तुला फार उशीर झाला आहे.”

त्याची टोपी काढत तो म्हणाला, “काय झाले? मला भीती वाटतच होती. ते कसे झाले? तो शांतपणे बोलत होता पण आतून तो हललेला मला जाणवत होते.

“माझ्या डोळ्यांनी ओपनशाॅ हे नाव व ‘वॉटरलू पुलाजवळील दुःखद घटना’ असा मथळा वाचून, लगेच बातमी वाचली. ती अशी होती:

काल रात्री नऊ ते दहाच्या दरम्यान एच तुकडीचा पोलीस कॉन्स्टेबल कुक याने वॉटरलू पुलाजवळ, मदतीसाठी हाका ऐकल्या व पाण्यात पडल्याचा आवाज ऐकला. ती फार अंधारी व वादळी रात्र होती त्यामुळे जाणाऱ्या येणाऱ्या बऱ्याचजणांनी मदत केली. तरी सुटका करणे अशक्य झाले. पण धोक्याची सूचना दिली गेली आणि पोलिसांच्या मदतीने पाण्यातून प्रेत बाहेर काढण्यात आले. ते एका

तरुण माणसाचे होते. त्याच्या खिशातील पाकीटावरून तो होरशामचा जॉन ओपनशाँ असल्याचे कळले. मिळालेल्या त्रोटक माहितीवरून असे वाटते, की तो वॉटरलू स्टेशनवरून शेवटची गाडी पकडायच्या प्रयत्नात होता व घाईमध्ये आणि मिट्ट अंधारात तो रस्ता चुकला व नदीशेजारील बोटीं लावायच्या अरुंद जागेच्या कडेच्या रस्त्याने चालू लागला. प्रेताच्या तपासणीवरून असे लक्षात आले की, काही झटापट झालेली नाही. त्यामुळे तो तरुण दुर्दैवी अपघाताचा बळी असल्याबद्दल, काही संशय उरला नाही. नदीशेजारील त्या रस्त्याकडे तेथील अधिकाऱ्यांचे लक्ष वेधण्यात आले आहे.”

आम्ही काही मिनिटे स्तब्ध बसलो. होम्सची मनस्थिती इतकी खालावलेली मी कधी पाहिली नव्हती. शेवटी तो म्हणाला, “वॉटसन, यामुळे माझ्या अस्मितेला धक्का पोचला आहे. अर्थात ही भावना फार महत्वाची नाही. पण माझा स्वाभिमान दुखावला गेला आहे. आता ही माझी खासगी गोष्ट झाली. जर देवाने मला ताकद दिली, तर मी आता या टोळीला बघून घेतो. त्याने माझ्याकडे मदतीसाठी यावे आणि मी त्याला मृत्युच्या जबड्यात ढकलावे -- ! तो खुर्चीवरून उडी मारून उठला व रागारागाने खोलीत फेऱ्या मारू लागला. त्याचे गाल रागाने लाल झाले होते, तो मलूल वाटत होता व त्याचे लांब, बारीक हात अस्वस्थ चाळा करत होते.

शेवटी तो उद्गारला, “ते फसवे राक्षस आहेत. त्यांनी त्याला कसे काय पाण्यात बुडवले असेल? नदीशेजारील रस्ता काही स्टेशनला लागून नव्हता. त्यांचा हेतू साध्य करण्यासाठी अशा अंधारी रात्रीसुद्धा पुलावर गर्दी होती, हे खरे. बरं वॉटसन, आपण बघू की लंबी रेसचा घोडा कोण ठरेल. मी आता बाहेर जातो आहे.”

“पोलिसांकडे?”

“नाही. मीच माझा पोलीस होईन. मी जेव्हा जाळे विणेन, तेव्हाच ते माशा होऊन माझ्या जाळ्यात अडकू शकतील, त्यापूर्वी नाही.”

दिवसभर मी माझ्या डॉक्टरकीच्या कामात व्यग्र होतो. उशिरा संध्याकाळी मी बेकर रस्त्याला परतलो. शेरलॉक होम्स अजून घरी आला नव्हता. तो आला तेव्हा जवळजवळ दहा वाजले होते. तो अशक्त आणि दमलेला वाटत होता. त्याने अधाशासारखा एक पावाचा तुकडा पाण्यात भिजवून खाल्ला.

मी म्हणालो, “तुला भूक लागलेली दिसते.”

“मी उपाशी आहे, माझी स्मृती हरवली आहे. मी न्याहारीनंतर काही खाल्लेले नाही.”

“काही नाही?”

“एखादा तुकडादेखील नाही. मला त्याबद्दल विचार करायलाही, वेळ झाला नाही.”

“आणि तुला काही यश मिळाले का?”

“अं -- बहुधा.”

“तुला काही सुगावा सापडला का?”

“माझ्या हाताच्या पकडीत ते आले आहेत. तरुण ओपनशांच्या हत्येचा सूड उगवल्याशिवाय मी रहाणार नाही. वॉटसन, त्यांची राक्षसी कृत्ये आपण त्यांच्यावरच उलटवू. हा विचार योग्य आहे.”

“म्हणजे तुला काय म्हणायचे आहे?”

त्याने कपाटातून एक संत्र काढले. ते फोडून त्याने बिया बाहेर काढल्या व टेबलावर ठेवल्या. त्यातील पाच काढून त्याने त्या एका पाकिटात भरल्या. आत एक चिठी टाकून त्यावर लिहीले ‘जे ओ साठी शे. हो.’ मग त्याने ते बंद केले व त्यावर पत्ता लिहिला, कॅप्टन जेम्स कॅलहॉउन, बारक्यू लोन स्टार, सव्हाना, जॉर्जिया”

तो गालातल्या गालात हसत बोलला, “जेव्हा तो बंदराला पोचेल तेव्हा ते पत्र त्याची वाट बघत असेल. ते वाचून तो रात्रभर तळमळत राहील. ओपनशांच्या बाबतीत त्याने जसे केले तसे ते पत्र, त्याच्या नशीबाची शापवाणी ठरेल.’

“हा कॅप्टन जेम्स कॅलहॉउन कोण आहे?”

तो टोळीचा मुख्य आहे. बाकीच्यांकडेदेखील मी बघणारच आहे पण त्यांचा म्होरक्या प्रथम.”

“तू त्यांचा माग कसा काढलास?”

त्याने खिशातून एक मोठा कागद काढला. त्यावर जागोजागी तारखा व नावे लिहिलेली होती.

तो म्हणाला, “लॉइडचे रजिस्टर व जुन्या कागदपत्रांच्या फायली शोधण्यात मी अख्खा दिवस घालवला. जानेवारी व फेब्रुवारीमध्ये पॉंडीचेरीला आलेल्या प्रत्येक बोटीचा मी शोध घेतला. तशा मालवहातुक करणाऱ्या छत्तीस बोटी होत्या. त्यातील लोन स्टार हे अमेरिकेतील एका राज्यावरून दिलेले नाव असल्याने व ती बोट लंडनहून सुटलेली असल्याने, त्या बोटीने माझे लक्ष वेधून घेतले.”

“मला वाटते, ते राज्य टेक्सास.”

“माझी खात्री नव्हती व अजूनही नाही, पण मला माहिती होते की ती बोट मूळची अमेरिकन आहे.”

“मग काय?”

“मी डंडीचे दस्तऐवज शोधले. आणि जेव्हा मला हे सापडले, की लोन स्टार ही शिडाची बोट तिथे जानेवारी ८५ मध्ये आली होती. मग माझा संशय खात्रीत बदलला.

मग मी आत्ता लंडनच्या बंदरामध्ये असलेल्या बोटीची चौकशी केली.”

“पुढे?”

“लोन स्टार इथे मागील आठवड्यात आली. मी अल्बर्ट गोदीत गेलो व ती आधी आलेल्या भरतीच्या वेळी, नदीतून आज सकाळी रिकामी केली गेली व सव्हानाला घरी परत पाठवली गेली. मी ग्रॅव्हेसेंड येथे तार केली आणि असे कळले, की ती काही वेळापूर्वीच तिथून गेली. वारा पूर्वेला वहात असल्यामुळे, माझी खात्री आहे की तिने गुडविन्स मागे टाकले असेल व बेटावरील त्या दुर्दैवी माणसापासून ती फार लांब नसेल.”

“मग तू काय करणार?”

“मी त्याच्यावर झडप घालणार. माझ्या माहितीप्रमाणे, तो आणि त्याचे दोन मित्र हे जहाजावरील अमेरिकेत जन्मलेले अमेरिकन आहेत. इतर फिनलंडचे व जर्मनीचे आहेत. काल रात्री ते जहाजावर नव्हते, हेदेखील मला माहिती आहे. त्यांचे सामान भरणाऱ्या स्टीव्हडोरकडून मला हे समजले. त्यांचे जहाज सव्हानाला पोचेपर्यंत, डाकबोट ते पत्र वाहून नेईल आणि तारेमार्फत पोलिसाना हे कळले असेल, की ह्या तीन माणसांना खुनाच्या गुन्ह्याखाली अटक करायची आहे.”

यात एक पळवाट अशी होती की माणसाने जरी उत्तम बेत केले तरी, जॉन ओपनशॉच्या खुन्यांना संत्र्याच्या बिया कधीच मिळणार नव्हत्या, ज्या त्यांना दाखवून देणार होत्या की त्यांच्याएवढ्या लबाड व निश्चयाच्या पक्क्या असणाऱ्या माणसाने त्यांच्या मागावर रहाणे सुरु केलेले आहे. त्या वर्षी सारखा दिवस व रात्र असण्याच्या मुहूर्तावरील वारे फार जोरदार होते. आम्ही सव्हानाच्या लोन स्टार बोटीची वाट पहात थांबलो होतो. पण ती आमच्यापर्यंत पोचलीच नाही. मग आम्हाला समजले की दूर अटलांटिक समुद्रात तुकडे झालेल्या बोटीचे, त्यावर एल एस अशी अक्षरे असलेले धुराडे, उसळणाऱ्या लाटांवर तरंगताना दिसले. लोन स्टार बोटीचे एवढेच भवितव्य आमच्या कानावर आले.

The adventure of A Case of Identity

सारखेपणाची केस

आम्ही बेकर रस्त्यावरील घरात, शेकोटीजवळ समोरासमोर बसलो असताना,शेरलॉक होम्स म्हणाला, “माझ्या प्रिय मित्रा, माणसाचे मन जे शोधून काढेल त्यापेक्षा, जीवन हे फार विचित्र आहे. अस्तित्वाच्या सर्वसामान्य गोष्टी आपण पचनी पाडू धजणार नाही. आपण जर हातात हात घालून त्या खिडकीतून बाहेर उडू शकलो व या महानगरावरून फेरी मारली, घरांची छपरे उघडून आत काय विचित्र गोष्टी चालू आहेत ते पाहिले, तर विचित्र योगायोग, ठरवलेले बेत, वाईट हेतू, नवलपूर्ण घटनांची साखळी, पिढ्यांमधील देवाणघेवाण, हे सर्व दिसेल. त्यांचे वेगळ्याच स्वरूपाचे परिणाम पाहिले, तर सर्व आभासी जगातील त्याच त्याच प्रचलित पद्धती व भविष्यकाळातील आडाखे, शिळे व नुकसानीचे वाटू लागतील.”

मी उत्तरलो, “आणि तरीही मला ते पटत नाही. वर्तमानपत्राद्वारे ज्या केसेस उजेडात येतात, त्या नियम असल्यासारख्या नीरस व सवंग असतात. आपल्या पोलिसांकडे दाखल होणाऱ्या केसेस, फारच ताणलेल्या असतात आणि तरीही त्या

सोडवल्यावर, असे कबूल करावे लागेल की त्या कलात्मक नसतात व रुचीपूर्णही नसतात.

होम्सने शेरा मारला, “त्यातील काही निवडक व खासगी बाबी उघड न करणाऱ्या केसेस, खराखुरा परिणाम साधण्यासाठी वापरल्या गेल्या पाहिजेत. पोलिसांच्या अहवालातील ही त्रुटी आहे. त्यात वाचकाना आवडणाऱ्या गोष्टीचा गाभा असलेल्या तपशीलावर जास्त भर न देता, कदाचित न्यायाधीशांच्या नीतीमत्तात्मक विधानांवर दिला जातो. त्यामुळे सर्वसामान्य गोष्टी अजिबात कृत्रिम वाटत नाहीत.

मी हसून मान डोलवली व म्हणालो, “तुला काय म्हणायचे आहे ते मला कळते आहे. अर्थात तुझ्यासारख्या कायदेशीर नेमणूक न झालेल्या व प्रत्येकाला मदत करणाऱ्या, पण गोंधळून गेलेल्या, सल्लागाराच्या बाबतीत, मी असे म्हणेन की तू सर्व काही विचित्र व मनोरंजन होऊन लोकाना आवडेल असे, जगातील तिन्ही खंडांसमोर आणले आहेस. पण इथे –“ मी सकाळचे वर्तमानपत्र जमिनीवरून उचलले व पुढे चालू ठेवले, “आपण हे पत्यक्ष व्यवहारात आणून बघू. हा पहिला मथळा बघ. ‘नवऱ्याची बायकोच्या बाबतीतली क्रूरता’ अर्धा रकाना भरून हे छापले आहे. पण हे न वाचताच मला समजले आहे. हे माझ्या पूर्ण परिचयाचे आहे. तिथे अर्थात दुसरी बाई, दारू, धक्काबुक्की, ढकलाढकली, जखम, सहृदय बहीण किंवा घरमालकीण आहे. चांगल्या साहित्यिक अंगाने न लिहिता, सरधोपट भाषेत लिहिणारे ते अति सामान्य लेखक आहेत.”

वर्तमान पत्र घेऊन त्यावर नजर टाकत, होम्स म्हणाला, “तुझ्या विधानाला पुष्टी देणारे तुझे उदाहरण खरेच फार दुर्दैवी आहे. ही दंडाची फारकत केस आहे. आणि यासंबंधातील काही लहानसहान मुद्दे स्पष्ट करायचे काम माझ्याकडे आले आहे. त्यातील नवरा दारू पिणारा नव्हता. त्यात दुसरी बाई नव्हती. तो त्याची कवळी काढून, बायकोच्या अंगावर फेकत असे व प्रत्येक जेवण हळूहळू जेवत असे अशी

त्याच्या विरुद्ध असलेली तक्रार होती. अशी तक्रार तू कधी सर्वसामान्य गोष्ट सांगणाऱ्याकडून ऐकली नसशील. डॉक्टर, तुझ्या उदाहरणात मी जास्त गुण मिळवल्याचे तू कबूल कर.”

त्याने त्याची जुन्या सोन्याची पेटी बाहेर काढली. त्याच्यात झाकणात मध्यभागी, किरमिजी, जांभळ्या रंगाचा हिरा बसवलेला होता. त्याचा मोठा, मनोहर आकार त्याच्या नेहमीच्या घरगुती साध्या आयुष्यापेक्षा इतका वेगळा होता की मला त्यावर शेरेबाजी करायचा मोह आवरेना.

तो बोलला, “ओहो, मी अनेक आठवड्यात तुला भेटलो नाही, हे मी विसरलोच होतो. बोहेमियाच्या राजाकडून आलेली ही लहानशी स्मरणिका आहे. आयरीन अँडलरच्या कागदपत्रांसंबंधीची ही केस होती.”

त्याच्या बोटात चमकणाऱ्या उल्लेखनीय तेजस्वी अंगठीकडे बघून मी म्हणालो, “आणि अंगठी?”

ती हॉलंडच्या राज्यकर्त्या कुटुंबाने दिली आहे. जरी मी त्यांना ज्या बाबतीत सेवा दिली ती इतकी नाजूक बाब होती की ती मी तुलादेखील सांगू शकत नाही. ते लोक इतके चांगले होते की त्यांनी माझ्या एकदोन समस्यांची नोंदही घेतली होती. .

मी कुतुहलाने विचारले, “आणि त्यातील काही तुझ्याकडे आता आहे का?”

“दहा बारा आहेत पण त्यात रस वाटेल अशी कुठलीच नाही. काय समजलास? जरी त्या रुचीपूर्ण नसल्या, तरी महत्वाच्या आहेत. खरंच मी असे शोधून काढले आहे की सहसा महत्वाच्या नसलेल्या बाबींमध्ये निरीक्षणाला खूप वाव असतो. आणि परिणामी त्यांचे झटपट निरीक्षण तपासातला आनंद देते. मोठ्या समस्या बहुधा साध्या, सोप्या असतात. कारण जितका गुन्हा मोठा तितका जवळजवळ नियम असल्यासारखा, त्याचा उद्देशही समजायला सोपा असतो. मार्सीलर्सकडून मला मिळालेली खूप गुंतागुंतीची केस सोडली तर या केसेसमध्ये काही रुची वाटेल असे

काही नसते. तरीही हे शक्य आहे की काही वेळातच मला काही रुचीपूर्ण असे काम मिळणार आहे. कारण ही माझ्या अनेक अशीलांपैकी एक दिसते आहे किंवा माझा काही गैरसमज तरी झालेला आहे.”

तो खुर्चीतून उठला व खिडकीच्या बाजूला केलेल्या पडद्यासमोर उभा राहून, लंडनच्या सुनसान, रस्त्याकडे खाली वाकून बघू लागला. त्याच्या खांद्यावरून, पलीकडील आडोशाच्या जागी, गळ्यात जाड फरचा मफलर घातलेली व रंद कडांच्या टोपीवर लाल पीस असलेली एक जाडी बाई उभी होती. डेव्होनशायरच्या उच्चवर्गीय स्त्रीसारखी तिची कानावर आलेली तिरपी टोपी होती. असा साज घातलेली ती, उदासपणे हो नाही करत आमच्या खिडकीत डोकावत होती. तिचे शरीर मागेपुढे झुलत होते. हातमोज्यांच्या बटनांशी तिची बोटे चाळा करत होती. एखाद्या पोहणाऱ्याने झटक्यात काठ सोडावा, तशी अचानक घाईने तिने रस्ता ओलांडला आणि आम्ही जोरात वाजवलेली घंटी ऐकली.

त्याची सिगरेट शेकोटीच्या जाळात टाकत होम्स म्हणाला, “मी असली लक्षणे यापूर्वी बघितली आहेत. आडोशाखाली झुलणे म्हणजे, प्रेमप्रकरण! तिला सल्ला हवा असेल पण उघड करण्यासाठी ते प्रकरण फार नाजूक नसेल, अशी काही खात्री नाही. तरीही आपण इथे फरक ओळखू शकतो. जेव्हा एखादी बाई गंभीरपणे एखाद्या माणसाकडून लुबाडली जाते तेव्हा ती अशी झुलत नाही. आणि नेहमीचे लक्षण म्हणजे जोराने घंटी वाजवणे. इथे प्रेमप्रकरण आहे हे आपण धरून चालू पण इथे ही बाई रागावलेली असण्यापेक्षा जास्त गोंधळलेली व दुःखी वाटते आहे. आपले संशय फेडायला ती स्वतः इकडेच येते आहे.”

तो म्हणाल्याप्रमाणे दारावर थाप पडली आणि पोऱ्या सांगत आला की मिस मेरी सुदरलँड आली आहे. त्याच्या काळ्या छोट्याशा आकृतीमागून, ती बाई लहानशा शिडाच्या बोटीतील व्यापारी माणसासारखी डोकावत होती. शेरलॉक होम्सने तिचे नम्रपणे स्वागत केले. त्याबद्दल तो विशेष प्रसिद्ध होता. दार लावून त्याने तिला

बसण्यासाठी खुर्चीकडे निर्देश केला. त्याची विशेषता असलेल्या निर्हेतुक पद्धतीने मिनिटभर तिच्याकडे पाहिले.

“तुम्हाला जवळचे दिसत नसल्याने, तुम्हाला टंकलेखन करताना अक्षरे सापडत नव्हती का? एवढे टंकलेखन करण्यासाठी थोडा त्रास पडला असणार.”

ती उत्तरली, “पहिल्यांदा तसे झाले. पण आता टंकलेखन करताना मला न बघता अक्षरे सापडतात. पण नंतर अचानक त्याच्या बोलण्याचा अर्थ उमगून ती रागावून, तिच्या चांगल्या हसऱ्या चेहऱ्यावर भीती व आश्चर्याचे भाव आणून म्हणाली, “मिस्टर होम्स, तुम्ही माझ्याबद्दल ऐकले आहे का? नाहीतर तुम्हाला हे सर्व कसे काय माहिती झाले असते?”

होम्स हसत बोलला, “ठीक आहे. गोष्टी माहिती असणे हा माझा व्यवसाय आहे. कदाचित मी स्वतःला असे तयार केले आहे की इतर मंडळी ज्याकडे दुर्लक्ष करतात, ते मी बघतो. नाहीतर तुम्ही माझ्याकडे सल्ला मागायला कशाला आला असतात?”

“सर, मी तुमच्याकडे आले आहे, कारण पोलीस व इतरांनी मिसेस इथरेजचा नवरा मृत असल्याचे सांगून हात टेकले असताना, तुम्ही तिचा नवरा सहजपणे शोधून दिलात. ओहो मिस्टर होम्स, मी असे समजते की माझ्याकरतादेखील तुम्ही तसे कराल. मी काही श्रीमंत नाही. तरी मला वर्षाला शंभर मिळतात. शिवाय मी कपडे शिवून काही मिळवते. तुम्ही जर मला मिस्टर होस्मर अँजेल यांचे काय झाले हे सांगितले तर मी तुमची सर्व फी देईन.”

शेरलॉक होम्सने त्याची बोटे जुळवून व आढ्याकडे नजर लावून विचारले, “पण तुम्ही इतक्या घाईघाईघाईने माझा सल्ला मागायला का आलात?”

परत मेरी सुदरलँडने धक्का बसल्यासारखा मख्ख चेहऱ्या ने विचारले, “हो. मी दाराबाहेरून मोठ्याने आवाज केला. कारण माझे वडील, मिस्टर विंडीबँक, यांनी हे

सर्व ज्याप्रकारे घेतले ते बघून मी रागावले होते. ते पोलिसांकडे गेले नाहीत व तुमच्याकडेही गेले नाहीत आणि असे सांगत राहिले की त्यामुळे काही बिघडले नाही. त्यामुळे मी वेडी झाले व सरळ उठून तुमच्याकडे आले.”

“तुमचे वडील? नक्कीच सावत्र वडील असणार कारण नाव वेगळे आहे.”

“हो. माझे सावत्र वडील. मी त्यांना वडील म्हणते. पण हे मजेशीर आहे कारण ते माझ्यापेक्षा फक्त पाच वर्षे व दोन महिन्यांनी मोठे आहेत.”

“आणि तुमची आई जिवंत आहे?”

“हो. माझी आई जिवंत असून तिची तब्येत चांगली आहे. मिस्टर होम्स, तिने माझे वडील वारल्यावर लगेच परत लग्न केले तेव्हा मी खूप नव्हते. आणि ते सुद्धा वयाने तिच्याहून पंधरा वर्षांनी लहान माणसाशी. माझे वडील टोटेनहॅम रस्त्यावर प्लंबर होते. त्यांच्यामागे त्यांचा व्यवस्थित सांभाळलेला धंदा आईने मिस्टर हार्डी या फोरमनच्या मदतीने चालू ठेवला आहे. पण मिस्टर विंडीबँकनी तिला धंदा विकायला लावला कारण ते वरचढ असून वार्डनसाठी प्रवास करतात. त्यांना तो विकून ४७०० पौंड व व्याज मिळाले. वडील जिवंत असते तर त्यांना जेवढी रक्कम मिळाली असती, जवळजवळ तेवढीच ही रक्कम होती.”

हे लांबलचक व फालतू सांगणे ऐकून शेरलॉक होम्स कंटाळला असेल, अशी माझी अपेक्षा होती पण तो खूप लक्ष देऊन सर्व काही ऐकत होता.

त्याने विचारले, “त्या व्यवसायातून तुला काही थोडेफार उत्पन्न मिळते का?”

“नाही सर. पण पूर्णपणे वेगळे असे काही माझ्या ओकलँडच्या नेड काकांनी माझ्यासाठी ठेवले आहे. ते न्यूझीलंड मधील दोन हजार पाचशे पौंडांच्या शेअर्सवरील ४.५ दराने मिळणारे व्याज आहे. पण मी फक्त व्याजच घेऊ शकते.

होम्स म्हणाला, “तुझे कथन मला फारच रसपूर्ण वाटते आहे. इतकी मोठी रक्कम तुला दर वर्षी मिळते तर मग तू नक्कीच प्रवास करू शकतेस किंवा कशाही प्रकारे

आयुष्य उपभोगू शकतेस. मला वाटते एकट्या बाईकरता ६० पौंड हे उत्पन्न चांगलेच आहे.”

“मिस्टर होम्स, मी त्यापेक्षाही कमी पैशात भागवू शकते. पण तुम्ही लक्षात घ्या की जोपर्यंत मी घरी रहाते तोपर्यंत मी ओझे बनून राहू इच्छित नाही. म्हणून मी त्यांच्याबरोबर राहताना ते त्यांना देते. अर्थात हे तात्पुरते आहे. मिस्टर विंडीबँक दर तीन महिन्यांनी ते व्याज काढून माझ्या आईला देतात. माझ्यासाठी माझ्या टंकलेखनातून मिळणारे पैसे पुरेसे आहेत. एका कागदाला मी दोन पेनी घेते आणि दिवसाभरात मी पंधरा ते वीस पाने सहज करते.”

होम्स बोलला, “तू तुझी आर्थिक स्थिती मला नेमकेपणे सांगितली आहेस. हा माझा मित्र डॉ वॉटसन आहे. माझ्यासमोर तू जितक्या मोकळेपणे बोलू शकतेस तसेच त्याच्यासमोरही बोलू शकतेस. मिस्टर होस्मर अँजेलबरोबर तुमचे काय नाते आहे हे कृपया आम्हाला सांगा.”

मिस सुदरलँडच्या चेहऱ्यावर लजेचे भाव तरळून गेले. तिने तिच्या जाकीटाच्या नक्षीवर उदासीनतेने हात फिरवला. ती म्हणाली, “मी पहिल्यांदा त्याला गॅसफीटरच्या येथे नाचाच्या वेळी भेटले. माझे वडील जिवंत असताना ते आम्हाला त्या कार्यक्रमाचे तिकीट पाठवत असत आणि नंतर आईची आठवण ठेऊन ते तिला ते तिकीट पाठवतात. मिस्टर विंडीबँकना जायची इच्छा नव्हती. त्यांना आम्ही कुठे गेलेले आवडत नसे. मला जर रविवारच्या शाळेच्या पार्टीला जायचे असेल तर ते खूपच संतापतात. पण यावेळेस मी तयार झाले व गेले. त्यांना मला अडवण्याचे काय कारण होते? ते म्हणत की तेथील लोक ओळख करून घेण्यासारखे नाहीत. पण माझ्या वडिलांचे सगळे मित्र तेथे असत. माझ्याकडे अशा वेळी घालण्यासारखे योग्य कपडे नाहीत असेही ते म्हणत. पण माझ्याकडे मी विशेष कधी न घातलेला जांभळा ड्रेस होता. ऑफिसच्या कामासाठी ते फ्रान्सला गेले तेव्हा आई व मी तिथे गेलो.

आमचा फोरमन असलेल्या मिस्टर हार्डीबरोबर आम्ही तिथे गेलो. तिथे मला मिस्टर होस्मर अँजेल भेटले.”

होम्स म्हणाला, “मिस्टर विंडीबँक फ्रान्सहून परत आल्यावर खूप चिडले असतील.”

“ओहो, ते त्याबद्दल नाराज नव्हते. मला आठवते आहे की त्यांनी हसून त्यांचे खांदे उडवले व म्हणाले की एखाद्या मुलीला काही करू नको असे सांगण्यात काही अर्थ नाही. तिचे तिला स्वातंत्र्य आहे.”

“अस्स. तर मग गॅसफीटरच्या येथे नाचाच्या वेळी तू मिस्टर होस्मर अँजेलना भेटलीस.”

“हो सर. त्या रात्री आम्ही भेटलो व दुसऱ्या दिवशी त्याने मला बोलावून विचारले, की आम्ही सुखरूप घरी पोचलो का. त्यानंतर मी त्याला दोन वेळा फिरायला जाण्यासाठी भेटले. पण नंतर वडील परत आल्यावर मिस्टर होस्मर अँजेल घरी येऊ शकला नाही.”

“नाही?”

तुम्हाला माहिती आहे की वडिलांना अशा प्रकारचे काही आवडत नसे. जर शक्य असेल तर ते कुणाही पाहुण्यांना बोलावत नसत. ते म्हणत की बाईने तिच्या कौटुंबिक वातावरणात आनंदी असले पाहिजे. पण मी आईला म्हणत असे की मुलीला तिचे स्वतःचे विश्व हवे, जे अजून तरी मला नव्हते.”

“पण मिस्टर होस्मर अँजेलचे काय? त्याने तुला भेटण्यासाठी प्रयत्न केले नाही का?”

“एका आठवड्यानंतर वडील परत फ्रान्सला जाणार होते. आणि होस्मरने मला लिहून कळवले की त्यापूर्वी भेटणे सुरक्षित नाही. मध्यंतरीच्या काळात आमची

पत्रापत्री चालू होती. तो रोज पत्र पाठवे. मी ते सकाळी घेत असे त्यामुळे वडिलांना कळायचा प्रश्न नव्हता.'

“त्यावेळेस तू त्याच्याशी लग्न करायचे नक्की केले होतेस का?”

“हो. मिस्टर होम्स. आम्ही पहिल्यांदा फिरायला गेल्यावरच ते ठरवून टाकले. होस्मर -- मिस्टर अँजेल लीडेनहॉल रस्त्यावरील ऑफिसात रोखपाल होता -- आणि -- “

“कुठले ऑफिस?”

“मिस्टर होम्स, तेच तर वाईट आहे. ते मला माहिती नाही.”

“तो कुठे रहातो?”

“तो ऑफिसातच रहातो.’

“आणि तुला त्याचा पत्ता माहिती नाही?”

“नाही -- फक्त ते लीडेनहॉल रस्त्यावर आहे एवढेच माहिती आहे.”

“मग, तू तुझी पत्रे कुठल्या पत्त्यावर पाठवतेस?”

“लीडेनहॉल रस्त्याच्या पोस्टात पाठवते. तो म्हणाला की ती जर ऑफिसात पाठवली, तर तर इतर सर्व कारकून एका मुलीकडून पत्रे आल्याबद्दल, त्याची चेष्टा करतील. म्हणून मी ती टंकलिखित स्वरूपात पाठवत असे. तो देखील तशीच पाठवत असे. परंतु त्याला मी स्वहस्ताक्षरात लिहिले तर बरे वाटत असे पण टंकलिखित स्वरूपात पाठवले तर आपल्यात मध्ये मशीन येते असे तो म्हणे. यामुळे मी त्याला किती आवडत होते ते तुम्हाला समजेल. आणि मिस्टर होम्स, लहानसहान गोष्टीत तो माझा विचार करे.”

होम्स बोलला, “ हे काही सुचवते आहे. खूप काळ मला असे वाटतच होते, की छोट्या गोष्टी खूप महत्वाच्या असतात. मिस्टर होस्मर अँजेलबद्दल अजून एखादी लहानशी गोष्ट तुला माहिती आहे का?”

“मिस्टर होम्स, तो खूप लाजाळू आहे. तो दिवसापेक्षा रात्रीच्या अंधारात माझ्याबरोबर फिरणे पसंत करतो. कारण त्याला आपण स्पष्ट दिसलेले आवडत नाही. तो एकटे राहणे पसंत करणारा सभ्य माणूस आहे. त्याचा आवाजही हळूवार आहे. त्याने मला सांगितले की त्याला तरुणपणी टॉन्सिल्सचा त्रास होता. त्यामुळे त्याचा घसा अशक्त आहे. तो थोडा चाचरत कुजबुजल्यासारखा बोलतो. तो नेहमी नीटनेटका व छान कपडे घातलेला असतो. माझ्यासारखेच त्याचे डोळे बिघडलेले आहेत. तो उजेडाची तिरीप टाळण्यासाठी रंगीत चष्मा वापरतो.’

‘तुझे वडिल फ्रान्सला गेले तेव्हा काय झाले?’

“मिस्टर होस्मर अँजेल परत घरी आला व मला म्हणाला की तुझे वडील परत येण्यापूर्वी आपण लग्न करू. तो खूप घाईत होता व त्याने मला बायबलवर हात ठेऊन शपथ घ्यायला लावली की काहीही झाले तरी, मी नेहमी त्याच्याशी खरे बोलेन. आई म्हणाली की त्याने अशी शपथ घ्यायला लावून चांगले केले. आणि त्यावरून तो तुझ्या बाबतीत किती भावनाशील आहे, ते कळते आहे. आईचे त्याच्याबद्दलचे मत पहिल्यापासून चांगले होते व तिला माझ्यापेक्षाही जास्त तो आवडत होता. नंतर तो व आई असे म्हणू लागले की आम्ही आठवड्याभरात लग्न करावे, तेव्हा मी वडीलांबद्दल विचारले. तेव्हा त्यांना नंतर सांगू असे ती म्हणाली व आईने सांगितले की ती ते सगळे बघून घेईन. मला काही ते आवडले नाही. मिस्टर होम्स, हे विनोदी वाटत होते की वडील माझ्यापेक्षा फक्त काही वर्षांनी मोठे असले, तरी त्यांना फसवणे मला बरोबर वाटत नव्हते. म्हणून मी त्यांना फ्रेन्च ऑफिसे असलेल्या बोर्डेऑक्सला पत्र लिहिले. पण लग्नाच्या दिवशी सकाळी पत्र परत आले.”

“म्हणजे त्यांना ते मिळालेच नाही?”

‘हो सर. कारण त्यापूर्वीच ते इंग्लंडला यायला निघाले होते.’

“अरेरे हे मोठे दुर्दैवच होते. तुझे लग्न शुक्रवारी चर्चमध्ये होते का?”

“हो सर. ते अगदी शांतपणे किंगच्या क्रॉसजवळील सेंट सॅव्हीअर्स चर्चमध्ये होते. आणि नंतर न्याहारीसाठी आम्ही सेंट पॅनक्रास हॉटेल मध्ये जाणार होतो. होस्मर आमच्यासाठी घोडागाडी घेऊन आला. पण आम्ही दोघी असल्याने त्याने आम्हाला दोघींना त्यात बसवले व स्वतः चारचाकी टांग्यात बसला कारण फक्त तेवढीच चारचाकी घोडागाडी रस्त्यावर दिसत होती. आम्ही चर्चला आधी पोचलो व चारचाकीतून तो उतरण्याची वाट बघू लागलो. पण तो आलाच नाही. जेव्हा चालकाने खाली उतरून पाहिले तेव्हा आत कोणीच बसलेले नव्हते. त्याचे काय झाले याची कल्पना तो चालक करू शकत नव्हता. कारण त्याने स्वतःच्या डोळ्यांनी त्याला आत चढताना पाहिले होते. मिस्टर होम्स, हे मागच्या शुक्रवारी झाले. त्यानंतर मी त्याच्याबद्दल काहीही ऐकले नाही.

होम्स म्हणाला, “असे दिसते आहे की तुला अतिशय लाजिरवाण्या पद्धतीने वागवले गेले आहे.”

“ओहो सर, तसे नक्कीच नसेल. मला अशा तऱ्हेने लोंबकळत ठेवायला, तो फारच चांगला व दयाळू होता. सकाळभर तो मला म्हणत होता की काहीही झाले तरी मी खरेपणाने वागले पाहिजे. आपल्याला एकमेकांपासून दूर करण्यासाठी, अगदी काही विपरीत घडले, तरी मी लक्षात ठेवले पाहिजे की मी त्याच्याशी वचनबद्ध आहे. तो त्याचे वचन आज ना उद्या निभावेलच. लग्नाच्या दिवशी सकाळी हे बोलणे विचित्र वाटत होते, पण तेव्हापासून जे काही झाले त्यामुळे त्या बोलण्याला अर्थ प्राप्त झाला.”

“नक्कीच. तुझ्या मते त्याचे अभूतपूर्व असे नुकसान झाले असावे का?”

“हो सर. माझा विश्वास आहे की त्याला काही अशुभाची चाहूल लागली असणार. नाहीतर तो असे बोलला नसता. मग मला वाटते, त्याची भीती खरी ठरली.”

“पण तुला पुढे घडणाऱ्या अशुभाची काही चाहूल लागली नाही का?”

“काहीच नाही.”

“अजून एक प्रश्न. तुझ्या आईने हे सर्व कसे घेतले आहे?”

“ती खूप रागावली आहे. ती म्हणाली की ती याबद्दल आता अजून काहीच बोलणार नाही.”

“आणि वडील? तू त्यांना सांगितलेस का?”

“हो. मला वाटते, ते माझ्याबरोबर विचार करत आहेत, की काहीतरी झाले असेल आणि लवकरच मला त्याच्याविषयी काही कळेल. ते म्हणाले, तुला चर्चपर्यंत आणून तसेच सोडून देण्यात, कुणाला काय स्वारस्य होते? जर त्याने माझ्याकडून माझे पैसे घेतले असते किंवा लग्न झाल्यावर माझे पैसे आपोआप त्याला मिळाले असते, तर मग काही कारण होते. पण तो पैशाच्या बाबतीत फार स्वतंत्र होता. त्याने कधीही माझ्या एखाद्या शिलिंगकडे दुकूनही पाहिले नाही. आणि तरी काय झाले असेल? आणि तो पत्र का लिहित नाही आहे? असा विचार करून मला वेड लागायची पाळी आली आहे. रात्री माझा क्षणभरही डोळा लागत नाही.” तिने रुमालात तोंड लपवून जोरजोरात हुंदके द्यायला सुरवात केली.

होम्स उठत म्हणाला, “मी तुझ्यासाठी या केसमध्ये लक्ष घालतो. आणि मला खात्री आहे की आपण निश्चित अशा निर्णयाला पोचू. आता या केसचा भार तू माझ्यावर टाक आणि तू याबद्दल जास्त विचार करू नको. होस्मरने जसे तुला त्याच्या आयुष्यातून बाद केले आहे तसेच तू ही त्याला तुझ्या मनातून बाद करून टाकायचा प्रयत्न कर.”

“म्हणजे तुम्हाला वाटते, की तो मला परत भेटणारच नाही?”

“मला तशीच भीती वाटते.”

“पण मग त्याला काय झाले असेल?”

“ते तू आता माझ्यावर सोपव. मला त्याचे अचूक वर्णन पाहिजे व त्याची काही पत्रे”

ती म्हणाली, “मी मागच्या शनिवारच्या वर्तमानपत्रात त्याच्यासाठी निवेदन दिले आहे. ते हे निवेदन व ही चार पत्रे.”

“आभारी आहे. आणि तुझा पत्ता?”

“३१, लायॉन जागा, कॅंबरवेल.”

“मिस्टर अँजेलचा पत्ता तुझ्याकडे कधीच नव्हता, बरोबर? तुझ्या वडिलांचे ऑफीस कुठे आहे?”

“वेस्टहाऊस आणि मारबँकसाठी ते प्रवास करतात. फेनचर्चवरील रस्त्यावर त्याचा रेड वार्डन आयात करायचा व्यवसाय आहे.”

“आभारी आहे. तू तुझी गोष्ट स्पष्टपणे सांगितली आहेस. कागदपत्र इथे ठेव व मी सांगितलेले लक्षात ठेव. आता या घटनेबद्दल विसरून जा व तुझ्या आयुष्यावर याचा परिणाम होऊ देऊ नको.”

“मिस्टर होम्स, तुम्ही खूप दयाळू आहात. पण मला ते शक्य नाही. मी होस्मरशी प्रामाणिक आहे. तो परत येईल तेव्हा तो मला त्याच्यासाठी मी तयार असल्याचे पाहील.”

बुद्धीला अगम्य अशी तिची टोपी व अविचारी चेहरा हे सोडून काहीतरी उदात्त असे, त्या पाहुणीच्या साध्यासुध्या विश्वासात दिसल्यामुळे आम्ही नतमस्तक झालो. तिने तिच्या हातातील कागदपत्रे टेबलावर ठेवली व तिच्या वाटेने निघून गेली. पण बोलावले की लगेच येण्याची तयारी दर्शवून गेली.

शेरलॉक होम्स त्याच्या बोटांची टोके एकमेकांवर दाबून, काही मिनिटे शांत बसला. त्याचे पाय ताणले गेले. त्याची नजर वर छताकडे लागली होती. मग त्याने, मांडणीमधून त्याचा सल्लागार असलेला, जुना, तेलकट, मातीचा पाईप बाहेर काढून पेटवला व खुर्चीत आरामात मागे टेकून बसला. निळे धुराचे ढग सोडू लागला व अत्यंत जडपणे विचारात गुरफटून गेला.

त्याने शेरा मारला, “त्या बाईची गोष्ट फारच दिलचस्प आहे. तिची समस्या नेहमीचीच, फारसे काही नाविन्य नसलेली आहे. पण ती स्वतः जास्त रुचीपूर्ण आहे. अशाच केसेस तू पाहिल्या असशील. तू माझ्या केसेसचे रजिस्टर पाहिलेस, तर गेल्यावर्षी हेगमध्ये अँडोव्हर इथे अशाच स्वरूपाची केस मी सोडवली होती. ही युक्ती जुनीच आहे. पण एकदोन गोष्टी मला नवीन वाटल्या. आणि ती बाई स्वतः खूप काही माहिती असलेली मला वाटली.”

मी म्हणालो, “मला अजिबात न दिसलेले असे बरेच काही तुला तिच्या चेहऱ्यावर वाचायला मिळालेले दिसते आहे.”

“वॉटसन, न दिसलेले नव्हे तर न जाणवलेले. तुला कुठे बघायचे ते न कळल्याने तू महत्वाच्या गोष्टींना मुकला आहेस. मी तुला कधीच तिच्या कपड्यांच्या हातांचे काही सुचवणाऱ्या तिच्या अंगठ्याच्या नखाचे, किंवा तिच्या बुटाची लोंबकळणाऱ्या नाडीचे महत्व सांगू शकणार नाही. तुला त्या बाईच्या एकंदर दिसण्यावरून काय वाटले? वर्णन कर.”

“तिची टोपी पाटीच्या रंगाची, मोठा घेर असलेली व स्ट्रॉची बनवलेली होती. त्यावर काळे मणी शिवलेले होते. त्यात तपकिरी, लाल रंगाचे पीस होते. तिच्या कडा छोट्या, काळ्या वाफेसारख्या दागिन्यांनी मढवलेले होते. तिचा ड्रेस कॉफीच्या रंगापेक्षा जास्त तपकिरी होता. त्यात मानेजवळ व हातांना जांभळी झाक होती. तिचे मोजे करड्या रंगाचे होते. ते उजव्या पुढच्या बोटावर थोडे झिजलेले होते. तिच्या बुटांचे निरीक्षण मी केले नाही. तिने कानात गोल, सोन्याचे लोंबणारे डूल घातले होते.

सर्वसाधारणपणे बऱ्यापैकी सुस्थितीत असलेली पण थोडी उथळ, आरामशीर व सहज, सोप्या स्वभावाची वाटत होती.”

शेरलॉक होम्स त्याच्या हातांनी टाळ्या वाजवत, हसत बोलला, “माझ्या शब्दाखातर तू आश्चर्यकारक वर्णन केलेस. तू खरेच फार छान काम केलेस. तरीही महत्वाचे सर्व तू गाळलेस. तुझी पद्धत बरोबर होती आणि तुझे रंगांचे निरीक्षण चांगले आहे. माझ्या मित्रा, तू प्रथम उमटलेल्या नजरेच्या ठशावर जाऊ नकोस, तर त्यामुळे होणाऱ्या परिणामांकडे बघ. माझा पहिला कटाक्ष नेहमी बाईच्या कपड्यांच्या हाता कडे असतो.पुरुष माणसाच्या बाबतीत नेहमी विजारीच्या गुडघ्यांकडे लक्ष द्यावे. त्या बाईच्या कपड्यांच्या हातावर महाग कापडाचे तुकडे जोडलेले होते. त्यावरून मला काही धागेदोरे मिळाले. मनगटाच्या थोडे वरील दुहेरी ओळ, जिथे टंकलेखनाच्या वेळी टेबलावर दाब पडतो, तिथे फार सुंदर शिवण होती. ते शिवायचे हातमशीन होते. तशाच खुणा डाव्या हातावरही होत्या. अंगठ्यापासून लांबवर, रुंद भागाजवळून मी तिच्या चेहऱ्याकडे बघितले, तेव्हा तिच्या नाकाच्या दोन्ही बाजूला, छोटे खड्डे दिसले. तेव्हा मी खूणगाठ बांधली की दृष्टीदोषामुळे व टंकलेखनामुळे असे झाले असणार. ते ऐकून ती चक्रावली होती.”

“मला सुद्धा नवल वाटले.”

“पण नक्की ते तसे असणारच होते. नंतर तिच्या बुटांकडे बघताना, ते सारखे नसल्याचे पाहून मी आश्चर्यचकित झालो. ते खरेच वेगळे होते. एकाच्या टोकाला थोडी नक्षी होती आणि दुसरा नुसताच होता. पाच बटनांपैकी एक दुसऱ्या भोकात अडकवला होता, तर दुसरा पहील्या भोकात. आता जेव्हा तुम्ही एखादी छान कपडे केलेली तरुणी घरापासून असे वेगवेगळे बूट घालून येते तेव्हा, असा तर्क करता येतो की ती घाईघाईने आलेली आहे.”

बुद्धिवादी अवगामी तर्कशास्त्रीय पद्धतीने माझ्या मित्राच्या केस सोडवण्यात, मला नेहमीप्रमाणे खूप रुची वाटत असल्याने मी विचारले, “अजून काय?”

“जाताजाता माझ्या हे लक्षात आले, की तिने घर सोडण्यापूर्वी कपडे घातल्यावर, एक चिट्ठी लिहिली आहे. तू तिचा उजवा मोजा पुढे फाटलेला पाहिलास, पण तुझ्या हे लक्षात आले नाही की दोन्ही मोजे व बोटंवर किरमिजी शाईचे डाग पडले आहेत. तिने पेन खूप दाबून घाईने लिहिले व ते देखील आज सकाळीच. कारण नाहीतर बोटंवर ठळक खुणा राहिल्या नसत्या. हे सर्व जरी प्राथमिक स्वरूपाचे असले तरी मनोरंजक आहे. वॉटसन, पण मला माझे तपासाचे काम सुरु केले पाहिजे. मिस्टर होस्मर अँजेलबद्दलचे निवेदन वाचायचे कष्ट तू घेशील का?”

मी तो कागद प्रकाशात हातात धरून, वाचायला लागलो:

हरवला आहे. चौदा तारखेच्या सकाळी, होस्मर अँजेल नावाचा मनुष्य हरवला आहे. त्याची उंची पाच फूट सात इंच आहे. मजबूत शरीरयष्टी, पिवळसर रंग, मध्यभागी टक्कल असलेले काळे केस, ओठावरती भरघोस काळ्या मिशा, चष्मा व बोलण्यातील थोडा तोतरेपणा. शेवटी पाहिले तेव्हा रेशमी काळा कोट, काळे जाकीट सोनेरी अल्बर्ट चैन व करड्या रंगाची टिवडची पॅट आणि तपकिरी इलॅस्टीकवाले बूट घातलेले होते. लीडेनहॉल रस्त्यावरील ऑफिसात काम करणारा. जर कोणी -- “

होम्स म्हणाला, “एवढे बास झाले. पत्रांच्या बाबतीत सांगायचे तर ती तशी सर्वसाधारण आहेत. मिस्टर अँजेलने एकदा उल्लेख केलेल्या बालझॅक (फ्रेंच कादंबरी कार) शिवाय त्याच्याबद्दल त्यातून काही सुगावा लागत नाही. तरीही तुला चक्रावून टाकेल असा एक उल्लेखनीय मुद्दा आहे.”

मी बोललो, “ती पत्रे टंकलिखित आहेत.”

“तेवढेच नाही तर सहीदेखील टंकलिखित आहे. तळाशी असलेली लहानशी नीट ‘होस्मर अँजेल’ ही अक्षरे बघ. तुला असे आढळेल की तिथे तारीख आहे पण लीडेनहॉल रस्त्याच्या उल्लेखाशिवाय बाकी पत्ता कुठेच लिहिलेला नाही. हे जरा अपुरे वाटते. सहीवरून काही सुचवले गेले आहे, खरे तर ठामपणे सांगितले गेले आहे.”

“काय?”

“माझ्या प्रिय मित्रा, ती अक्षरे किती ठळक आहेत हे तुझ्या नजरेतून सुटणे कसे शक्य आहे?”

“ते माझ्या लक्षात आलेले आहे असे मी म्हणू शकत नाही. त्याने एका बाईला लग्नाचे वचन दिले होते हे नाकारण्यास वाव असावा म्हणून, ती सही माझी नाहीच असे म्हणण्याचा त्याचा बेत असू शकेल.”

“नाही. तो प्रश्न नाही. तरी ज्यामुळे हे प्रकरण धसास लागेल अशी दोन पत्रे मी लिहीन. एक गावातील ऑफिसला व दुसरे त्या तरुण बाईच्या वडिलांना, मिस्टर विंडीबँक, याना. मिस्टर विंडीबँक, याना मी विचारणार आहे की उद्या संध्याकाळी सहा वाजता ते इथे मला भेटू शकतात का? आपण पुरुष नातेवाईकांशी संपर्क साधावा हे उत्तम. डॉक्टर आता या दोन पत्रांची उत्तरे येईपर्यंत आपण काही करू शकत नाही. म्हणून मध्यंतरीच्या काळात आपण ही समस्या बाजूला ठेऊ.”

मला माझ्या मित्राच्या कठीण समस्या सोडवायच्या व अथकपणे काम करू शकण्याच्या सामर्थ्यावर इतका विश्वास असण्याची बरीच कारणे होती. हे वेगळ्याच प्रकारचे गूढ सोडवण्याचा जो सोपा व खात्रीचा मार्ग त्याने निवडला आहे, त्याचे नक्कीच काही पक्के कारण असले पाहिजे. मी फक्त एकदाच त्याला बोहेमियाच्या राजाच्या केसमध्ये व इरिन अँडलरच्या फोटोच्या केसमध्ये अयशस्वी झालेले पाहीले होते. पण ‘चारची खूण’ या विचित्र केसमध्ये व असामान्य परिस्थितीतील ‘स्कालॅटमधील अभ्यास’ या केसमध्ये त्याने हे सिद्ध केले होते की कितीही विचित्र गुंतागुंत असली तरी तो ती सोडवू शकतो.

काळ्या पाईपमधून धुराची वलये सोडत बसलेल्या त्याला सोडून मी निघालो, तेव्हा माझ्या मनात खात्री होती, की उद्या संध्याकाळी मी येईन तेव्हा त्याच्या हातात सर्व पुरावे असतील आणि त्यावरून मेरी सुदरलँडच्या हरवलेल्या नवऱ्यामुलाचा शोध लावता येईल.

वजनदार अशी ही व्यावसायिक केस माझे लक्ष वेधून घेत होती. दुसरा सर्व दिवस मी रुग्ण तपासण्याच्या कामात गर्क होतो. सहा वाजता माझा दवाखाना मी बंद केला व टांग्यात बसून बेकर रस्त्याला आलो. मेरी सुदरलँडच्या गूढ केसमधील शेवटच्या प्रवेशात मदत करायला मला उशीर तर झाला नाही ना अशी मला भीती वाटत होती.

शेरलॉक होम्स एकटाच होता. खुर्चीच्या फटीत त्याची कृश लांब आकृती अर्धवट झोपेत होती. बाटल्या व परीक्षानळ्यांचा मोठा पसारा पडला होता. हायड्रोक्लोरिक आम्लाचा दर्प येत होता. त्यावरून मला कळले की त्याचे अत्यंत आवडते रासायनिक प्रयोग चालू होते.

मी आत शिरत विचारले, “तू ती केस सोडवलीस का?”

“हो. बरायटाचे बायसल्फेट होते.”

मी ओरडलो, “नाही, मी मिस सुदरलँडच्या केसचे गूढ सोडवण्याबद्दल बोलतो आहे.”

“ओहो, ते होय? मला वाटले मी ज्या क्षारावर प्रयोग करतो आहे त्याबद्दल. मी तुला काल म्हटल्याप्रमाणे, त्या केसमध्ये काहीच गूढ नव्हते. तरी काही भाग रुचीपूर्ण होता. मला एवढीच भीती आहे, की त्या हलकटासाठी काहीही कायदा नाही.”

तो होता तरी कोण? आणि मिस सुदरलँडला एकटे पाडण्यात त्याचा काय डाव होता?”

माझा प्रश्न तोंडातून बाहेर पडून होम्स उत्तर द्यायला बघतो आहे तोच, आम्ही बाहेर जोराने पदरव व त्यापाठोपाठ दार ठोठावल्याचा आवाज ऐकला.

होम्स म्हणाला, “हे मिस्टर जेम्स विंडीबँक, मेरी सुदरलँडचे सावत्र वडील आहेत. ते इथे सहा वाजता येतील असे त्यांनी मला कळवले होते. या. या.”

आत आलेला माणूस तगडा, मध्यम चणीचा, साधारण तिशीचा, घोटून दाढी केलेला, पिवळसर कातडीचा, अप्रसन्न व काही रस घेण्यासारखा वाटत नसलेला मनुष्य होता. त्याचे डोळे भेदक व करड्या रंगाचे होते. त्याने प्रश्नार्थक नजरेने आम्हा दोघांकडे पाहिले. त्याची चकाकणारी टोपी बाजूला ठेवली व थोडे झुकून तिरपा चालत जवळील खुर्चीवर बसला.

होम्स म्हणाला, “मिस्टर विंडीबँक, शुभ संध्याकाळ. मला वाटते ज्यात तुम्ही मला सहा वाजता भेटण्याबद्दल लिहिले आहे ते टंकलिखित पत्र तुमच्याकडून आलेले आहे.”

“हो सर. मला वाटते मला थोडा उशीर झाला आहे. पण माझ्या वेळावर माझे नियंत्रण नाही. मिस सुदरलँडने तुम्हाला त्रास दिल्याबद्दल मी माफी मागतो. मला वाटते असल्या गोष्टींची जाहीर चर्चा होऊ नये. ती इथे आली, हे माझ्या इच्छेविरुद्ध होते. पण तुमच्या लक्षात आले असेल, की ती जरा उद्दीपित होणारी व पुढचा मागचा विचार न करणारी मुलगी आहे. तिने एखादी गोष्ट ठरवली, की ती कुणाचे काही ऐकत नाही. पण तुम्ही व्यवसायिक पोलीस खात्यातील नसल्याने, ठीक आहे. पण असली कौटुंबिक संकटे बाहेरील लोकाना सांगावीत, या मताचा मी नाही. शिवाय हा वायफळ खर्च आहे. कारण तुम्हाला तो होस्मर अँजेल सापडणे कसे शक्य होते?”

होम्स शांतपणे म्हणाला, “उलट मला असा विश्वास वाटत होता की मी होस्मर अँजेलला शोधून काढू शकेन.”

मिस्टर विंडीबँकने एक आवेशपूर्ण कटाक्ष टाकून, त्यांचे मोजे काढून टाकले. ते बोलले, “हे ऐकून मला आनंद झाला.”

होम्स म्हणाला, “ही नवलपूर्ण गोष्ट आहे की टाईपरायटरला तितकाच नेमकेपणा आहे जितका माणसाच्या हस्ताक्षराला आहे. जर ते नवीन नसतील तर ते दोघे तंतोतंत एकसारखे लिहू शकणार नाहीत. काही अक्षरे इतरांपेक्षा पुसट आहेत. तर काही फक्त एका बाजूला आहेत. मिस्टर विंडीबँक, आता तुमच्या या चिठीत तुम्ही

लिहिले आहे, त्यात प्रत्येक E अक्षर थोडे पुसट आहे व प्रत्येक R अक्षराचे शेपूट थोडे चुकीचे आहे. अजूनही बऱ्याच विशेषता आहेत पण या जास्त ठळकपणे लक्षात येणाऱ्या आहेत.”

त्याच्या धारदार डोळ्यांनी होम्सकडे बघत आमचा पाहुणा बोलला, “आम्ही आमचे सगळे काम ऑफिसच्या मशीनवर करतो आणि ते थोडे जुने झाले आहे, यात काही संशय नाही.”

मिस्टर विंडीबँक, आता मी तुम्हाला अजून खरेच एक खूप रुचीपूर्ण बाब दाखवतो. अलीकडेच गुन्हाशी संबंधित असे एक स्फुट, त्या टाईपरायटरवर लिहिले गेले. याकडे मी थोडेबहुत लक्ष दिले तेव्हा मला असे आढळून आले की त्यातील चार अक्षरे नाहीश्या झालेल्या माणसाकडून लिहिली गेल्याचे मला वाटले. ती सर्व टंकलिखित आहेत. त्या प्रत्येकात मी उल्लेख केलेली वरील दोन वैशिष्ट्ये आहेतच पण तुम्ही जर माझे भिंग वापरून बघितलेत, तर तुम्हाला समजेल ही अजून चौदा लक्ष वेधून घेणाऱ्या विशेषता त्यात आहेत.”

मिस्टर विंडीबँक, त्यांच्या खुर्चीतून उडी मारून उठले व त्यांची टोपी उचलली. ते म्हणाले, “मिस्टर होम्स, मी असल्या फालतू बोलण्यावर माझा वेळ खर्च करू इच्छित नाही. जर तुम्ही त्या माणसाला शोधू शकत असाल तर शोधा आणि तसे झाल्यावर मला कळवा.”

होम्स दाराच्या कुलुपात किल्ली फिरवत बोलला, “नक्की. तर मग मी त्या माणसाला पकडले आहे.”

पिंजऱ्यात पकडलेल्या उंदरासारखे वळून त्याच्याकडे बघत, पांढरे फटक पडलेले मिस्टर विंडीबँक बोलले, “काय? कुठे?”

होम्स ठामपणे म्हणाला, “ओहो, आता असे चालणार नाही. खरेच चालणार नाही. मिस्टर विंडीबँक, आता यातून तुम्ही बाहेर पडू शकत नाही. हे अगदी

आरशाइतके स्वच्छ होते. आणि तुम्ही फार वाईट असा शेरा मारला, की मी इतका सहजसोपा प्रश्न कधीच सोडवू शकणार नाही. हे खरे ठरले? आता खाली बसा. आपण याबद्दल बोलू.”

आमचा पाहुणा भीतीदायक चेहऱ्याने भुवईवर घर्मबिंदू झळकवत, खुर्चीत कोसळला व चाचरत बोलला, “पण हा काही दाखल करण्यासारखा गुन्हा नाही.”

मला खेद आहे की तो तसा नाही. पण विंडीबँक, आपल्याआपल्यात मी सांगतो की हा टोकाचा दुष्टपणा व स्वार्थीपणा आहे. माझ्याकडे आलेल्या केसपैकी ही सर्वात हृदयशून्य चालबाजी आहे. आता मी तुम्हाला सर्व घटनाक्रम कथन करतो. त्यात काही चुकले असेल तर तुम्ही मला थांबवा.”

तो मनुष्य त्याचे डोके छातीत रुतवून, चिरडला गेल्यासारखा, खुर्चीत मुटकुळे करून बसला. शेकोटीजवळील कट्ट्याच्या कोपऱ्यात पाय देऊन, खिशात हात घालत, होम्स उभा राहिला व स्वतःशीच बोलल्यासारखे बोलू लागला.

तो म्हणाला, “एखाद्या माणसाला त्याच्यापेक्षा वयाने मोठ्या बाईशी लग्न करण्याचे एकच कारण होते, ते म्हणजे पैसा. त्या बाईची मुलगी जोपर्यंत त्यांच्याबरोबर रहात होती, तोपर्यंत त्याने पैशाचा पुरेपूर उपभोग घेतला. त्यांच्या रहाणीमानासाठी ती बऱ्यापैकी रक्कम होती. ती मिळणे बंद होणे, हा फार मोठा आर्थिक फटका होता. त्यामुळे ते पैसे कसे मिळत रहातील हे बघणे प्राप्त झाले. ती मुलगी खेळकर व मिळून मिसळून रहाणारी होती. पण प्रेमळ व कोमल हृदयाची होती. त्यामुळे तिच्या चांगल्या अंगभूत गुणांनी व थोड्याशा पैशांनी ती फार काळ लग्न न करता राहू शकत नव्हती. आता तिचे लग्न म्हणजे अर्थात, वर्षाला शंभर पौंड कमी मिळणे. त्यामुळे सावत्र वडील ते रोखण्यासाठी काय करणार? तिला घरात बंदी बनवून ठेवणे आणि तिच्या वयाच्या लोकांपासून तिला तोडणे. पण लवकरच त्यांना कळले की असे कायम चालणार नाही. ती दिवसेंदिवस आवरण्यास कठिण होत चालली व तिचे हक्क प्रस्थापित करू लागली. शेवटी ती नाचाच्या समारंभाला

जाण्यासाठी हटून बसली. मग तिच्या हुशार सावत्र वडीलांनी काय केले? त्यांनी त्यांच्या हृदयापेक्षा डोके वापरून सुचलेली, त्यांना लाभदायक ठरेल अशी युक्ती वापरून, बायकोची मदत घेऊन, वेष बदलला, चष्मा बदलला. मिशा लाऊन चेहरा बदलला. नेहमीचा स्पष्ट आवाज बदलून थोडा चाचरत कुजबुजत बोलणारा केला. त्या बिचाऱ्या मुलीवर प्रेमाचे नाटक करून, त्या मुलीच्या अधू नजरेचा फायदा घेत, मिस्टर होस्मर अँजेलचे सोंग वठवले.”

दुःखाऐवजी मजेदार आवाज काढत आमचा पाहुणा म्हणाला, “पहिल्यांदा तो फक्त एक विनोद होता. ती इतकी वहावत जाईल, असे आम्हाला वाटले नव्हते.”

“खरे तर ती जात नव्हती. पण ती तरूण बाई बहुधा ठरवून वहावत गेली. आणि तिचे सावत्र वडील फ्रान्समध्ये होते, तेव्हा तिने तसा निश्चयच केला. आपण फसवले जात आहोत, असे तिला चुकूनही वाटले नाही. तिच्या आईने त्या माणसाचे केलेले अमाप कौतुक व त्या माणसाने तिच्याकडे दिलेले नको इतके लक्ष, यामुळे तिला वाटले की हा चांगला माणूस असून आपल्या प्रेमात आहे. मग ते प्रकरण पुढे ढकलण्यासाठी व खराखुरा परिणाम साधण्यासाठी मिस्टर अँजेल तिला भेटू लागला. तिने इतर कुणाच्या कचाट्यात सापडण्यापेक्षा हे बरे, म्हणून तिचे प्रेम जिंकण्यासाठी भेटीगाठी व लग्न ठरवण्यापर्यंत मजल गेली. पण अशी फसवणूक कायम चालू ठेवणे शक्य नव्हते. फ्रान्सच्या प्रवासाचे नाटक वठवणेसुद्धा हळूहळू कठीण होऊ लागले. त्यामुळे त्या होईल व येत्या काही काळासाठी तरी ती दुसऱ्या कुणा माणसाच्या नादी लागणार नाही, अशा काही नाटकी पद्धतीने याचा शेवट करणे भाग होते. म्हणून त्या विश्वासाहतेच्या, खरे बोलण्याच्या शपथा आणि लग्नाच्या दिवशीच काही विपरीत घडण्याच्या शक्यतेची जाताजाता दिलेली चाहूल! मेरी सुदरलँड होस्मर अँजेलबरोबर पूर्णपणे एकनिष्ठ राहिल, असे जेम्स विंडीबँकला व्हायला हवे होते. म्हणजे पुढची कमीत कमी दहा वर्षे ती काही झाले तरी त्याची वाट बघत राहिल आणि दुसऱ्या कोणाशी संधान बांधणार नाही. तिला चर्चच्या दारापर्यंत आणायचे व स्वतः सोयीस्करपणे अदृश्य व्हायचे व त्यासाठी घोडागाडीच्या एका दारातून आत शिरून

दुसऱ्या दाराने बाहेर पडायची जुनी युक्ती वापरायची, असा सर्व बेत ठरवला गेला. विंडीबँक, मला वाटते, असाच सर्व घटनाक्रम होता ना?”

होम्स बोलत असताना आमच्या पाहुण्याला त्याने केलेले सर्व नाटक आठवले. त्याच्या फिकट चेहऱ्यावर थंड, उसने हसू आणत तो खुर्चीतून उठला व म्हणाला, “मिस्टर होम्स, हे असे घडले असेल किंवा नसेल पण तू जर एवढा हुशार आहेस तर मग आता, कायदा मी नव्हे तर तू मोडतो आहेस. मी पहिल्यापासून माझ्यावर काही कारवाई करता येईल असे काहीच केलेले नाही. पण जोपर्यंत तू दार कुलुपबंद ठेवशील तोपर्यंत तू बेकायदेशीरपणे मला अडकवण्याचे कृत्य करत आहेस.”

होम्स कुलूप काढून दार उघडत म्हणाला, “तू म्हटल्याप्रमाणे कायदा तुला काही करू शकत नाही. पण तरीही तुझ्याहून अधिक शिक्षा कुणालाच मिळाली नसेल. जर त्या तरुण स्त्रीला कुणी भाऊ किंवा मित्र असता तर तर देवाशपथ, त्याने तुला चाबकाने फोडूनच काढले असते.” विंडीबँकच्या चेहऱ्या वरील कटू हसू बघून तो पुढे म्हणाला, “माझ्या अशीलासाठी, हे काही माझे काम नाही. पण इथे हे पीक कापणीला आले आहे आणि मला वाटते की मी -- “

त्याने चाबकाच्या दिशेने दोन पाऊले उचलली पण त्यापूर्वीच तिथे जोरजोरात पायऱ्या उतरल्याचा व हॉलचे दार जोरात आपटल्याचा आवाज आला. खिडकीतून आम्ही बघितले की मिस्टर जेम्स विंडीबँक रस्त्याने जोरात पळत आहेत. होम्स स्वतःला खुर्चीत झोकून देत हसत बोलला, “तो बघा हलकट, खुनशी माणूस! तो गुन्ह्यांमागून गुन्हे करत राहिल व शेवटी काहीतरी भयानक अपराध करून फासावर लटकेल. या केसमध्ये काही बाबतीत, मला अगदीच रस नव्हता असे नाही.”

मी शेरेबाजी केली, “मला या केसच्या बाबतीतले तुझ्या तर्कशास्त्रातील प्रत्येक पायरी समजू शकली नाही.”

“बरं. हे बघ पहिल्यापासून हे अगदी स्वच्छ दिसत होते की मिस्टर होस्मर अँजेलच्या अशा विचित्र वर्तनाचे काहीतरी कारण नक्कीच असले पाहिजे. आणि हे पण

सरळसरळ कळत होते की आपल्या समजुतीप्रमाणे, यामुळे जर कुठल्या माणसाचा फायदा होत असेल तर तो म्हणजे त्या मुलीचे सावत्र वडीलच असणार. मिस्टर होस्मर व मिस्टर विंडीबँक हे कधीच बरोबर नव्हते, ही गोष्ट लक्षात आली. एक जेव्हा असेल तेव्हा मग दुसरा नसायचा, यामुळे संशय वाढला. रंगीत चष्मा, वेगळा आवाज व भरघोस मिशा यामुळे मला काही सोंग घेतल्याचा संशय येऊ लागला. नंतर पत्रे टंकलिखित स्वरूपात पाठवल्यामुळे तो संशय पक्का झाला. कारण ते अक्षर त्या मुलीला इतके परिचित होते की त्याचा छोटोसा नमुना बघूनही तिने ते ओळखले असते. हे सर्व सुट्यासुट्या बाबी एकत्र करून व अजून काही किरकोळ बाबींमुळे तपासाला एक ठराविक दिशा सापडत गेली.”

“आणि मग त्याची खात्री कशी पटली?”

‘एकदा तो माणूस सापडल्यावर, मग त्याची खात्री करणे सोपे होते. या माणसाचे ऑफीस मला, त्या मुलीच्या सांगण्यावरून माहिती होते. छापील माहिती हातात आल्यावर मी बाकीचे सगळे वगळून टाकले. वेषातराचा परिणाम काय असू शकेल -- मिशा, चष्मा, आवाज आणि ते ऑफिसला पाठवून दिले. त्याबरोबर अशी विनंती केली की हे वर्णन त्यांच्या कुण्या प्रवाशाशी जुळते आहे का. मला टाईपरायटरच्या विशेषता आधीच माहिती झाल्या होत्या. मी त्या माणसालाच त्याच्या ऑफिसच्या पत्त्यावर लिहून विचारले, की तो इथे येऊ शकतो का. माझ्या अपेक्षेप्रमाणे त्याचे उत्तर टंकलिखित स्वरूपात आले. यामुळे अक्षरांमधील त्याच वेगळ्या स्वरूपाच्या लहानशा गोष्टी परत उघडकीस आल्या. फेनचर्च रस्त्यावरील वेस्टहाऊस व मारबँककडून मला त्यांच्याकडून दर तीन महिन्यांनी पैसे काढणाऱ्याचे वर्णन त्याच्याशी जुळत असल्याचे पत्र आले. लबाड माणूस!”

“आणि मिस सुदरलँड?”

“मी तिला हे सांगितले तर ती विश्वास ठेवणार नाही. तुला जुनी पारशी म्हण माहिती असेल की, ‘वाघाच्या पिल्लाशी खेळणाऱ्याला धोका असतो व बाईच्या बाबतीत, तिच्या गैरसमजाचे निराकरण करण्यातही धोका असतो.”

ई साहित्य प्रतिष्ठानचे हे १२ वे वर्ष. डॉ. वृषाली जोशी यांचे हे नववे पुस्तक.

डॉ. वृषाली जोशी यांच्यासारखे ज्येष्ठ लेखक आपली सर्व पुस्तके ई साहित्यच्या माध्यमातून जगभरातील वाचकांना विनामूल्य देतात. असे लेखक ज्यांना लेखन हीच भक्ती असते. आणि त्यातून कसलीही अभिलाषा नसते. मराठी भाषेच्या सुदैवाने गेली दोन हजार वर्षे कवीराज नरेंद्र, संत ज्ञानेश्वर, संत तुकारामांपासून ही परंपरा सुरू आहे. अखंड. अजरामर. म्हणून तर शंभू गणपुले (नऊ पुस्तके), डॉ. मुरलीधर जावडेकर (९ पुस्तके), डॉ. वसंत बागुल (बारा पुस्तके), शुभांगी पासेबंद (सात पुस्तके), अविनाश नगरकर (चार पुस्तके), डॉ. स्मिता दामले (सात पुस्तके), डॉ. नितीन मोरे (१७ पुस्तके), अनील वाकणकर (६ पुस्तके), अनंत पावसकर (चार पुस्तके), मधू शिरगांवकर (दोन), अशोक कोठारे (८ हजार पानांचे महाभारत), श्री. विजय पांडरे (ज्ञानेश्वरी भावार्थ), मोहन मद्रवणा (जागतिक कीर्तीचे वैज्ञानिक), संगीता जोशी (आद्य गझलकारा, १० पुस्तके), विनीता देशपांडे (४ पुस्तके) उल्हास हरी जोशी (५), नंदिनी देशमुख (५), सुजाता चव्हाण (४) असे अनेक ज्येष्ठ व अनुभवी, कसलेले लेखक ई साहित्याच्या द्वारे आपली पुस्तके लाखो लोकांपर्यंत पोहोचवतात. एकही पैशाची अपेक्षा न ठेवता.

अशा साहित्यमूर्तींच्या त्यागातूनच एक दिवस मराठीचा साहित्य वृक्ष जागतिक पटलावर आपले नाव नेऊन ठेवील याची आम्हाला खात्री आहे. यात ई साहित्य प्रतिष्ठान एकटे नाही. ही एक मोठी चळवळ आहे. अनेक नवनवीन व्यासपीठे उभी रहात आहेत. त्या त्या व्यासपीठांतून नवनवीन लेखक उदयाला येत आहेत. आणि या सर्वांचा सामूहिक स्वर गगनाला भिडून म्हणतो आहे.

आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषीं लोकीं 'इ'यें ।

दृष्टादृष्ट विजयें । होआवे जी ।

